

Bidrag til Danmarks Personal- og Tids-Historie
i det 16de Aarhundrede,

ved

P. B. Jacobsen,
Justitsraad og Committet i Rentekammeret.

I.

Om Kong Frederik den Andens Forhold til nogle af de
øverste Rigsembedsmænd og enkelte andre Adelige.

Efter den Beskrivelse, jeg allerede forlængst et andet Sted¹⁾ har givet over Cancelliets ældste Protocoller, Tegnelser og Registre fra Kongerne Christian den Tredies og Frederik den Andens Tid, saa og efter de Prøver af disse Protocollers Indhold, jeg, med Flere, ved deres Benyttelse i endeel Afhandlinger om temmelig forskjellige Materier har kunnet meddele, vil man allerede kunne slutte sig til hvor høist forskellige Stenstande det er, der omhandles i de Breve, hvortil hine Bøger indeholde Concepterne, eller hvoraf de bevare Copierne eller Uddrag. Da det i Regelen var giennem Kongens Cantøler, — forskiellig fra Rigscontøleren²⁾ — at Kongen skriftligen

¹⁾ I Fortalen til mit Skrift om Stattevesenet under Christian den Tredie og Frederik den Anden.

²⁾ Denne var i een Henseende uden Tvivl nærmest at ansee som Nutidens Høieskerets-Justitiarius, kun at han ikke førte Korfædet, naar

bød og handlede, forsaavidt dette skete paa Dansk, hvisaarsag ogsaa den kongelige Cantkler, eller en eller flere af de ham undergivne „Secretairer“, altid vare tilstede hos Kongen, saa fulgte allerede deraf, at dette Kongens Organ ikke udelukkende var anvist noget enkelt Fag, og at den Correspondence, der førtes giennem hans Departement kunde angaae og gribe ind i saa godt som alle Statsforvaltningens Grene. Men hertil kommer, at, da det jevnlig kunde falde tvivlsomt, om Noget retteligt var at henregne til Kongens private Forhold eller til det Offentlige, saa maatte der ogsaa ofte være en Deel Vilkaarligt i, om Kongen lod noget Skriftligt passere igiennem Cantklerin eller Secretairerne som en Forretningsfag, eller om han lod Anliggendet besørge som noget privat. Men herved maa endnu erindres, at den Konge, vi her nærmest skulle omhandle, nemlig Frederik den Anden, som bekendt, ikke var meget stærk i Penuen³⁾, og at han saaledes oftere end til Exempel hans Son, Christian den Fjerde, maatte ønske at tye til Secretairernes Hænder; hvoraf det atter blev en Folge, at slige Breve, stundom om rene private Bagateller, findes førte ind i Cantklerinens Protocoller med alle de ceremonielle Former i Udtrykket, med hvilke Brevet paa Grund af det Nysansorte var blevet udfærdiget. Saaledes finde vi, under 14. Octbr. 1560, i de saakaldte Tegnelser Følgende:

Rigsraadets Medlemmer, alle eller en Deel, ene eller tilligemed andre Embedsmænd danne et Retterting; men desuden førtes for og giennem ham eller hans Bureau i Kongens Navn visse Slags særegne Processer, hvoraf een skulde bøde paa Manglerne ved de ellers almindelige Executionsmaader. Men der er ogsaa med Hensyn til denne Befilling endnu ikke lidet Dunkelt at klare.

³⁾ Især vise hans Skrivcalendere, at han baade i calligraphisk og orthographisk Henseende skrev meget maadeligt.

Borchort von Papenheim⁴⁾ fik Brev som efterfølger:

Frederik etc. Vor Gunst tilførn! Vi bede Dig og ville, at Du strax skriver Os til, hvorledes at det har sig med vore unge Hunde, Englands Hvalpe, om de ere smukke og vel vorne, eller om nogen af dem er krogbenet eller ilde slabt; desligeste, at Du og tilskriver Os, hvorledes det begiver sig med vor Bildbane, og om Du kan formærke, at Dyrene formere sig noget deromkring paa Slovene. Dermed steer vor Millie! Befalende Dig Gud!s).

Og et andet, af 8. Novbr. 1584⁵⁾ til Hovedsmanden paa Kronborg, Geert Raanzow:

Vor Gunst tilførn! Vi bede Dig og ville, at Du bestiller og lader samle der i Løynet til vor Nytte og Brug to eller tre Tønder Slaaen, eller saa mange mest bekommes kan, saa de med det første, den rette Tid, kunde blive indsamlede, og siden lade vor Skjænt bekomme dem, at dermed kan beredes Slaaen-Viin til vort Behov. Dermed etc.

Siheller fattes der Exempler paa kongelige Breve, udstedte paa samme formelle Maade, indeholdende enten alene, eller i Forbindelse med Bud om andre Gienstaende, Bestemmelser om Jiskældere og Karle, som skulde lægge Jis derind i, Bestillinger paa „Hoitkvogne“, Skoe, Masket, Confect med meget mere, hvorom der efter vor Tids Maade ikke vilde blive udfærdiget kongelige, ja knap simple collegiale Expeditioner.

Allerede dette lader formode, at ogsaa en Deel af de

⁴⁾ Kongens Jægermester, paa Hørsholm (Hirschholm).

⁵⁾ Nr. 6, fol. 339. Hermed kan sammenlignes en Notice fra Christian den Tredies Tid i Tegneser Nr. 2, fol. 212. „At scriffue Her Esker (formodentlig Bilde) til om myn Herres Hund T a ske, at hans Hvalpe bliffue forvarit.“ Christian den Tredie har forstaaet, men neyde skrevet Dansk eller i det mindste ikke uden Gene.

⁶⁾ Siællandske Tegneser, Nr. 15, fol. 428.

Breve, der angaae andre og vigtige Stenstande, nu og da maatte faae et mere personligt Anstrøg, end der kan være Tale om i senere Tider, og at, blandt andet, Ytringer af Tilfredshed eller Misfornoielse ikke sieldent maatte komme til at vise noget mere Individuelt end de senere Tiders Etiquette i Almindelighed tillader. Dette er ogsaa virkelig Tilfældet; og naar herved endnu erindres, deels at den daværende Tids Aand og Tone ingenlunde var saa forfintet som den siden blev, og deels at navnlig Frederik den Anden, uagtet i det Hele af en god og retfærdig Charakter, dog uden Tvivl har været noget tilfændet, som ogsaa hans Søn Christian var det: saa bliver det begribeligt, hvorledes han i adskillige af de Breve, jeg efterhaanden skal meddele i det Følgende, er kommen til at udtale sig med en Uforbeholdenhed, som især efter vor Tids Anskuelse ikke stemmer vel overeens med den ceremonielle Form, der i øvrigt er anvendt, og det Organ, der er benyttet, nemlig den næstøverste af Rigets Embedsmænd eller hans umiddelbart Underhavende.

Jeg har bestemt, i det nærmest Efterfølgende at meddele nogle Bidrag til Kundskab om Frederik den Andens Forhold til adskillige af de høieste Rigsembedsmænd og nogle andre, meer eller mindre høitstillede Mænd her i Riget paa hans Tid. Men ligesom jeg her forud maa erindre om, at disse Forhold i Almindelighed, som saa meget andet af den indvortes Historie, endnu svæver i saadan Dunkelhed, at det ogsaa kun er Bidrag til Oplysning af dem, Rogen endnu tør love: saaledes maa jeg endvidere strax tilføie, at det tillige har været min Plan, med det samme at lade Kongen saa at sige give Bidrag til sin egen og sin Tids Charakteristik, i det mindste i een eller et Par Retninger. Herved vil vistnok det Efterfølgende i det Hele fremstaae med en mindre Fasthed og Stringens, samt i en mindre afsluttet Form og Genhed, end

jeg ellers anseer nødvendigt ved mine historiske Smaaarbejder; men Sagen, der endda havde Vanskeligheder nok, lod sig ikke anderledes arrangere.

Ved Elden af Kongen, og man kunde i visse Maader sige: over ham, stod et Rigsraad af et ubestemt Antal Medlemmer, i hvilket de høie Embedsmænd, hvoraf der i denne Periode regelmæssigen vare fire, kun mod Slutningen fem, havde Sæde. De tre¹⁾ Rigs høvmeesteren, som, foruden nærmest at have Finantsvæsenet under sig, uden Tvivl tillige skulde være en alter ego for Kongen, naar han behøvede en saadan, Kongens Cantøler, om hvis Embede vi alt i det Foregaaende have antydet det mest fornødne, og Rigets Marsk, under hvem Krigsvæsenet skulde høre, beklædte, i den nye anførte Orden, de første Pladser i Rigsraadet; medens Rigs cantøleren, hvis Bestillings Beskaffenhed vi ligeledes alt forhen have berørt, havde Sæde i Rigsraadet efter sin Alder som Medlem af dette; Rigsadmiralen endelig tilslagdes, som man seer af Fortegnelserne over Rigsraadets Medlemmer, omtrent i Midten af Frederik den Andens Regjering Sæde næst efter Marsken. Det første af hine tre høieste Embeder havde været ubesat i den sidste Tid af Christian den Tredies Regjering; men strax efter sin Thronbestigelse overdrog Frederik den Anden denne Post til Giler Hardenberg, sin hidtilværende saakaldte Hovmester, og Medhjælper ved Bestyrelsen af Malmohuus Slot og Lehn og 12 nærmest liggende Herreder, hvilket Alt i Aaret 1554 var den 21aarige Prinds

¹⁾ Disse Tre nævnes i Reccessen af 1536 som de, Kongen altid skulde have. Med Undtagelse af Kongens Cantølers Embede, vare disse Betieninger dog ikke altid besatte. Foruden de her berørte tre Embeder, samt Rigs cantølerens og Admiralsens, finde vi nu og da „Statholdere“, saasom især for Kiøbenhavn og maaskee for det øvrige Stialand og de andre Der, samt for Nørre-Jylland. Men disse Embeder vare temporaire.

betroet, for at han der, og under Hardenbergs Tilsyn, i det Mindre kunde lære sig til at regiere⁸⁾. Vel brugtes nu Hardenberg i de første Aar af Frederiks Regjering i adskillige Bestillinger; men det synes dog, at han allerede i Slutningen af 1562 havde mistet en Deel af Kongens Velvillie. Han havde nemlig, som jeg alt forhen et andet Sted⁹⁾ har anført, affat den urolige Borgermester Poul Tyde i Trælleborg, hvortil Kongen ansaae ham uberettiget; i Brevet herom bruger Frederik den Anden det Udtryk, at, da det var Hardenberg selv vitterligt, at ingen Borgermester i Kjøbstæderne bør affattes eller bestikkes uden Kongens Vidende og Villie, kan han ikke noksom forundre sig over, at Hardenberg uden hans Bevilling har gjort hiin Forandring; og hertil føies ikke blot Befaling om at lade Poul Tyde igien komme i det omhandlede Embede og at lade ham blive der, indtil Kongen affætter ham; men det paalægges endog Hardenberg udtrykkelig, hvad der efter det Paasfæredes næsten maatte være ham mest ubehageligt, at betyde Borgerne, at de skulle rette dem efter at være Poul Tyde som deres Borgermester hørige og lydige o. s. v. Imidlertid modtog dog endnu i Begyndelsen af Aaret 1563 Giler Hardenberg et Bevis paa den Tiltro, han efter sit høie Embede kunde gøre Krav paa. Under 8de Januar var Gorfis Ulfeldt og Jacob Brockenhuus sendte op i Sverrig til Erik den Fjortende angaaende de stedfindende Besværing. Imidlertid disse Gesandter vare inde i Sverrige, affendte den svenske Konge tvende Gesandtskaber efter hinanden, der toge deres

⁸⁾ Stephanii: Christian den Tredies Historie, i den danske Oversættelse S. 373. Der og flere Steder anføres det, at Hardenberg dengang, i 1554, antoges til Hovmester hos Prindsen, endog af denne selv; men Giler Hardenberg benævnes alt som Prindsens Hovmester i 1552 i Cancelliets Tegnelser.

⁹⁾ Historisk Tidsskrift 5te Bd. 1ste Hefte S. 90.

Vei giennem Danmark. Allerede det første havde vakt Opmærksomhed og Mistanke her, og da det andet Gesandtskab, som skal være foranlediget ved et af Kong Erik's mange Ugte-skabs-Projecter, indsendt sig her den 18de Februar 1563, var man alt betænkt paa at anholde Gesandterne. Dette skete efter Overlæg mellem Kongen, Cantzleren Johan Friis og Embedsmanden paa Kiøbenhavns Slot, Frands Brockenhuus, og udførtes, som bekendt, med endel Forstillelse af de Sidste i Kiøbenhavn, medens Kongen opholdt sig paa Frederiksborg. Men forinden havde Kongen dog allerede ved Skrivelse, dateret Frederiksborg den 15de Februar 1563¹⁰⁾, ved at underrette Giler Hardenberg og Mogens Gyldenstjerne om, at der i al den Tid, hans Gesandter havde været i Sverrig, ikke vare komne Bud tilbage fra dem, uagtet de havde „Genspændere“¹¹⁾ med sig, og at det formodentlig formenedes dem at sende Bud, tillige tilføiet, at han (Kongen) derfor agtede med Lempe at opholde de Gesandter, Kong Erik nu vilde sende giennem Riget, men at han dog først ønskede Hardenbergs og Gyldenstjernes Betænkning derom. Toges der imidlertid her Hensyn til Hardenberg med Tillid i et saa delicat og vigtigt Anliggende, fik han dog ogsaa snart efter Tegne paa Uvillie. Krigen udbrød med Sverrige; Frederik den Anden begav sig selv til Hæren og indsatte imidlertid, ved Brev af 28de Juli 1563¹²⁾

¹⁰⁾ Tegnelser Nr. 7, fol. Nr. 302—3.

¹¹⁾ Personer, der vare ansatte til at bruges som Courerere. For Resten lader det til, at der meget snart efter kom Budskab fra dem om det frugtesløse Resultat af deres Underhandlinger (jvfr. Resens Frederik den Andens Historie S. 78), ligesom de selv ankom i Begyndelsen af Marts, strax efter Passagen med de Svenske i Kiøbenhavn.

¹²⁾ I en Anmærkning i Ny Danske Mag. 6te Bind S. 149 ere de her omhandlede Breve nævnte tilligemed de Steber i Cancelli-Protocolerne, hvor jeg har fundet dem.

til alle Undersaatterne over hele Danmark, Mogens Gyldenstjerne som Statholder, i Forbindelse med Johan Friis, Byrge Trolle, Frands Brockenhuus og Rentemesteren Jochum Beck; saa at de skulde være her (i Kiøbenhavn) tilstede i Kongens Fraværelse, vide og ramme hans Undersaatters Gavn og Bedste o. s. v., hvorfor Alle og Enhver befales at være dem lydige, som om det var Kongen, der selv personligen var tilstede. Vel udgik der den følgende Dag, 29de Juli¹³⁾, flere Breve angaaende Tilsynet i de forskjellige Provindsler m. m., og et af dem viser, at dette Tilsyn var i Staaene overdraget Giler Hardenberg; men ligesom alene hine første Breve, af 28de Juli, udgik til hele Riget, saaledes tyde ogsaa Udtrykkene, blandt Andet i Brevet om Hardenberg, ikke paa Overdragelsen af en saa stor Myndighed som den, der gaves de saakaldte „hiemmeladte Raad“ i Kiøbenhavn. Maaskee Forskyldelse herover har været medvirkende, da Hardenberg paa Kongens saa Dage derefter — 1ste August¹⁴⁾ — ham tilstillede Skrivelse om at hjælpe til Fremskaffelse af Penge og Ammunition, svarede med en Afvisning af denne Begjæring fra sig og med Henviisning til de hiemmeladte Raad; hvorpaa Kongen igjen under 4de s. M. tilskrev ham saaledes:

Vor synderlige Gunst tilforn! Videt, at Vi have bekommet Eders Skrivelse, hvorudi I melder om Penge, Krudt og Lod, som Vi skriftlig af Eder begjærte, at I vilde finde Raad at forskaffe vore Knægte etc., og I derudi undskylder Eder, at I ikke vide Raad dertil, men begjærer, at Vi derom skulle skrive til vore hiemmeladte Raad paa Kiøbenhavn¹⁵⁾ og dem, som have Mynten

¹³⁾ Tegnelser Nr. 7, fol. 456—58.

¹⁴⁾ Dette Brev, dateret Helsingborg, findes i Tegnelser Nr. 7, fol. 498—99; Kongens andet Brev, af 4de August, sammesteds fol. 502—3.

¹⁵⁾ Nemlig paa Slottet.

i Befaling etc. Da vide I selv, at vore Raad paa Kjøbenhavn hver for sig har nok at vare og bestille i vore og Rigets Grunder; dertil er I og nærmere ved Haanden, saa at Tiden ikke altid kan begive sig (strække til) for Os at tilskrive dem, men (vi komme til) at besøge Eder med vore Bestillinger. Vi forsee Os til, at hvad Vi befale Eder, ville I ikke saa slet (aldeles) slaae fra Haanden, og skrive Os igien, at bestille det hos Andre, tagende i Betragtning Eders Befaling (Embed) og hvad Eder med Hette der til bør at gjøre. Vi agte vel, at, dersom det kunde give Eder nogen synderlig Fordeel, fandtes der maaskee vel nogen Raad. Men hvorom Alting, bede Vi Eder og begiere, at I ville betænke denne Tids Leilighed, og anvende alsumstørste Flid enten i den ene Maade eller i den anden, saa samme Aegte maatte blive betalte, og at I lader Eder vore og Rigets anliggende Sager være med Flid befalede, anseende hvad Magt Os derpaa ligger. I ville og ikke saa aldeles sætte vore Bestillinger fra Eder, men derudi lade Eder findes villig, eftersom Vi Eder tiltroe. Dersom I udlægger eller forstrækker Noget af Eders, ville Vi igien betale Eder det, saa det skal holdes Eder uden Skade. Befalende etc.

Med Hensyn til den følgende Tid har jeg Intet fundet eller optegnet, som kunde tiene til Oplysning om Rigshovmesterens Forhold til Kongen, forend i et Brev af 12te Marts 1565¹⁶⁾, hvor der dog kun siges, at Kongen havde beraadslaet med Giler Hardenberg i Anledning af Mangelen paa Penge til Krigsfolkene, og at han meente, at der vel kunde faaes en Hielp hos Bønderne i Landet. Herom begierer Kongen Betænkning fra Johan Friis, Wogens Gyldenstjerne og flere Rigsvaader; derefter udgik der et Skattebrev for Bønderne af 22de s. M. Men i hifint Brev af 12te Marts udlader Kongen

¹⁶⁾ Tegneskrift Nr. 8, fol. 242. Saavel dette som det af 22de s. M. er dateret fra Byrtinge.

sig ikke nærmere om Hardenberg end som anført; og naar jeg seer hen til hvad der i det Følgende vil blive anført om Kongens Brev til Johan Friis af samme Maaned, og hvad her strax nedenfor bliver anført om Hardenbergs Entledigelse, troer jeg snarest, at han af Kongen er blevet anmodet om Vaan, og har svaret nei, hvilket har bevirket et Udbrud. Dernæst følger nemlig et Brev, dateret fra Kiøbenhavn d. 2den Julii 1565¹⁷⁾, hvoraf erfares, at Hardenberg havde i Byringe i Rigsraad Holger Rosenkrands's og Fleres Nærværelse tilkiendegivet Kongen, at han formedelst Svaghed og Alderdom¹⁸⁾ folte sig saa haardt besværet, at han ikke længere kunde forestaae Hovmester-Embedet, og at han derfor havde begjært at forløves, og at det maatte tilfødes ham at drage hjem og blive paa sin Gaard (formodentlig Mattrup) og ikke indkaldes til Herredage eller anden Forsamling, undtagen menige Adel over hele Riget blev indkaldt; samt at Hardenberg for saadan Fritagelse vilde igien overantvorde Kongen Drarholm med det Livsbrev¹⁹⁾, han havde derpaa, og stikke Kongen samme Brev til St. Hansdag. Da Kongen havde ventet, at Hardenberg selv vilde sende sit Bud med bemeldte Brev til ham, men Tiden var forløben, uden at det var skeet, saa begjærer han, for at ny Bestemmelse kunde træffes i Henseende til hiint Lehn, at Hardenberg vilde med Overbringeren af Kongens Brev, tilstille ham hiint Livsbrev, hvorhos Kongen sender Hardenberg den skriftlige Afsted. Denne, der er lige saa kold som det nys anførte Brev, uden nogensomhelst Tilkiendegivelse af Tilfredshed med hans Tjeneste o. s. v., lyder saaledes:²⁰⁾

¹⁷⁾ Tegnelser Nr. 8, fol. 324.

¹⁸⁾ Han var dog kun 60 Aar gammel.

¹⁹⁾ Forlehnning paa Livstid.

²⁰⁾ Denne Afsted, der findes i Registre Nr. 8, fol. 360—61, er ligeledes dateret Kiøbenhavn, men, synderligt nok, den 3die Julii. I øvrigt

Givre Alle vitterligt! at Ds elskelig Her Eiler Hardenberg, Ridder, vor Mand, Naad og Hovmester, har underdanigst tilkiendegivet Ds, at han for sin Skræbelighed, Alderdom og Svagelighed ikke længere kan forestaae sin Befaling og Hovmester-Embede, og derfor begiert, at han maatte forskaaes for samme, og herefter ikke forskrives til Herredage eller paa nogen Reise, og paa det hans underdanigste Bøn og Begiering maatte bevilges ham, har han velvilligen, og uden at Vi fordrede det, igien opladt til Ds og overantvordet Ds vort Slot Dragsholm med det Livsbrev, han har derpaa. Da, efter saadan Leilighed og efterdi for^{ne} Her Eiler Hardenberg besværer sig saa haardt at forestaae for^{ne} Befaling længere, have Vi naadigst anseet hans Alderdom og Svaghed, saa og hans underdanigste Bøn og Begiering, og af vor synderlige Gunst og Naade undt og tilladt, og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at for^{ne} Her Eiler Hardenberg maa og skal være fri for for^{ne} hans Embede og Hovmester-Befaling, og forlove (Vi) ham deraf, saa og (tillade), at han maa blive hjemme og ikke forskrives til nogen Herredag, uden saa er, at menige Adel og Ridderstab bliver forskrevet, dog saa at han skal være Ds og vore Efterkommere, Konger i Danmark og Danmarks Rige huld og tro og gjøre Ds og Riget sliq tilbørlig Tjeneste, som vore andre Undersaatter her i Riget ere pligtige. Hafnæ anno &c 65. Julii die 3.

Hardenberg skal være død snart efter. I øvrigt maa jeg endnu bemærke, at, uagtet han i Følge sit Embede skulde have Finantssvæsenet under sig, sees han dog seldent at være tilskrevet angaaende noget didhørende; anderledes Peder Dre, da han var Rigshovmester og Christoffer Walckendorff,

---

sees det af andre Breve, at Dragsholm strax efter blev overleveret Kongen. Da Malmshuus ikke var givet i Forlehnning paa Livstid, og altsaa uden videre kunde overdrages til en Anden, var det ikke fornødent, specielt at omtale dette Lehn.

medens han, skøndt kun Rentemester, udførte Rigs-hovmesterens Functioner. Men en sliq Forbigaaen af Den, der efter sin Stilling skulde være den nærmeste til Raad og Daad, var ikke ganske usædvanlig, og noget Eignende træffer man paa ved Flere, t. Ex. i Henseende til Otto Krumpen, som Rigets Marsk. Naar den Vedkommende saaledes ikke behagede Kongen, eller ikke antoges at ville vise Iver, henvendte han sig til andre af sine Embedsmænd angaaende de Anliggender, som dog kun henhorte under hiin.

Eiler Hardenbergs Eftermand var Peder Dre. Denne under Christian den Tredie i hans sidste Regjeringsaar i Unaade entledigede Rigsraad, der under den imod ham anlagte Proces begav sig ud af Riget, blev igien indkaldt i 1566, atter indsat i Rigsraadet, og snart efter beskikket til den øverste Embedsmand i Riget. Ligesom dette noksom vidner om den Gunst, hvormed han nu blev anseet, saa fremgaaer og Frederik den Andens derefter uafbrudte Tillid til Dre, lige til dennes i 1575 indtrufne Død, af de mange og vigtige Sager, der bleve anbefæledede ham ene eller i Forbindelse med Andre, hvoriblandt især Cantzleren Johan Fris, saalænge denne levede²¹⁾.

²¹⁾ Der ere en Mængde Breve, som godtgjøre det her Anførte, og undertiden angaaer et saadant enkelt Brev igjen besynderlig mange og mangeartede Gienstande; saaledes f. Ex. et af 26de Febr. 1573 til Peder Dre (Stæll. Tegnelser, Nr. 12, fol. 122 ff.) hvori først handles meget udførligt om 8000 Daler, som Kongen havde ublagt til Greven af Schwarzburg, og som han vilde have erstattet; fremdeles om Indløsningen af et Lehn i Blegind; om en Rentebetaling til Churfyrsten af Sachsen; om endel af Kongen bestilte Værker, Saugbæler og Jern; om et Forslag af Dre, at Kongen skulde underholde 300 fattige Personer i Kiøbenhavn; om at tre Rigsraader skulde inspicere Maribo Kloster, hvor adskillige Uordener foregik; om en paatænk Foranstaltning, at ansætte Niels Ulfskand som Kongens Bygmester (formodentlig en Art Overbygmester for alle Kongens Slotte), hvorpaa Kongen ikke vilde indlade sig, blandt andet fordi det dog vilde tage samme Ende dermed, som da han var øverste

Den samme Tiltro lader sig ogsaa slutte deels deraf, at selve Kongens Moder, Enkedronningen Dorothea, ofte henvendte sig angaaende forskjellige Anliggender til Peder Dre, for at han skulde fremme Sagerne, og deels af den Raade, hvorpaa Kongens Søster, Churfyrstinde Anna af Sachsen, ved Underretningen om Peder Dres Død condolerede sin Broder over Tabet af en Mand, der havde friet ham for endeel Møle og Sorg, gavnet ham og Riget, og hvis Plads det ikke vilde være let at faae vel besat²²⁾. Yttringer af en mere personlig Beskaffenhed fra Frederik den Anden til eller om Peder Dre har jeg i øvrigt ikke truffet paa.

At ogsaa Christoffer Waldendorff, der som Rentemester i en Række af Aar udførte en Rigshovmesters Forretninger, var i stor Yndest hos Frederik den Anden, er tilstrækkeligen bekendt; og hvorledes denne betroede ham de mest forskjelligartede Særv, baade betydelige og ubetydelige, kan sees allerede af de trykte Breve fra Kongen til ham, hvoraf der haves en stor Deel²³⁾, og der kunde foreges med en Mængde utrykte tildeels angaaende de vigtigste Gienstande. Udskillige af disse vise ogsaa den personlige Velvillie, Frederik den Anden havde for Waldendorff, med hvem han endog stundom giver sig til at spøge i sine Skrivelser. I et Brev, dateret Koldinghuus 14. September 1583²⁴⁾, som i øvrigt især angaaer Fiskeriet ved Norge, siges endvidere:

Falkemester (hvad Ende det da tog, meldes imidlertid ikke nærmere); endvidere om et Skib, de Hvitseldter vilde købe af Kongen; om Pl; om Forhandlingerne med Markus Pesh, Borgermester i Kjøbenhavn, angaaende hans Afgift af den islandske Handel; samt endelig om noget Bilt. Jvfr. Nyge: Peder Dres Liv S. 268—69 og 271.

²²⁾ Nyge: Peder Dres Liv S. 228 ff. og 329.

²³⁾ Fornemmelig i Nye Danske Magazin 1ste Bind.

²⁴⁾ Sjæll. Tegnelser Nr. 15, fol. 259—61.

Efterjom Vi formærke af Eders Skrivelse, at I har været paa Reisen (fra Kiøbenhavn) hid over til Ds²⁵), og er igien draget tilbage af samme Reise, undseende Eder formedelst det, Vi haver tilskrevet Eder²⁶), at de Bud, som I sende hid over til Ds, skulle levere Bessked fra sig i Næsens, saa længe Vi vare paa vort Slot Haderslevhuus, og paa Hindsgaul, naar Vi vare rykede derfra, og sammesteds vie efter Bessked; da ville Vi Eder naadigst ikke forholde, at, efterdi samme Liggere²⁷) og Skytter ikke være Afsty for at gaae i Husene hvor syge (pestsyge) Folk ere, og derfor des snarere kunde føre samme Sygdom med sig, da have Vi berorte Forordning, hvad deres Person angaaer, for godt ansæet, paa det at Sygdommen ved dem ikke skal udsprede ved vort Hof; og dermed ingenlunde havt den Mening, at I jo vel maatte komme til Ds. Men Vi kunne vel eragte, at I har taget Eder det an for Eders Person af den Marsag, at I ugierne stilles fra de Kiøbenhavnste Qvinder²⁸) Fruer. Og efterdi Vi have at tale med Eder, og kunne betænke, at I udi lige Maade har hos Ds at forhandle Ds anliggende, at I da vil komme til Ds det første det kan være Eder beleiligt. Dermed etc.

I nogle Antegnelser²⁹), der findes i et gammelt Volumen fra det 16de Aarhundrede, og der maae være nedskrevne i det mindste tildeels efter den oftnævnte Santsler Johan Friis's

²⁵) Allerede i Brev af 4de Aug. 1583 havde Kongen, paa Waldendorffs Begiering om Tilladelse til at reise over til ham for at tale med ham, ikke blot tilladt dette, men endog selv bedet ham derom.

²⁶) Jvfr. Brevet til Waldendorff af 31te August 1583 i Nothechs Nordist Tidskrift IV. Bd. 1ste Hefte S. 95—96.

²⁷) En særegen Art af simplere kongelige Bud; „Skytter“ = Bøsseskytter, af Kiøbenhavns Slots Besætning, der ligeledes stundom brugtes til at overbringe Budskaber og Breve.

²⁸) „Qvinder“ er underpriffet, saa dette Ord vel skulde gaae ud.

²⁹) Aftrykte i de Suhmste nye Samlinger 3die Bind S. 267 ff. Det her Anførte findes l. c. S. 270.

mundtlige Meddelelser, forekomme blandt Mere følgende, saa, mutilerede Linier:

Causæ odii Reginæ in Cancellarium J. Friis.

1. Impeditæ nuptiæ illicitæ.

2. Clavis thesauri amore reg** ****.

3. Quod non fuisset cooptata in senatum regni juxta petitum.

Den Dronning, hvis Had, tilligemed Aarsagerne til dette, her berøres, kan ikke have været nogen anden end Christian den Tredies Gemalinde Dorothea. Selve de 3 causæ odii ere imidlertid ikke tydelige, og Meningen navnlig af den anden formaaer jeg ikke at giætte. Nr. 1 sigter uden Tvivl til en Ægtefæls-Forbindelse, der var forbuden efter Kirkeloven paa Grund af Slægtfæls eller Svogerfæls, og som Johan Friis hindrede; thi endt der ikke, det jeg troer, ellers vides Noget om denne Gienstand, der imidlertid, ligesom Mere, der antydes i disse Antegnelser, kan have været en kun af saa Indviede kiendt Hof-Hemmelighed³⁰⁾. Ogsaa det under Nr. 3 Anførte lader sig vel forklare af den Strid, der, da Frederik som Varn var bleven udnævnt til Thronfølger i Tilfælde af Christian den Tredies Død, fandt Sted om, hvorledes der skulde

³⁰⁾ Man kunde bl. a. tænke paa en Forbindelse mellem Erik, Kong Gustavs Søn med hans første Dronning Catharina, Søster til Dronning Dorothea, og dennes og Christian den Tredies ældste Datter Anna; hvilken Forbindelse, som man da vilde have kunnet kalde illicita, sagtens vilde have været Dronning Dorothea lige saa fiær som Johan Friis ufiær, efter dennes Forhold til Kong Gustav (man erindre blot Bersene, de strev imod hinanden). Det rigtignok meget dunkle Stykke af samme Antegnelser, som findes l. c. S. 269—70 tyder imidlertid, som det synes, hen paa en Plan til et Giftermaal mellem en af Gustavs andre Sønner (af hans andet Ægtefæls) og en dansk Prindsesse; men deels omtales ikke her Dronning Dorothea, deels kunde et saadant Giftermaal vel hverken være hende noget særdeles onskeligt, eller regnes til nuptiæ illicitæ.

forholdes med Regjeringen, saafremt Kongen døde i Prindsens umyndige Aar, og navnlig om Rigets Styrelse da burde overdrages Dronningen med nogle af Rigsraadet³¹⁾, hvilken Mening da blev meget bestridt og ikke gik igjennem, for efter nye Debatter sex Aar derefter, 1542. Men hvorom Alting er, saa maa man efter hine latinske Cinier antage, at Dronning Dorothea ikke har været gunstlig stemt mod Johan Friis. Men derefter synes det ikke urimeligt, at denne Sindsstemning er bleven forplantet ogsaa hos Prindsen; navnlig da denne, for at fjerne sig fra det lystige og frivæsende Hofvæsen³²⁾, og indledes i Regjerings-Forretninger, i 1554 blev, som man efter alle Forholdene maa antage, sikkerligen ikke uden Cantslerens Medvirkning, men lige saa vist ikke ganske efter eget Ønske, anvist Malmøhus til Arbeids- og Opholdssted. At dette i alt Fald ikke staaer i Strid med, at Frederik, da han selv besteg Thronen, beholdt den i saa lang Tid af hans Fader og Farfader meget betroede Cantsler, sees letteligen. Han kunde meget vel ville benytte hans Dygtighed og stole paa hans Troskab mod Konge og Rige, uagtet han ikke personligen yndede ham, eller ikke tiltroede ham nogen særdeles personlig Hengivenhed mod sig. Saaledes maa ogsaa Tingene omtrent have forholdt sig efter de Udtryk, som Kongen benytter i en Skrivelse af 20. Marts 1565, vi om lidet skulle omhandle. Her maa jeg endnu bemærke, at Friis sandsynligvis allerede snart fik flere Leiligheder til at vise Frederik den Anden ikke blot en upaaklagelig Opfyldelse af de ham paahvilende Pligter, men endog en særdeles Iver for at fremme Kongens Planer. I et Brev af 22. Marts 1565³³⁾ begierede saaledes Frederik den Anden

³¹⁾ Oversættelsen af Krag's Christian den Tredie 1ste D. S. 159—60, jvfr. S. 256.

³²⁾ Oversættelsen af Krag og Stephanius 1ste D. S. 373.

³³⁾ Samme Dag udgik i øvrigt et Brev om Skat paa Bønderne til alle Lehnene i Skaane, jvfr. og her foran S. 417.

et Laan paa 6000 Daler af Johan Friis, og ytrer deri blandt mere, at denne altid fremfor Andre har ladet sig finde godvillig til at laane Kongen og forstrække ham med Penge. Han fik strax 3000 Daler til Laans af Friis og svarede derpaa i en Skrivelse af 30te s. M., som jeg vel allerede forhen har ladet afstrykke³⁴⁾, men som jeg dog saa meget mere her troer at burde giengive i nyere Danst, som der i hiint Afstryk ved en eller anden Uagtsomhed er blevet udeladt ikke lidet af en af de vigtigste Sætninger i Brevet. Det indeholder følgende:

Vor synderlige Gunst tilforn! Vider, at Vi have bekommet de tre tusinde Daler, som I, efter vor Begiering, har laant og forstrakt Os, for hvilken Eders tro Billighed Vi ganske naadigst takke Eder. Vi ville det og med al Naade forstydde og bekiende, dertil I visseelig maa forlade Eder. Og skikke Vi Eder herhos vort Brev og Forvaring efter Eders Begiering. Vi maae vel bekiende, at Os i denne Tid vederfares meget større Hielp og Undsaetning af dem, Vi havde forventet Os mindst af, end af dem, Vi havde tilforladt Os fast mere. Vi troe og vist, at Gud har tilsoiet Os denne naerbaerende Krig synderligen til vort Gavn og Bedste, at Vi kunne lære at kiende baade Hedninge og Christne; thi Vi have forfaret meget i denne Tid, Vi tilforn ikke have vidst og meget nodigen („fast suarlige“) vilde have kunnet troe. Eder hermed Gud befaende. o. s. v.

Ein store Tillid til Johan Friis's Kundskab om Rigets Anliggender og hans Iver til at fremme Kongens og Landets Laarv, udtaler Frederik den Anden især i et Brev fra det folgende Aar, dateret Frederiksborg den 25. Octbr. 1566³⁵⁾,

³⁴⁾ Historisk Tidsskrift IV. 2det H. S. 668—69.

³⁵⁾ Tegneskr. Nr. 9, fol. 79.

paa en rigtignok for ham — Kongen selv — næsten altfor nedsettende Maade. Dette Brev til Johan Friis lyder saaledes:

Vor synderlige Gunst tilførn! Vider, at, eftersom udi den Instrux, som I med de andre vore forordnede Raad skulle have med til Odense, iblandt andet er indført, at, dersom nogen synderlig Irring forefalder i den Handel, som der skal foretages og forhandles, ville I skrive Os til, og vie efter vort Raad og Betænkning; da, efterdi I selv vide, at Vi ingen af vor Raad have hos Os, ikke heller vide noget Synderligt af Nigets Handel (Sager), hvordan det sig dermed begiver, tykkes Os det unødigt at være, at skrive Noget tilbage derom til Os; bedende Eder derfor og begiere, at, eftersom I selv veed om Alting, Nigets Leilighed anrørende, fast bedre Besked end Vi, I, dersom Noget, som synderlig Magt paa ligger, forefalder, da med de andre vore Raader, som ere derhos, ville foretage saadant, overveie og beslutte hvad i samme Sager er at giøre og lade, og derudi vide og ramme vort og Nigets Gavn og Bedste i alle Maader, som I pligtig er og Vi Eder tiltroe. Dat. Frederiksborg den 25. Dag Octobris Aar etc. 1566 36).

Den Anseelse, hvori han saaledes stod hos Frederik den Anden, som hos dennes Fader og Farfader, og som, hvad der endnu kan tilføies, ogsaa alt lod sig slutte af, at Ansøgende

³⁶⁾ Vi kunne her bemærke et Brev fra Christian den Tredie til Johan Friis, dateret Kiøbenhavn d. 2den April 1557 (Tegneller Nr. 5, fol. 168—69) i Anledning af foruroligende Efterretninger fra Eydskland; i dette siges blandt mere, at de Postbreve (til Kongen), som herefter kom giennem Fyen (hvor Friis dengang var), skulde han først lade sig komme til Hænde, bryde og læse dem og siden skikke Kongen dem med Tilføiende af sin Betænkning, hvis der maatte være noget synderligt at raadslaae om eller at foretage o. s. v. Lignende Breve, af hvilke en hoi Grad af Tiltro fremgaaer, fik Friis oftere, see t. Ex. ct af 8de Decbr. 1556 (Tegneller, 5, 110).

og Andragende ideligen søgte hans Understøttelse for deres Supplikker o. s. v., varede indtil hans Død, men, som man maa troe, heller ikke længere. I 1548 maa han nemlig have gjort saadanne Bestemmelser om sin Hovedgaard Hesselager i Fyen, hvorefter Godset altid udeelt skulde tilfalde een af hans Efterkommere, overensstemmende med en fastsat Successionsorden. Paa denne Bestemmelse, hvorved dette Gods blev, hvad vi nu kalde et Stamhuus, erholdt han Christian den Tredies Confirmation. Men efter hans Død blev denne Bestemmelseres Gyldighed bestridt af Friis's Svigersøn, Rigsraad Biørn Andersen, og den 14de Junii 1572³⁷⁾ affagde Kongen Dom i den Sag, der i denne Anledning var anlagt af Biørn Andersen mod hans Svoger, Niels Friis, til at lade ogsaa Hesselager komme under Skifte efter Loven. Denne Dom faldt ikke blot ud til Fordeel for Biørn Andersen, i det den især støtter sig paa, at Loven kræver Eighed i alle Sødskende-Skifte, samt at hine Bestemmelser i denne og flere Henseender vare imod Adelsens Rettigheder og imod Necessen; men der yttres endog den for Johan Friis hoist krænkende Formodning, at det var „med vrang Underviisning“ han havde erhvervet den tidligere kongelige Confirmation.

I Følge de hellsingørske Ting- og Raadstuebøger, paafagde Borgmester Henrik Mogensen paa Tinget i Hellsingør den 25de October 1563 en Somand fra Danzig, Jørgen Rust, som samme Dag havde havt en Sag for mod Tolderen Jens Mogensen, at han — Jørgen Rust — havde ladet sig høre med nogle Ord angaaende Kongen. Jørgen Rust bekiendte da, at han i Danzig havde sagt, hvad en anden Dansiger,

³⁷⁾ Sjællandske Tegnelser Nr. 12, fol. 30—32. Jvfr. Nye Danske Mag. 6te Bd. S. 162—64, hvor jeg baade har meddeelt en anden sliq Oprettelse af et Gods til Stamhuus (Selsø ved Anders Parbye), og tillige i en Anmærkning det her Anførte om Hesselager.

Hans Vøgsen, havde fortalt ham, „at Kongen af Danmark var ueens med sit Raad, og at han med en Rapier havde stukket Een ihjel, som hedder Herr Otto Krumpen“. Man tilgav Jørgen Rust for denne Gang; men saaledes at Sagen skulde staae ham aaben, hvis han herefter talte slikt angaaende Kongen, hvori han samtykte³⁵⁾. Det var nu vistnok en latterlig Usandhed, at Frederik den Anden i 1563 skulde have stukket Rigsmarsken Otto Krumpen ihjel med en Rapier; thi denne døde paa sin Sotteseng 4 Aar derefter, i 1569; men ligesom det forhen Anførte med Hensyn til Forholdet mellem Kongen og Hardenberg, Rigstraadets første Medlem, allerede viser hen paa nogen Uenighed, som den af Danzigieren ommeldte, saaledes er der ogsaa Udskilligt, som tyder paa, at der ikke var den bedste Forstaaelse netop mellem Kongen og Krumpen, i det mindste ikke længe efter.

³⁵⁾ Den 17de Juli 1565 var en bremisk Styrmand, som var befundet at have skrevet Breve til Jørgen Rust i Danzig om Tidender her i Riget, for Rette i Helsingør. Henrik Mogensen berettede, at Herr Mogens Gyldenstjerne var underrettet om Sagen (som tidligere maa være behandlet i Helsingør, men uden at jeg har fundet Andet desangaaende end det i Texten Anførte, om dette skulde staae i Forbindelse dermed); men at han havde tilskrevet Henrik, at bemeldte Styrmand kunde fare bort; det foreholdtes ham dog, at han skulde give sit Forpligtelses-Brev, at han ikke efter den Tid skulde lade sig finde i Sigt.—Siden vi her ere komne ind i den Tids Nygter og lignende Tale, kunne vi endnu af samme Protocoller her bemærke, at den 17de Juli 1559 var en Skipper Jella for Rette for de to Borgermestre, fem Raadmænd og Byfogden, og tilfød, hvad der og overbevistes ham ved Vidner, at han i Byfogdens Stue (uden Tvivl dog i hans Gæstestue, ikke i hans Embedslocale) havde sagt, at den unge Herre (Kongen; han kaldes her endnu Hertug Frederik; maaske var Talsen ogsaa falden i 1558) ikke var visere end han, og at han var paa en Miils Bei nær Helsingør og ikke turde drage derind; samt at den unge Herre vilde tage Landet ind mod Almuens Minde, saa og at han ikke fanger Kronen, uden at han faaer hende med Sværdslag...“ Han blev henvist til Mogens Gyldenstjerne paa Kiøbenhavns Slot og til Frederik selv.

Som bekiendt havde Kongen fra Begyndelsen af Krigen med Sverrige antaget Greven af Schwarzburg til Overstcommanderende, men fandt snart Aarsag til at være utilfreds saavel med ham, som med en stor Deel af det øvrige tydske, hvervede Militaire, Officierer og Soldater. Under 13. Febr. 1564³⁹⁾ tilskrev Kongen allerede Otto Krumpen saaledes:

Vor synderlige Gunst tilforn! Vider, at, efterdi Vi formærke, at vore fremmede Nyttere trykke sig og ikke ville op at lade sig bruge mod vore Fiender, agte Vi at lade opskrive nogle af vore egne Landsaatter og lade dem opdrage mod Fienderne. Da, efterdi at I er vor og Nigets Marsk, og Eders Befaling udæster, at I skal være hos i sliq Handel, bede Vi Eder og ville, at I ruste Eder med Eders Heste og Harnisk, og med det første giver Eder hid over til Landet, og siden retter Eder efter at lade Eder bruge imod vore Fiender med andre vore tro Underaatter. Dermed etc. Datum Frederiksborg den 13. Febr. 1564.

Det er herved allerede at betænke, hvor synderligt det dog var, at Kongen ikke allerede fra først af — et Halvaars-tid før, — da han dog overveiede Spørgsmaalet, om hvem han skulde sætte til „Feltøverste“, lod Valget falde paa Krumpen, men paa den Fremmede. Dertil kommer, at Krumpen ikke engang nu syntes at skulle beklæde en sliq øverste Post. Hele Befalingen er derhos affattet saa kort, og overhovedet i en saa kold Tone, at den ikke rober nogen synderlig Tillid, hvilket Kongen ei heller lettelligen kan antages at have havt til Krumpen, allerede af den Grund, at denne Mand, der nu skulde vise sin Virksomhed som General, den Gang var i en Alder af 91 Aar. Ogsaa blev Resultatet, saa vidt vides, at Krumpen ikke deeltog i Krigen i Aaret 1564; og først under

³⁹⁾ Tegneskr. Nr. 7, fol. 623.

14de December 1564 udfærdigedes følgende aabne Brev, hvorved det syntes at skulle blive Alvor. Dette⁴⁰⁾ lyder saaledes:

Vi Frederik etc. Givre Alle bitterligt, at, efterdi sig begiver en aabenbare Feide mellem Os og Kong Erik af Sverrige, da have Vi nu tilbetroet og forordineret Os elskelige Herr Otto Krumpen, Ridder, vor Mand, Naad og Marsk udi vort Rige Danmark, at være vor Feltøverste, og Os elskelig Herr Jørgen Bytke, Ridder, vor Mand og Naad, at være hans Lieutenant, og affærdiget dem med flere af vore elskelige Danmarks Riges Naad med vor Krigsmagt, at inddrage udi Sverrige, vore Fiender under Dinene, og giøre dem Modstand, Afbræk og Nederlag af deres yderste Formue; thi bede Vi, og alvorligen befale, vort Krigsfolk, Tydske og Danske⁴¹⁾, at I alle og hver særdeles retter Eder efter at være for^{re} Herr Otto Krumpen hørige, lydige og selvgagtige imod vore og Riges Fiender, hvor og naar han Eder tilsigendes vorder; og dersom for^{re} Herr Otto Krumpen med de andre vore elskelige Riges Naads Naad Noget med Fienderne, som ville gange Os tilhaande, handlende og paa vore Begne dem tilsigendes vorder, ville Vi det fast og ubrodeligen holde, ligerviis som Vi personligen var der tilstede. Til ydermere Vidnesbyrd have Vi ladet hængte vort Secret neden for dette vort aabne Brev. Ex Nyborg den 14de Decembris Aar etc. 1564.

Endnu kan herved bemærkes, at Kongen, under 16de s. M., paa thett Omkosten icke aldsammen skall henge paa Krumpen, bevillgebe at holde ham et frit Bord, saa længe

⁴⁰⁾ Tegneser Nr. 8, fol. 180,

⁴¹⁾ Refens Beretning, Side 122, at Krumpen blev sat til Feltøverste over det fremmede Krigsfolk; er saaledes urigtig; i øvrigt blev rigtig nok Frands Brockenhuus, ved Brev af 10de Decbr. 1564 (Tegneser Nr. 8, fol. 171—72), sat til Øverste specielt for de danske Knegte; men han maa dog, efter Krumpens Bestalling, antages at have gaaet under denne.

han laae i Riget, og naar han inddrog i Sverrige, da at give ham maanedligen 200 Daler, hvormed han da selv skulde holde sig Bord. I øvrigt solte Krumpen sig sikkert ogsaa i andre Henseender ængstelig ved denne Vyrde, som han dengang endnu ikke vilde fric sig for ved at nedlægge sit Embede som Marsk; thi foruden at han sees yderligere at have søgt Sikkerhed for at faae Jørgen Lykke til Lieutenant, begierede han ogsaa at erholde beskikket formelige Krigscommissarier, saaledes som Greven af Schwarzburg havde havt dem. Dette sees af en Seddel, der var indlagt i et om Krigsfolk og Toget handlende kongeligt Brev af 21. Januar 1565, i hvilken Seddel det hedder:

Dg som I begierer vor Skrivelse til Os elskelige Herr Jørgen Lykke, Ridder, vor Mand og Raad, at han vil være Eders Lieutenant, da stikke Vi Eder herhos samme vort Brev, at I kan overantvorde ham det, at han maa vide at rette sig derefter. Sammeledes som I begierer, at Eder maatte tilforordnes nogle Commissarier, da kunne Vi ikke tænke det at være fornødent, efterdi I ikke er nogen Fremmed eller Udlænder, men er Rigets Marsk og har at byde og befale, saa vidt som Behov gøres. Dog ville Vi give Eder nogle Raader, som skulle følge Eder, med hvilke I kan have at beraadslaae Eder udi hvad der forefaldendes vorder ⁴²).

⁴²) Tegnelser Nr. 8, fol. 215. I øvrigt bleve den 28de Januar 1565 (sammesteds fol. 218) netop de samme, som havde været Commissarier hos Greven af Schwarzburg, udnævnte til saaledes at følge Krumpen, nemlig Lauge Brade, Peder Bilde og Steen Rosenparre. Jørgen Lykke havde været den første af Grevens fire Commissarier. Siden synes ogsaa Holger Rosenkrands en kort Tid at have været Krumpen abjungeret, paa samme Raade som de andre tre. Disse kaldtes i øvrigt ogsaa hyppigen Kongens Commissarier, uagtet de, efter Sedlen af 21de Januar 1565, ikke vare dette.

Men overhovedet varede Krumpens active Tjeneste ikke længe; efter hvad der berettes, beskikkede han i sit Sted Daniel Ranzau, og befalede, at denne strax skulde begive sig paa Toget imod Fienderne⁴³⁾. Dette maa være skeet i det seneste i April eller Mai Maaned 1565. Uden Kongens Tilladelse kan dette naturligtvis ikke være gaaet for sig; men man kan vel heller ikke tvivle om, at Kongen ikke kan have været fornøiet med, paa en for ham høist vigtig Plads at see en Mand stillet, der aldeles ikke kunde opfylde de dermed forbundne Pligter. Man maa derfor studse, og næsten ane et eller andet Uraad, naar man endnu to Aar efter seer, at Kongen i et Brev, dateret Frederiksborg d. 13. April 1567⁴⁴⁾, til Johan Friis, Otto Krumpen .og alle andre R. M. Raad, som nu ere i Kiøbenhavn — som det synes i Anledning af det Indfald i Aggershuus Stift, de Svenske da havde begyndt — siger, at som de nyseberørte Rigsraader havde yttret, at det var raadeligt, at Kongen lod een eller flere Rigsraader og nogle Riddermændsmænd (Udelige) følge Ranzau (hvem man havde betænkt at sende derop til Soes med en Deel af Krigsfolkene), hvilke Raader og Udelige siden kunde handle med Bønderne, „da have Vi anseet det for godt og nytteligt; og efterdi I, Herr Otto Krumpen, er Rigets Marskalk, og Eders Embede og Befaling udkræver og tilholder Eder, at lade Eder bruge i saadanne Grinder, vide Vi ingen Anden at udnævne dertil end Eder; forseer Os og visseligen, at I ikke vægrer eller undskylder Eder derudi; hvorfor det og paalagdes ham, tillige med Biørn Raas, at berede sig til at drage med⁴⁵⁾. Han maa strax have vægret

⁴³⁾ Refen S. 129. Jeg har ikke fundet noget Brev derom; men paa Tingens Rigtighed kan der ikke tvivles.

⁴⁴⁾ Tegnelser Nr. 9, fol. 279—81.

⁴⁵⁾ Det Hele arrangeredes i øvrigt anderledes, vel som en Folge af Krumpens Afslag og navnlig sendtes Frands Brockenhuus og Biørn

sig derfor; thi allerede den 15de s. M. tilskrev Kongen paa ny Rigsraaderne i Kiøbenhavn fra Frederiksborg saaledes:

Vor synderlige Gunst tilforn! Vi have i Aftes bekommet Eders Skrivelse, hvori formeldes om Eders, Herr Otto Krumpens, Undskyldning, hvilket I ogsaa selv har tilskrevet Os. Saa vide Vi ikke at gjøre mere dertil end Vi have gjort, og synes Os meget besværligt, at de, som have saadanne høie Befalinger, alene ville føre Titelen og nyde Fordelen, og Intet gjøre af hvad deres Embede udæstler, mere end de selv ville. Som og gives tilkiende, at det vil være fornødent at stille nogle, især Middermændsmænd, til Norge, der kunne handle med Bønderne og Almuen, og at Vi derfor skulde udnævne hvem dertil skal bruges, og at den Handel ikke vil lide (taale) nogen Forhaling; da ville Vi Eder ikke forholde, at for hvad Vi dertil kunne gjøre, skal det ikke forhaltes⁴⁶⁾ o. s. v.

Den Maade, hvorpaa Krumpen og hans Forhold til hans Embede her omtales, har formodentlig foranlediget, at han har begiert sin Afsked⁴⁷⁾; entlediget blev han nemlig snart efter, uagtet jeg ikke har seet noget Brev derom; thi allerede i kongelige Breve af 7. Septbr. s. A., 1567, ommeldes Frands

---

Raad op til Norge med noget Krigsfolk; deres Instrux var af 21de April 1567 (Tegneller Nr. 9, fol. 292—94; foran den findes flere hidhørende Breve; jvfr. ogsaa Nesen Side 167).

⁴⁶⁾ Det følgende er karakteristisk nok, men hører ikke til vor nærværende Materie. Kongen siger, at han kun lidt kiender til Herremændene eller veed hvo der kan være duelige til hiin Sendelse, men at sigt er dem (Rigsraadene) bedre bekiendt, og at de derfor skulle optegne en 10, 20, flere eller færre, af Adelen, som de antage duelige; samt skrive, hvor mange der skulle stilles bort, saa vil Kongen udtage deraf hvilke han synes o. s. v. Af Slutningen af Brevet sees ogsaa, at Dyploe Borgere blev ved denne Leilighed tilstaaet Skattefrihed for 12 Aar. I øvrigt see den her forangaaende Anmærkning 45.

⁴⁷⁾ Sandsynligviis kunde de høieste Rigsembedsmænd kun afskediges efter egen Begiering, eller ved Dom.

Brockenhuus som Rigets Marsk. Krumpen vedblev imidlertid dog at være Rigsraad og Embedsmand paa Hald indtil sin Død; og denne indtraf to Aar derefter, 1569, i hans 96de Aars Alder.

Det var de ovenfor anførte Personer, som denne lille Afhandling nærmest skulde angaae. Men jeg troer at burde tilføie endnu nogle Bemærkninger om adskillige Andre af Frederiks hote Embedsmænd, der som saadanne paadroge sig hans Misfornøielse. Herved vil alt kunne erindres den Utilfredshed, som den vistnok noget utaalmodige Konge ofte yttrede over, at Krigsoperationerne ikke gik, navnlig med den Hurtighed, som han ønskede, eller ledede til noget afgjørende Skridt; hvilken Utilfredshed vel især viste sig med Hensyn til at Hæren ikke gjorde noget mere langvarigt Tog ind i selve Sverrige, førend det bekiendte under Daniel Rantzau; men dog ogsaa tilkiendegav sig nu og da f. Ex. med Hensyn til Flaadens Styrelse. Man seer saaledes bl. a. af et Brev af 30. September 1563⁴⁸⁾, at Kongen ikke var vel tilfreds med Peder Skram, som den Gang commanderede Flaaden, men, efter Kongens Mening, var aldeles uvirksom og lod Fienderne gjøre hvad de vilde. Ogsaa de ikke sjeldent forefaldende Mytterier og Yttringer af Misfornøielse hos Krigsfolket mod Daniel Rantzau⁴⁹⁾ kunde naturligviis ikke andet end være Kongen ubehagelige, og at denne udmærkede Anfører baade har gjort store Fordringer, og end ikke altid i personlig Samtale har vist Kongen den efter dennes Mening tilbørlige Høflighed og Opmærksomhed, fremgaaer af det confidentialle Brev fra Frederik den Anden til Peder Dre, af 6. Octbr. 1567⁵⁰⁾, hvori Kongen underretter Dre om

⁴⁸⁾ Tegnelser Nr. 7, fol. 551—52. Ogsaa Peder Skram var da en meget gammel Mand.

⁴⁹⁾ Jvfr. Nye Danske Magazin 6te Bind S. 150—51 og Anmærkningen dertil.

⁵⁰⁾ Sammeffeds S. 151—52.

en saadan Samtale mellem ham og Rangau, hvorunder Sidstnævnte var udsfaren med nogen besværlig Tale, hvilken Vi ikke kunde lade gaae ubesvaret forbi. Og dermed ere blevne uens, og med Uvillie stillet ad." — Mogens Gyldenstjerne, der var en meget betroet Mand og oftere Statholder i Kjøbenhavn og Stælland m. m., maatte 1567⁵¹⁾ i sit 82de Aar see sig actioneret og dømt, fordi han, til Kongens store Utilfredshed, havde imod hans Befaling udleveret et Pantebrev til Poul Bobitzer. — Jacob Ulfeldt, der i 1566 eller omtrent paa den Tid, var bleven optagen i Rigsraadet, blev kort efter igjen udsat deraf, uden at man dog veed Grunden til denne Udskudelse. Han blev vel atter i Slutningen af 1570 optagen i Raadet⁵²⁾; men maatte paa ny, 9 Aar derefter, for anden Gang undergaae den Skiebne, som den Tid allerede var stelden nok for een Gang: at blive udelukket af Rigsraadet. Da han nemlig var kommen tilbage fra den Mission til Rusland, hvoraf han selv har givet en udførlig Beskrivelse, fandtes han med sine ledsagere, Arild Ugerup og Gregers Truidsen Ulfstand, at have overtraadt den dem givne Instrux, ikkun at slutte en bestandig Fred mellem Rusland og Danmark, hvorimod de havde indvilliget i en 15 Aars Stillsand.

⁵¹⁾ Dom af 29de Marts 1567. I øvrigt havde han ogsaa under Christian den Tredie udholdt en offentlig Action, fordi han havde formeent sine Bønder at erlægge en da paabuden Skat; see mit Skrift om Skattevæsenet o. s. v. S. 36—37, hvor det imidlertid urigtigen er anført, at han senere blev Marsk. Han døde i 1569 i en Alder af 84 Aar.

⁵²⁾ Hans Ungaade maa være yngre end 22. Aug. 1566; thi da tilskreves de med Daniel Rangau fulgte Krigscommissairer, hvoraf han var een. Brevet til Ulfeldt om hans Gienoptagelse i Raadet, dat. 10. Decbr. 1570, er trykt i Hist. Tidsskr., 1ste Bd. 2det Hefte S. 330. Det til Rigsraaderne om samme Gienstand, af samme Dato, findes tilligemed hiint i Tegnelserne Nr. 11, fol. 218. I Brevet til Rigsraadet siges udtrykkelig, at Ulfeldt skal indsattes i det Sted, hvor han forhen sad i Raadet.

Han undskyldte sig med, at Czaren ikke vilde indlade sig paa nogen bestandig Fred og at han var rustet til Krig, medens man i Danmark ikke var betænkt derpaa; og da herimod erindredes, at i ethvert Tilfælde burde da Tractaten kun være indgaaet under Forudsætning af Ratification af Kongen, ansførte Ulfeldt, at det endnu stod denne frit at undgaae Tractatens Opfyldelse; deels fordi Gesandtskabet havde beholdt Fuldmagterne og ikke afleveret dem til Russerne, „som med Rette burde have havt dem“, og deels fordi det var fastsat, at Tractaten, som de hertil med Gesandtskabet fulgte Russer havde hos sig, skulde omskrives og Kongen derpaa kysse og selv forsegle og underskrive den, hvilket han kunde lade være⁵³⁾. Alt dette maa imidlertid være fundet utilstrækkeligt; thi udstødt af Raadet blev Ulfeldt, sandsynligviis ved en Dom af Raadet selv, ligesom han og mistede sin Forlehning, Dalum Kloster, hvilket allerede i August s. A. sees at være givet til en Anden, Absalon Gise.

For ikke ganske at forbigaae dem, der hørte til en lidet lavere Kreds, men dog vare saa ansæete, at de havde vigtige Forlehninger, og desuagtet maatte modtage strenge skriftlige Breviser paa Kongens Misfornøielse, vil jeg endnu tilføie et Par hidhørende Exempler. Saaledes fik Hans Rangau, Søn af Jesper Rangau, under 22. Septbr. 1570⁵⁴⁾, et Brev,

⁵³⁾ See et Brev af 18. Mai 1579, som det synes til Cantseren Niels Raas (Siæll. Tegnelser Nr. 14, fol. 203—4; jvfr. og et af samme Dato, sammesteds fol. 202—3, og de Suhmske Samlinger 1ste Bd. 1ste Hefte S. 165—68). Formodentlig var det ogsaa denne Sag, der gav Anledning til, at Rigsraadet blev sammenkaldt til et Møde med Kongen i Roskilde den 13de Juli s. A. (see Brev af 15de Mai 1579, i Siæll. Tegnelser Nr. 14, fol. 202). Det kan endnu bemærkes, at Ulfeldt under 4de Juli s. A. (Spenste Tegnelser Nr. 1, fol. 156) beordredes at fremsende den omhandlede Instrux. Dommen selv har jeg ikke seet nogetsteds.

⁵⁴⁾ Tegnelser Nr. 11, fol. 268—69.

hvori Kongen først anfører, at Rangau, som andre Udelige, og navnlig som alle Lehnsmændene, var befaleet at skulle være rede med sine Heste og Harnisk, lade sig mynstre med de Andre, og siden at møde med dem i Kiøbenhavn, for derefter at bruges i Krigen, og at Rangau imidlertid var kommen til Kongen, da han var paa Koldinghuus, og havde begieret Tilladelse til at maatte blive hjemme, hvorimod han vilde sende sine Heste m. m.; Kongen tilføjer dernæst:

Da have Vi Dig det, udi høibaarne Fyrsters, vor fiere Frændes saa og vor fiere Broders, „Hertog Johanhenn thend Wldres oc Hertog Johanhenn thend Yngres“ etc. Nærværrelse ganske og aldeles afflaget og i ingen Maade villet bevilge Dig det; men Vi have mundtligent befaleet, at Du, som andre vore Lehnsmænd, der vare pligtige, ligesom Du, at ride, skulde rette Dig efter selv at komme tilstede. Disse vore Breve, Bud, saa vel som mundtlige Befalinger befinde Vi, at Du ikke har agtet eller anseet, efterdi Du i egen Person er bleven hjemme, da Mynstringen skete, og alene har fremsendt to Heste, med hvilke Vi aldeles ikke ville nøies eller tage dem for fulde; og har Du derudi beviist Dig som en uhorsof Undersaat, hvilket Vi os i ingen Maade havde tiltroet Dig; og endog Vi (alt da) vare noksof forarsagede, strax at have ladet tilkiendegive vort Mishag med Dig over sliq Ulydighed, have Vi alligevel, til Overflod, udi den Mening at Du skulde betænke Dig anderledes og bedre, holdt stille dermed en Maaned og mere. Men efterdi Vi befinder Din egenfindige modvillige Ulydighed siden som før, og Du dermed misbruger vor Mildhed, ville eller kunne Vi ikke længere lide eller fordrage det, ei heller forbigaae at tage de Midler for Haanden, hvoraf Andre maae see og vide, at sliq modvillig Uhorsofbed Os udi ingen Maade behager: og have Vi dermed endeligen besluttet, strax at ville annamme til Os vort Slot og Lehn Skodborg,

og ikke længere efter denne Dag tilfæde Dig at beholde det; hvorefter Du maa vide Dig at rette. Actum Nykøbing i Falster den 22de Septembris Aar etc. 1570 ss).

Under samme Dato fik Embedsmanden paa Niberhuus, Axel Wiffert, til hvem dette Brev sendtes, Ordre at overlevere det til Hans Rangau og strax overtage Skodborg Lehn med Inventarium o. s. v. Imidlertid maa Rangau snart have vidst at formilde Kongen; thi han vedblev fremdeles at beholde Skodborg.

En af de haardeste Trettesættelser, som jeg har seet af Frederik den Anden, er den til Morten Benstermand, Lehnsmænd i København, angaaende ulovlig Besværing af Kronens Bønder, i et mærkeligt Brev af 20. Februar 1573, som jeg har berørt ved en anden Leilighed ⁵⁵⁾, men uden der at meddele selve Brevet eller nogle af dets Udtryk. Dette Brev, hvoraf i Særdeleshed Slutningen næsten suser som Christian den Fjerdes Stof, lyder saaledes:

⁵⁵⁾ Et Brev af en temmelig lignende Beskaffenhed fik Erik Hardenberg, Corfitz Hardenbergs Søn, den 10. Jul. 1567 (Tegnelser Nr. 9, fol. 367—68); han, der, flere Gange opfordret, dog ikke var mødt for at tiene mod Fienden, befales nu at møde hos Admiralen, saafremt han ikke vil have fortabt Adelsnavn og Frihed. I et almindeligt Brev af 6. Marts 1566 (Tegnelser Nr. 8, fol. 501) til Adelen i Jylland om at indfinde sig i Malms med deres Heste o. s. v. trues de Forsømmelige med Liltale paa deres Jordegods, Skjold og Hielm. Det hjalp dog ikke stort, og mangfoldige Breve vise, at de Danske, Adel og Uadel, især dog Bønderne, under den svenske Krig for en ikke ringe Deel maaskee opfyldte deres Pligter endnu slettere, end de hvervede Fremmede. Dette er det imidlertid ikke her Stedet at deducere. I øvrigt kan man endnu, i Anledning af det i Texten anførte Brev ogsaa erindre Trudsen mod Erik Rud, der i 1568 ikke vilde, som de øvrige Lehnsmænd gjorde, erlægge Skat af sit Lehn, Ravensborg paa Lolland. Frederik den Anden tilkiendegav da ogsaa ham, at i saa Fald vilde Lehnet blive ham frataget; see mit Skrift om Skattevæsenet o. s. v. S. 153—54.

⁵⁶⁾ I Afhandlingen om Kongelige Rathhold, Giasterie og Forgeleie, i Histor. Tidskr. 2det Bd. 1ste Hefte, S. 40 Anm. 3.

Vor Gunft tilforn! Du veedst Dig at forindre, at Vi mere end een Gang Dig alvorligen haver befalet, som og Dit Forlehningsbrev⁵⁷⁾ udviser, at Du vore og Kronens Bønder i Kiøbenhavns Lehn, som Du udi Befaling haver, med de mangfoldige Egter, saa meget muligt kunde være, skulde forskaane og Ingen laane Bøgne, uden Vi selv befale det, eller de havde vort Vasbord med vor egen Haand underskrevet, eller de af Os udi vor Bestilling vare forskrevne; saa forfare Vi, at Du samme Afsted aldeles haver forgiettet og mindre end Intet nu mere agter, men alene beslutter Dig udi Din Befaling at giøre Dig et godt Navn med vores og Kronens Bønders fordærvelige Skade, efterdi, som Du vel veed (som Du ellers har umaget Dig noget i Lehnet og forfaret, hvor de for^{ne} Bønder med Fodring og i andre Maader synderlig ere stafferede), at de ikke kunne komme til at fuldføre de Egter, de skulde giøre Os selv, end siige at være rede for hver, der flyttes og føres skal. Og berettes Os, at for^{ne} vore og Kronens Bønder nu til Os elskelige Oluf Mourigens, vor Mands og Naads Bryllup nok, om det ikke har været for meget, var trællet med Flytten og Føren, hvilket Du vel veed ikke har været vor Billie eller Befaling; Vi havde ogsaa forset Os, at Du efter den Bested (Afsted), Vi Dig givet have, bedre og med mere Flid skulde have rettet Dig efter, som Du Dig noksom haver beslaget (?), at ville giøre. Kunde derfor vel lide, at Du hos Din Autoritet noget vilde lade vor Befaling gielde, og ikke saaledes Alting søge til Lov og Roes, at hver skulde siige, at Morten Benstermand er en fin Mand og giør hver Mand til Billie, ders over Kronens Bønder kun lidet skulde talke; og betænke, at saa meget Vi Dig haver ophøiet, kunde Vi igien snart Dig fornede, som Vi selv vel noksom tilforn har sagt Dig. Maatte det saa være, da saae Vi gierne, at Du rettede Dig efter vor Befaling;

⁵⁷⁾ Det er dateret 29de April 1572 (Stall. Registre Nr. 11, fol. 6—8.)

hvis ikke, maa Du og vist forlade Dig til, naar Gud vil, Vi findes, ville Vi takke Dig derfor, som det sig bør, hvorefter Du Dig kan have at rette. Skrevet Skanderborg 20de Februar 1573^{ss}).

Efter dette Brevs Ytringer synes de lidt mindre haarde, som falde i et andet Brev, af 8. Januar eller Februar 1582^{ss}) fra Kongen til Lehnsmanden paa Roeskilde-Gaard, Lauge Beck. Jeg vil imidlertid dog anføre det her i Forbindelse med det forrige; deels fordi det er skrapt nok endda, og deels fordi det omhandler en anden, fra den i den foranstaaende Skrivelse omtalte forskiellig Maade, hvorpaa Lehnsmændene uretteligen disponerede over hvad Kongens var, til Fordeel især for deres adelige Venner. Frederik den Anden siger heri, at han har bragt i Erfaring, hvorledes nogle af hans Undersaatter af Adelen skulle, naar deres Vel falder igiennem Roeskilde, med deres Heste og Folk drage op paa Kongens Gaard der i Byen, og lade sig forlægge der som i et bestemt tilforordnet Gæstehus. Da nu slikt Gæstehus paa Kongens og Kronens Huse, i Kong Christian den Tredies Tid og siden, hidindtil har været ubrugeligt, og Kongen ei heller er til Sind, at ville have sine Huse, Slotte eller Gaarde holdte eller anrettede som Gæstehuse, helst da det undertiden usorvarende kunde hælde ham selv, at komme lige saa vel did, som andet Steds, og det da vilde være ham ubeleiligt at finde Gaarden og Gemakkerne indtagne, samt med Hensyn til anden Ubeleilighed, forbydes det Beck „strængeligen og alvorligen“ herefter at indlade Nogensomhelst af Adelen eller deres Tjenere paa

^{ss}) Morten Benstermand, der den Gang var Embedsmand paa Kiøbenhavn, men ikke under de fordeelagtigste Vilkaar, sit i øvrigt 24de Decbr. 1575 (Jyenske Registre Nr. 1, fol. 497—98) Ravensborg Lehn under temmelig fordeelagtige Betingelser.

^{ss}) Sjællandske Tegnelser Nr. 15, fol. 26. Det har der Datum 8de Januar; men det er uden Tvivl en Feilskrift for Februar.

Roeskilde-Gaard for at ligge der om Natten: Men dersom Du vil byde nogen af dine Venner, som det kunde hælde at komme did til Byen, til Maaltid paa din egen Bekostning, være det Dig uformeent: dog at Du ikke gjør af vort Huus noget almindeligt Gæstehuus eller tillader Nogen at ligge der Natten over, og saafremt Du lader nogen Anden ligge der paa Gaarden Natten over, ville Vi vde (at straffe) det hos Dig.

Endnu kan jeg ikke afholde mig fra at meddele et af disse Jrettesættelses-Breve, der muligens er det meest karakteristiske af dem alle. Det er en Skrivelse af 7. Febr. 1586 fra Kongen, der da opholdt sig paa Kronborg, til Jochum Leist, Lehnsmanden paa Frederiksborg, angaaende en Blæsebælg m. m., som Kongen vilde have sig tilsendt ved de kemiske eller alchymistiske Forsøg, han gav sig af med, ligesom saa mange andre Fyrster paa hans Tid, saa vel som før og efter denne. Hiin Begiering havde Leist ikke efterkommet, og saaer nu denne Lektion:

Vor Gunst tilførn! Viid, at som Vi have tilskrevet Dig om den Blæsebælg og Umbolt, som er udi vor Seigermagers (Uhrmagers) Kammer der for vort Slot Frederiksborg, at skulle hidstikke, saa fornemme Vi, at samme Blæsebælg endnu ikke er fremkommen, men at Du har svaret paa vor Skrivelse, at Du ikke vilde undvære den derfra (fra Frederiksborg), fordi Du en anden Gang i det Sted skulde lade giøre en anden, naar Vi komme did og ville have en der. Saa vilde Vi gierne vide, om Du har bekostet samme Blæsebælg og betalt den af Dit Eget, eller ikke, eller om, hvis Du skulde lade en anden giøre, naar Vi vilde have nogen der, den da skulde bekostes af Dit eller Vort, eller om Nogen har sat Dig til vor Formynder, at foreskrive Os hvad Vi ville have gjort eller ladet af vort Eget. Thi Vi holde fore, at,

efterdi Wi selv have ladet betale og bekoste samme Blæsebælg, maa det være Os frit for, at bruge den enten der eller her, hvor Wi ville, saa frit som Wi og mene, at det er Os (slaaer til Os) at forandre hid (at lade føre hid) hele Frederiksborg og hvad der er eller tilligger, om det Os saa befaldt, med mindre Du har den Bæst, at Du er tilskiftet til at være vor Formynder eller Forvalter at foreskrive Os, hvad Wi skulle giøre og lade. Thi bede Wi Dig og ville, at Du strax og uden Forsømmelse hidstikker fornævnte Blæsebælg, vidende Dig endelig herefter at rette. Dermed skeer vor Befaling. Actum Kronborg den 7de Febr. Aar etc. 1586 60).

At Frederik den Anden i øvrigt paa den anden Side ikke heller lod Fortienester uden Bevidnelse af at han erkendte dem, derpaa have vi i det Foregaaende anført Exempler, ikke at tale om de Raadesbevisninger, mange enten i Krigen eller ved Fredens Syssler fortiente Mænd modtog af ham. Alt dette skulle vi ikke omtale, saa lidet som den ligefremme Fortroelighed, hvormed han behandlede sine Omgivelser, og hvoraf det var et Træk blandt flere, at han jevnlig efter endt Maaltid med de Ord „Kongen er ikke hjemme“ gav Tegn til, at de Tilstedeværende maatte slaae sig løs uden Hensyn til den Etikette, en Konges Nærværelse medfører, alt indtil han selv igien bragte Tingen tilbage til den ceremonielle Orden, ved et: „Kongen er igjen kommen hjem“. Derimod vil det neppe findes fremmed for vor Materie, naar vi her endnu til Slutning meddele et Par Beviser, af tilmed temmelig særegen Natur, paa hans Dufte ved mere personlige Henvendelser i Betragtning af nogle af dem, som omgave ham eller hans Gemalinde, at vise disse sin Belvillie. Det er Unbefalinger for nogle Par, der vare faldne i Giftovs-Tanker til hinanden,

*) Siællandste Teguelser Nr. 16, fol. 15—16.

og da begge de herhenhørende Breve have hvert sit Charakteristiske, tager jeg ikke i Betænkning at glengive dem begge.

Den første Skrivelse, der er dateret den 31. Juli 1571, altsaa snart efter Fredslutningen, er stilet til Kong Johan af Sverrige, saa lydende:

Vi Frederik den Anden etc. tilbyde den stormægtige, hvibaarne Fyrste Herr Johan den Tredie, Sverriges, Gothers og Wenders Konge, vor synderlig gode Ven og Nabo, vor venlige kjerlige Hilsen, med hvad mere kiert og godt Vi formaae, med Gud almægtigste altid tilforn!

Stormægtige, hvibaarne Fyrste! Vi kunne Eders Kierlighed naboeligen og venligen ikke forholde, at Os elskelige Johan Schougard⁶¹⁾ til Schougaard, vor Mand og Diener, har givet Os tilkiende, hvorledes han har havt nogen Tale med en Jomfru derudi Eders Kierligheds Rige Sverrige, ved Navn Jomfru Else Trolle, Arved Trolles Datter, med hvilken han har forenet sig saa, at de selv indbyrdes have trolovet hverandre, og paa det at deres foretagne Egteskabs-Bevilling maatte have saa meget des bedre Fremgang, og hendes Slægt og Venner udi Sverrige kunde blive saa meget des mere tilbøielige til at indvillige derudi, har for⁶²⁾ Johan Schougaard begivet sig der ind i Riget, hendes Farbroders, saa og andre hendes næste Slægt og Forvantes, der sammesteds, Billie derom at forfare, hvilke for deres Personer have givet deres fulde Samtykke dertil, at samme Egteskab maa gaae for

⁶¹⁾ Han var en yngre Halvbroder til Kongens Secretair, siden Rigsraad, Hans Schougard. Johan blev vinkeligen gift med Else Trolle, der for Resten, efter hans Død, ægtede en Svensk, Arild Gabrielsen Drenstjerne. Jeg skylder Hr. Candidat Vegtrup disse Underretninger. I øvrigt var det vel især af Hensyn til Hans Schougard, som Kongen yndede meget, at denne Intervention skete.

⁶²⁾ Paa dette og et Par andre Steder staar: „her“, som jeg maa antage urigtigen for „der“.

fig; dog efterdi han som en Fremmed der udi Landet vel kan betænke, saadanne Bevillinger paa alle Sider at have en føie Ting paa sig, med mindre end Eders Kierlighed ville lade sig det behage og det med Eders Kierligheds Samtykke det bekræfte, har han paa det underdanigste været begierende vor Skrivelse til Eders Klghed, hvormed Vi hos Eders Klghed vilde befordre, at Eders Klghed ogsaa vilde indvillige i samme Egtestabs-Handel, hvilken Skrivelse Vi ikke kunde vægre ham som vor tro Undersaat, den Vi med synderlig Gunst og Naade er bevaagen; og efterdi Vi gierne saae, at hans Sag maatte blive fremmet til det Bedste, og han er fød af sliq fornemme Adel-Slæggt og Byrd her udi Riget, at han udi de Naader og andre vel maa være hendes Lige, bede Vi Eders Klghed ganske venligen og gierne, at Eders Klghed Ds til Willie og Were ville først give Eders Klgheds Fuldbyrd og Samtykke dertil, at samme Egtestab maa have Fremgang, og dernæst hos hendes Slægt og Benner der i Riget lade befordre, at de derudi og ville indvillige. Udi hvad Naade Vi igien kunde gjøre det, som kunde være Eders Klghed til Were, Willie og Velbehagelighed, dertil ville Vi findes ganske godvillige, og ville have Eders Klghed hermed være befalet til et lykfsaligt og langtbarende Regiment, Gud almægtigste befalet. Actum Kornerup 31. Juli Anno etc. 1571 ^{es}).

Det andet af disse Breve udgik til Kongens egne Undersaatter, nemlig til Peder Gyldenstjerne, Absalon Gløe, Frue Kirstine Steen Bildes, og Frue Anne Wiffert Olert Brykses; i dette hedder det:

Vor Gunst tilforn! Vider, at Ds elskelig Ewald Zestedt, vor Hoffinder, har underdanigst givet Ds tilkiende, at hans Sind,

^{es}) Tegnelser Nr. 11, fol. 353—54. En lignende Skrivelse fik Johan Skougaard til den svenske Konges Broder, Hertug Carl; denne Skrivelse, der er ganske af samme Indhold som den ovenfor meddelte, findes sammesteds fol 355—56.

efter velbetænkt Beraad med Gud og hans Slægt og Benner, er falden til hoibaarne Fyrstindes, vor kiere Hustrues Jomfru, Os elstelige Jomfru Margrethe Wiffert, hende at begiere udi den hellige Egtelabs-Stand, og derom med tilbørligt Tilbud („Erbeding“) skal have talt hende til, og hun henstillet det til hendes Slægts og Benners Naad, Willie og Samtykke, hvorfor han underdanigst har begiert vor naadigste Befordring derudi hos dem; og efterdi for^{ne} Ewald Sestedt en Tid lang haver tient Os udi vort Hof, og i alle Maader forholdt sig saa, at Vi for samme hans Tieneste ere ham naadigst bevaagne, og gierne seer det udi alle Maader til det Bedste befordret; og efterdi for^{ne} Jomfru Margrethe Wiffert har stillet sin Willie og Samtykke til sin Slægts og Benners Naad og Indvilligelse, og det synes Os paa begge Sider at kunne være ligeligt imellem dem; da have Vi naadigst talt med for^{ne} Jomfru Margrethe Wifferts Farbroder, Os elstelige Corfig Wiffert, vor Mand og Naad, og han har givet sit Samtykke dertil, saafremt det i lige Maade kunde befalde andre hendes Slægt og Benner; hvorfor Vi naadigst ville belange hver særdeles med vor Skrivelse derom. Og efterdi Du ogsaa er hende forvandt, da bede Vi Dig og naadigst begiere, at Du, Os til Willie og Wre, vil lade Dig dette om Egtelabs-Stand imellem for^{ne} Ewald Sestedt og Jomfru Margrethe Wiffert befalde, og give dertil dit Samtykke, og Dig derom underdanigst imod Os erklære. Vi ville naadigst formode og Os tilforsee, at for^{ne} Ewald Sestedt imod for^{ne} Jomfru Margrethe Wiffert udi al Tilbørlighed, og imod Dig og andre hendes Forvanter udi al svogerlig Guldhed sig saa skal forholde og lade befinde, at det for hans Person ikke skal fortryde eller mishage Eder; Du derfor derudi Dig godvillig vil lade befinde. Dermed gjør Du Os til Willie. Befalendes etc. Actum Kronborg den 16de Januarii Aar etc. (15)86 ss).

⁶¹⁾ Siællandste Tegneser Nr. 16, fol. 10—11. I øvrigt har Hr. Cand. Begtrup meddeelt mig en Optegnelse, han et Sted har fundet:

II.

Om Sander Veiel og Henrik Mogensén, Soldere ved Drefunds Told og Borgermestere i Helsingør.

S Forbindelse med det Foranstaaende vil jeg herefter meddele adskillige Underretninger, jeg har samlet af mine Uddrag ¹⁾, deels af Cancelliets Protocoller og deels af Helsingørs Ting- og Raadstue-Protocoller, samt denne Byes Ræmner-Regnskaber, for saa vidt jeg hidtil har havt Leilighed dertil, om tvende Mænd, som vare i Besiddelse af Christian den Tredies og Frederik den Andens særdeles Tillid, og beklædte en Post, der maatte anses for meget vigtig, uagtet den ikke hørte til dem, hvormed den største Glands var forbunden. Disse tvende Mænd vare Soldere ved Drefunds-Toldvæsenet, Sander Veiel og Henrik Mogensén, begge tillige Borgermestere i Helsingør.

Embedet som Tolder — hvad det da kaldtes — ved Drefunds-Tolden var en vigtig Post. Tolderne havde naturligvis høist betydelige Oppebørseler. Endeel, som den Gang endnu ikke ved tilstrækkeligt omfattende Bestemmelser eller afgjort Sædvane og Praxis havde faaet fuldkommen Fasthed, gjorde ofte specielle Forholdsregler nødvendige, om hvilke Tolderne da hyppigen indhentedes Kongens Befaling, men som ogsaa ikke sjeldent bleve overladte til deres Conduite. Her var derhos Tale om Forhold til Fremmede og det et, der i

---

„Anno 1586, den 5te Aprilis, tredie Poshedag, gjorde Kongen Enduoib Sesteds Brøllup paa Kronborg med Jomfru Margrette Wiffertt.“

¹⁾ Jeg havde ikke engang, da jeg begyndte paa at giennemgaae de helsingørskke Bøger, tænkt paa at samle Noget til de her omhandlede Mænds Levnets-Beskrivelser, og maa derfor antage, at en Deel af mig er forbigaaet, som kunde tiene til Oplysning derved. Det er saaledes næsten kun paa hvad jeg har udtaget, fordi det tillige gav Underretning om Andet, som mit Sind var rettet paa, at det Efterfølgende er støttet. Tingbøgerne har jeg dog kun seet indtil 1582.

adskillige Henseender var af en delicat Natur. Lillige overdroges der dem ofte Forretninger, som ikke egentligen horte til deres Embede, og som ligeledes ofte fordrede ikke liden Besindighed og Oftertænkksomhed. Ved Mangelen af faste Gesandter eller Consuler, samt af Aviser og Postvæsen, maatte de Underretninger om hvad der passerede andet Steds, især i Udlandet, som Regjeringen ikke kunde undvære og Andre dog hyppigen onskede, næsten alene søges i Reisesnes Udsagn; og Dresunds Solders Embede blev derfor saa meget vigtigere, som Ingen havde saa mange Leiligheder som han til at udsperge Reisesne og høre deres Fortællinger, hvorved der naturligvis krævedes blandt andet en god Dommekraft og Kundskab til mangehaande udenlandske Forhold, for at bedømme Troværdigheden af de enkelte Udsagn. Ogsaa bleve ofte Bestemmelser, som skulde meddeles de Sefarende, t. Gr. om Seiladsen paa forbudne Steder, kundgiorte igiennem disse Soldere. Til alt dette kom, at Kongerne ikke sjeldent benyttede dem som Commissionairer til Indkiøb af Varer, de behøvede, fra de giennem Sundet seilende Skibe, og, ved deres mere udbredte Connectioner i Udlandets vigtigste Handelsstæder, til at forskrive Gienstande, som maatte hentes udenlands fra²⁾. Endelig kan det erindres, at det her omhandlede Embedes Natur, efter det Foranførte, og paa en Tid, da Forretningerne vel vare simplere, men hvor ogsaa hele Personalet ved det dresundske Soldvæsen kun bestod ene og alene af en eller tilsidst to Soldere, og en eller to Soldskrivere, fordrede, at Embedsmændene vare meget dygtige Forretningsmænd; ligesom det og blandt andet var nødvendigt, at de maatte være i Besiddelse af Kundskab i flere

²⁾ Kongerne, især Frederik den Anden, havde dog ogsaa flere Stæder i Udlandet Factorer, der besørge de dette Slags Commissioner. Men paa denne Materie tør jeg ikke indlade mig her.

fremmede Sprog; en Kundskab, som endnu i de Elder naturligvis maatte være temmelig fælden. Naar nu endelig hertil regnes, at de tvende Mænd, som vi omhandle, medens de beklædte denne Bestilling, tillige ved Siden deraf viste sig særdeles virksomme som Medlemmer af Helsingørs Magistrat, maa man vel antage, at de have været mere end almindelig dygtige.

Den første af dem, Sander Eiel, nedstammede af en adelig Skotsk Familie³⁾. Det er ubekendt, naar denne først her er indkommet; men et Brev af 19. Juni 1558 om et Uster^{3b)} i Helsingør, viser, at han i alt Fald ikke selv har været den først indvandrede. Allerede før Christian den Tredies Thronbestigelse maa han have erhvervet sig Krav paa dennes Erklendtlighed; thi i Cancelliets Protocoller fra de første Aar af Christians Regjering, sandsynligvis fra 1535—36⁴⁾ findes en Notice saaledes lydende: „Item Sander Egle vdi helsingør tagtigelse for thet byr, hand sender myn herres naade; item myn h. N. giffwer tilkende om thet korn till gorre (Gurre) att hoste, att h. Johan randhou haffuer thet met frogen i forlening af h. N. h. fader etc. och (har) beffalt detteff brochterop (Brochdorf) nu thet annamme paa hans vegne; att Sander vil stande till frede; myn h. N. will dog betencke hannum i fremtyden.“ Samme Tid var en Peder Hansen udvalgt til Tolder ved Øresunds-Tolden⁵⁾; han vedblev at beklæde denne Post til ind i 1548; men da findes Sander Eiel at være meddeelt Kvittancer som Tolder⁶⁾. Om han allerede før var ansat ved Sund-Tolden veed jeg ikke; men det sees, at han har staaet i Forbindelse med

³⁾ See min Afhandling om Ridsstadvæsenet her foran S. 82 og Num.

^{3b)} Det var fundret af Sanders og hans Hustrues Forældre og Andre, som vare fødte i Skotland, og gif siden over til Hospitalet; da Sander ogsaa doterede dette, bevilgede Kongen, at der steds maatte holdes en Sygefeng fri der for trængende Stotter (Reg. Nr. 6, f. 173).

⁴⁾ Tegneser 1, fol. 45.

⁵⁾ Tegneser Nr. 1, fol. 40

⁶⁾ Registre Nr. 5, fol. 176, 179, 184 vsfr. dog og fol. 177.

Peder Hansen. Denne maa nemlig i 1548 være bleven befunden skyldig i en eller anden Misliqhed eller Skjodesløshed; thi da blev han affat og fængslet; og med Hensyn hertil hedder det i et Brev af s. A. til Peder Goske⁷⁾, Lehnsmænd for Kiøbenhavns Lehn, at Peder Hansen vel ikke, som Sander Leiel havde begieret, maatte „komme til Borgen“⁸⁾: løslades mod at stille Borgen; men at Kongen dog for Leiels Vens Skyld tillod, at Peder Hansen maatte, naar Goske var paa Slottet (uden Tvivl sad P. Hansen arresteret paa Kiøbenhavns Slot), komme ind i hans Værelser, dog at han ikke kom til at tale med Nogen, ei heller skrev til Nogen, hvorhos Goske skulde passe, at han om Aftenen igien kom i Taarnet⁹⁾. Leiel forblev i Tolder-Embedet lige til sin Død, i 1560. Borgermester i Helsingør var han alt 1536⁶⁾, og denne Bestilling beholdt han ligeledes til sin Død. At han var en ikke ubetydende Mand vil kunne sluttes af det forhen Anførte; hertil vil jeg kun føie, at ikke saa Breve i Cancelliets Protocoller, ei at tale om Dvittancerne til ham for Oppebørseler¹⁰⁾, vise, hvor

⁷⁾ Jeg har ikke antegnet mig hvor i Cancelliets Tegnelser Brevet staaer; formodentlig er det et af de første Blade (før fol. 17) i Nr. 3, eller i Slutningen af Nr. 2.

⁸⁾ Det følgende Aar blev han ved Brev dateret Mandagen efter Philippi et Jacobi Dag 1549 (Tegnelser Nr. 3, fol. 59) benaadet for „hans Forseelse i hans Regnskaber“, som det der hedder, saa at han igien maatte bygge og boe i Danmark. Formodentlig stod denne Tilgivelse i Forbindelse med Afstaaelsen til Kongen af den Peder Hansen tilhørende, nærved Helsingør liggende, ikke ubetydelige Eiendom, Borupgaard, hvilken Afstaaelse indeholdes i et Brev af samme Datum (sammesteds fol. 58—59).

⁹⁾ Brev dateret Kbhvn. vigil. omn. sectorum, at han og Arvinger maa beholde det Gods, han havde i Pant af Esrom-Kloster, indtil Abbeden eller Kongen løser det (Registre Nr. 4, fol. 118).

¹⁰⁾ Jeg meddeeler her ikke nogen af disse, saa meget mindre som ingen af dem giver nogen tydelig eller tilstrækkelig Dplysning om den hele aarlige Indtægt fra Sundtolden.

betroet han var. Ikke blot at han ofte var Commissionair for Kongen ved at anskaffe Poffets og andre Fornødenheder: saa toges han tillige hyppigt paa Raad i andre Affairer, f. Ex. i Anledning af Bygningen paa Kiøbenhavn 1554—55, og andet slikt, hvor der blev Tale om Beføstninger. Han nævnes i flere Breve til Peder Goske som en erfaren Mand, denne kan raadføre sig med. Ogsaa forsarede han hvad politisk Nytt der var og Iod, især giennem Peder Goske, Kongen dette strax vide; og i et Brev til denne siges, at de Tidender, som han faaer af Sander Leiel, skal han strax lade Kongen tilskikke ved de Bud, Kongen havde befalet at skulle være rede i Slottene og Klostrene underveis fra Kiøbenhavn og dertil hvor Kongen opholdt sig. Disse Nyheder have uden Tvivl ogsaa undertiden været ledsagede af Raad, som Kongen rettede sig efter. Saaledes sees det af et Brev af 1555¹¹⁾, at Sander Leiel havde berettet Kongen, at han (Leiel) havde modtaget Kongens Skrivelse om at tage Skjødtet af de (fremmede) Skibe¹²⁾, der kom frem (for Helsingør), og at der gik et stort Ord af at Kongen Iod dette gjøre, efterdi ethvert Skib „for deunc Tids Vælligheds Skyld“ har deres Skjødts behov. Kongen befaler ham derfor indtil videre ikke at tage Skjødttet af Skibene eller Kiøbe det af dem, men lade det blive. Her ville vi endnu meddele et heelt Brev, som skiondt ikke det mest karakteristiske i de ovennævnte Henseender, dog ogsaa tyder noget hen paa hvad vi have anført, og i øvrigt vedkommer Sander Leiel, deels i hans offentlige, deels i hans private Forhold, nemlig hans som Fleres Krav paa Erstatning for de af Engælænderne forøvede Voldsomheder imod deres Skibe og Gods, for hvilket

¹¹⁾ Tegneljer Nr. 4, fol. 543—44.

¹²⁾ De danske Konger ansaae sig da berettigede til at tage ikke allene Kanoner, endog selve de fremmede Skibe til Brug orlogsviis, naar de behøvede dem.

flere engelske Skibe igien vare anholdte i Sundet. Dette Brev lyder saaledes:

Christian etc. Vor Gvnst tilforn! Viid, at som Du tilforn har faaet vor Skrivelse, at skulle anholde et af de engelske Skibe med Gods, som ligger der for Helsingor, saa give Vi Dig tilkiende, at Kongen af England har nu skrevet Os til, at hvad de Engelske have taget fra vore Undersaatter, det skulde de have igien, hvilket Du ydermere har at forfare Leiligheden af denne Copie (af det Brev), som Kongen af England har tilskrevet Os. Thi bede Vi Dig og ville, at Du giver alle de engelske Skibe og engelske Gods Forlov at lobe deres Kaas, saa mange som Du har arresteret, og tør Du aldeles ingen af de Engelske anholde paa denne Tid; thi Vi forsee Os endeligen til Kongen af England, at vore Undersaatter fange deres Gods igien, hvad dem bor at have med Nette. Sammeledes stille Vi Dig vort Brev, som Vi nu paa det ny have tilskrevet Kongen af England, at Du derfor udgør Nogen med Fuldmagt paa dine egne og andre vore Undersaatters Vegne, som have faaet Skade af de Engelske, til Kongen af England med samme vort Brev, og hvilke som Du udsender til Kongen af England, at Du da tilsiiger dem, at de fortove der saa længe indtil de have faaet Dom for sig over de Engelske, som have taget fra vore Undersaatter, paa det at de Engelske ikke skulle have dem dermed at undskyldes; og dersom Du og andre vore Undersaatter ikke da fanger igien hvad de Engelske have frataget dem, da kommer der vel i Foraaret engelske Skibe og engelsk Gods i vore Strømme, da ville Vi lade dem arrestere og da betale Dig og andre vore Undersaatter, som have faaet Skade af de Engelske. Her viid at rette Dig efter. Skrevet paa vort Slot Goldinghuus Oct. Bartholomæi Tid. Aar etc. 1548 13).

¹⁾ Tegneffer Nr. 2, fol. 294—95. Om Forhandlingerne angaaende den her omhandlede Gienstand fra 1548 findes Intet hos Hvitfeldt og

Det er begribeligt, at en saa virksom Mand ogsaa viste Iver i Helsingørs Byes Affairer i de mere end 20 Aar, han var en af dens Borgermestre. I Protocollerne m. v. der endnu findes fra omtrent de sidste 10 Aar af hans Liv og Embede, seer man, at han ofte mødte paa Tinget og i Forsamlingerne og fremkom med Tilkiendegivelser og Bestemmelser af forskjellig Art m. v. Herved har han i øvrigt uden Tvivl nu og da handlet med en Myndighed, som vakte Misfornoieelse, i det mindste hos de Paagieldende; thi man finder, at han ofte — i det nyssommeldte Tidsrum — har skudt sit Skudsmaal paa Tinget. Saaledes hedder det et Sted¹⁴⁾, maaskee fra 1548, Onsdagen før de 11000 Jomfruers Dag, at Borgermester Sander samme Dag skød sit Skudsmaal, hvorledes han har havt sin Omgang fra først han kom hid og til i Dag. Han opsigde dernæst sin Bestilling, for den Ulydigheds Skyld, som befandtes; ligeledes beklagede hele det øvrige Raad sig paa samme Maade; samme Dag formanede Hr—¹⁵⁾ den me-nige Mand for Guds Skyld at vise sig som lydige Under-saatter imod deres Øvrighed. Sct. Mathiæ apostoli Dag formodentlig 1550¹⁶⁾ skød han igjen sit Skiel for Menigheden,

Rrag, derimod vel fra 1549; Resultatet blev i øvrigt, at de Danske maatte renoncere paa Erstatning. Foran i det første Bind af de hellingørste Byes-Bøger, der nu findes tilbage, og hvor paa de første Blade findes Udskiligt, ogsaa fra Aarene før 1549, med hvilket Aar Protocollen egentlig først skal begynde, er, paa den første Side, afskrevet den fuldstændige latinske Udskrift paa et Brev fra den danske Konge til den engelske. Det er maaskee Udskriften paa det Brev, der omtales i den ovenstaaende Skrivelse som tilskillet Sander Leiel. Denne Udskrift lyder for Resten saa: *Serenissimo ac potentissimo principi dno Edwardo, regi Anglie et Francie ac Domino Hiberniæ et in terris Ecclesiæ Anglicanæ immediate sub Chro (Christo) supremo capiti, consanguineo, fratri et amico nostro charissimo semper observando.*

¹⁴⁾ Helsingørste Ting- og Raadstuebøger Nr. 1, fol. 10.

¹⁵⁾ Der staaer kun de to Bogstaver, med Plads til mere.

¹⁶⁾ Tegnelser Nr. 1, fol. 19.

om han havde gjort nogen Uret imod Nogen, hvorpaa Menigheden eendrægteligen svarede med Nei, og at han havde været deres Borgermester som en Dannemand, og takkede de ham alle. I 1551 tog han ligeledes flere Gange¹⁷⁾ Studemaal paa Ting og Tingsvidne derpaa; Menighedens Vidnesbyrd faldt meget fordeelagtigt ud, og navnlig yttredes der, sandsynligviis i Anledning af et specielt Udsagn, at hvad Margrethe Niels Sorensens havde sagt om ham, at hvad ham tyktes godt eller ondt, skulde alt skee som han vilde, var aldeles usandsfærdigt. Dette sidste tyder, som sagt, paa en Formening, i det mindste hos dem, der fik Uret, at Sander Leiel var en noget egenraadig Mand. Et andet Sted synes virkeligen at vise dette; der¹⁸⁾ siges, i 1555, med Hensyn til en af de hele Perioden igiennem ideligen til Ting fremførte Advarfser imod at holde løstgaaende Hunde: „Efter at alle løse Hunde her til Ting vare aflyste; hvo der holdt dem for tredeligen imod saadant aabenbart Forbud, skulde straffes som en ulydig Borger; imod hvilket lovlige Forbud og Advarfel Jost Klipping er befunden ulydig i saa Maade, at Borgermester Sander havde advaret ham og aabenbart tilfagt ham i Dannemænds Paahor, som var Anders Sarsen: „Jost! jeg lægger Eder fore, at I skiller Eder ved den Hund, der kom lobendes ind i Borgermesters Stue med ham (Eder), inden 24 Timer“; hvilket aabenbare Borgermesters Tilfagn og Forbud han foragtelig overgik og har foragtet. Hvorfor forne Borgermester sagde, at saadanne Uhorfomme, Ulydige, som ikke vilde være under deres Dyrigheds, Borgermestres, Raads og Byfogeds Eydelse, vil han holde for Voldsmænd. For hvilken

¹⁷⁾ Tegnefser Nr. 1, fol. 79—80 og samme Bind fol. nogle og tredsindstyve (nærmere kan jeg ikke nu betegne Stedet), jvfr. og fol. 102.

¹⁸⁾ Tegnefser Nr. 2, fol. 16.

Fornærmelse Jost satte Borgen med 100 Daler, at han skal møde i Rette naar paaæfkes¹⁹⁾ o. s. v.¹⁹⁾. Men vil man dable en Vilkaarlighed, som kunde gjøre det rigtignok noget elastiske Udtryk en „ulydig Borger“ i flige Tilfælde til eensbetydende med Voldsmand, hvoraf vilde resultere Voldsbøder, tre Gange fyrretyve Mark Sølv: saa træffer denne Dadel ikke ene Sander Ceiel og Helsingør, men alle eller de allerfleste højere Staaende over alt i Riget. — I øvrigt viste Sander Ceiel sin gode Villie for Byen, ikke blot, som før anført, ved Gaver til Hospitalet, men ogsaa ved, naar det behøvedes, at laane Staden Penge, eller ved, giennem sine udenrigske Connexioner, at skaffe den fornøden Credit og Udlæg. I 1556 laante han saaledes Byen, efter Ræmner-Regnskabet Udvisende, for en kort Tid, 100 Daler, og i 1558, tillige med Henrik Mogensen, 110 Daler; og af Regnskabet for 1557 fremgaaer, at forskellige Mænd i Danzig, en Hr. Johan Brand og „unge Gort Olde“, havde efter Sander Ceiels Anmodning forstrakt de fra Byen og dens „Medredere“ til Danzig udsendte Mænd, der skulde have Tilsyn med Bygningen af det Urlogskib, Helsingør i Forbindelse med flere Byer da skulde levere, med adskillige Pengesummer. Han kom ved disse og de flere Pengesforhold, han havde med Byen, i stort Mellemværende med Staden, hvorom skete endelig Afregning ved hans Død, og hvorefter Byen fik tilgode 308 Daler og 10 Sk., der bleve indbetalte af hans Son.

Sander Ceiel maa have været en rig Mand. I hans Testament, dateret Mandag næst før Sct. Antonii confessoris 1549²⁰⁾, bestemmes, at hans Hustru, Elline Davidsdatter, skal have 1200 Daler og Gislome og Bursholms Hovedgaard²¹⁾

¹⁹⁾ Hans fire Forlovere nævnes, og nedenunder anføres: actum Mandag for purificationis Marie anno 1555.

²⁰⁾ Det findes i Geheimearchivet.

²¹⁾ Jeg veed ikke, hvor Gislome skal søges; Bursholm omtrent 1½ Mil fra Helsingør og ½ Mil fra Gurre. I 1547 (Reg. 5, 163) con-

med al sin Tilliggelse, som de havde brugt som en Avlsgaard, med Ager, Eng, Skov, Fæ, Faar, Svinn og alt andet „Dvig“, Intet undtaget, som det da (ved hans Død) findes med Bo og Bofkab, hvilket hun skulde beholde uskiftet og ubeskaaret sin Livstid; og efter hendes Død skulde samme Gaard med Tilbehør blive hos deres Børn eller næste Arving ubeskaaret. Det tilføies, at de have gjort deres Børn lige gode (til Arv) Piger og Dreng, og givet hver af dem „1200 Gylden og Daler“ foruden alt „gode“ (Gode?)²²⁾. Han eiede desforuden flere Gaarde, Voder og Jorder i Helsingør, en Teglggaard tæt ved Byen²³⁾, samt en Gaard i Kiøbenhavn²⁴⁾; fremdeles havde han Fiske damme²⁵⁾, og i Helsingør i det mindste en Vase eller et Brokar ud i Stranden. Desforuden eiede han Skibe og drev Handel, navnlig vestleeds, paa Skotland, Holland o. s. v. ligesom det Foregaaende har vlist, at han ogsaa i østersøiske Havne har havt Connerioner; tillige havde han i Helsingør Udsalg som andre Kiøbmænd, endog en detail; thi i Regnskabet for 1560 ommeldes saaledes 6 Allen Klæde til

---

firmerede Kongen og Rigsraadet det af Abbed Peder Ingemarsen og Conventet i Esrom Kloster til Sander Leiel, hans Hustru og Arvinger udstede Skibe paa Borsholm By med Hovedgaard, 8 Landbogaarde og 2 Gaardsede Gaarde, med alt Tilliggende, Ager, Eng, Skov, Fiskevand o. s. v.

²²⁾ Der tillægges, at Leiel har bedet Ridder Hr. Peder Skram, Hr. Abbed Peder i Esrom og Poul Fechtel, „min fiere Svoger“, at besegle dette aabne Brev.

²³⁾ I 1530 (Reg. 3, 262) confirmerede Kongen et Skibe til ham fra Prior og Brødre i Carmeliter-Klosteret paa „Teglladen“, dog at, naar Kongen behøvede den, skulde den sælges til ham. Kongen brugte den siden, og endnu 1558, men Leiel havde saa længe 4 Gaarde i Hørsferød (Afgifterne deraf). I øvrigt fik han alt 1550 (Reg. 5, 217) 10 Bøndergaarde i Forlehnning i „Kiøping Sogn“, i Bidstrup, Hørsferød og Drøholt.

²⁴⁾ See her foran, V. Side 82.

²⁵⁾ I 1552 (Helf. Protoc. Nr. 1, fol. 112) advarer han Enhver med at fiske i hans Fiske damme; kort efter (samme steds fol. 113) gientog han denne Advarsel mod at sætte Garn eller bruge noget Fiskeri i hans Fiske damme „Klagendes at han havde fundet Fiskegarn deri.“

Vysvenden, købte for 15 Sk. hos Sander Keiel. Ogsaa Forbringer, ham tilkommende, omtales oftere i Protocollerne tillige med Afgjørelsen deraf. En Thomas Mikkelsen, der i to Aar havde været Skipper paa et af hans Skibe, havde 1548 udstedt tvende Sieldsbreve til ham, et paa 143 Pund 3 Sk. skotsk, og et paa 90 Daler²⁶⁾; i 1550 eller 1551²⁷⁾ tilkiendegav Sander Keiel, at han havde laant en Jacob Beckern en deel Penge, og at denne havde udstedt tvende Haandskrifter for sin Sield til ham, et paa 160 Daler og et paa 36 Pund skotsk. Denne Sield, som da havde staaet i 14 Aar, kunde Debitor ikke betale, og tilbød derfor sit Huus, som dog kun var vurderet til 200 Mk. Efter nogle Forhandlinger maatte Keiel modtage Eiendommen. Endeligen kan det her bemærkes, at ligesom Sander Keiel ofte lod enkelte af sine Debitorer erklære sig til Ting over deres Sield til ham, love Betaling m. m., saaledes findes, under Mandagen før Frue præsentationis²⁸⁾, at han gav sine Sieldnere, som vare ham skyldige, en kærlig og lovlig Advarsel, at de lode sig befinde, uden Delemaal (Process), velvilligen at betale ham. — At Keiel i Rigdom langt overgik de mest Formuende i Helsingør, fremgaaer ogsaa af Storrelsen af hans Skattebidrag i de faa Aar, jeg har Oplysning derom. Medens saaledes i 1557 det højeste, der erlagdes af Borgerne, var 12 Daler, hvilket Beløb endda kun blev betalt af to Mænd, og selve Sander Keiels Collega, Henrik Mogensen, ifkun svarede 14 Daler i Skat, udgjorde det for Keiel fastsatte Beløb næsten det Dobbelte heraf, nemlig 25 Daler²⁹⁾; paa samme Maade anføres han

²⁶⁾ Tegnelser Nr. 1, fol. 3—4.

²⁷⁾ Sammenstedt fol. 80—81.

²⁸⁾ Sammenstedt fol. 92.

²⁹⁾ En Daler var lig en nuværende Specie, altsaa 50 Rigsbankdaler; men hertil kommer naturligvis Forskiellen i Priser eller Forholdet mellem

i 1558 for 16 Daler 2 Mk.), medens Henrik Mogensén var ansat til at svare 9 Daler 1 Mk. og kun tvende Borgere vare ansatte hver for 8 Daler.

Han døde den 21de Februar 1560³⁰⁾. Hans Hustru Elline Davidsdatter have vi allerede nævnt. Paa hvilken Raade han var besvoret med Poul Fechtél, der i hans Testament kaldes Sander Leiel's Svoger, er mig ube-kiendt; men det forekommer mig sandsynligt, at Fechtél's Hustru har været en Søster af Leiel³¹⁾. Han efterlod sig adskillige Børn. Af disse var uden Tvivl Frederik den ældste; han blev siden Soldskriver, og i 1583 Tolder eller rettere første Tolder; thi da bleve der endelig ansatte to, hvoraf dog den første var „Hovedmand i samme Toldbestilling“. Til Raadmand var han alt bleven udvalgt den 30. August 1565; han udtraadte imidlertid 1579 af Magistraten tilligemed de Andre, der sadde i samme og tillige vare ansatte ved Toldbæsenet; men han findes igjen fra 1591 af som Borgermester. Han skal være død 1601³²⁾. Ogsaa han var en virksom og rig Mand og betroedes Regjeringens Commissioner, som flere Exempler

---

Sølvét og hvad Varer o. s. v. man kunde faae for Sølvét. I øvrigt udgjorde Daleren den Gang endnu 3 Mk., siden, fra 1572 af, 2 Mk.

³⁰⁾ See Dedicationen til Frederik Leiel og hans Hustru af Hans Christensens: „En liden Trostscrift for alle christlige Forældre, naar deres Børn blive syge eller henfove i Herren“ o. s. v. Kbhvn 1581.

³¹⁾ Ogsaa Frands Laurikén eller Skriver, der blev Raadmand i Helsingør 1572 og Borgermester 1579, og om hvem jeg ved en anden Leilighed har anført Adskilligt (Hist. Tidsskr. 5te Bd. 1ste S. 79 ff.), var, som man seer af et Skøde fra Poul Fechtél til ham af 12te Marts 1571 (i Nr. 1 af „forskjellige Protocoller“ i Helsingørs Raadstue-Archiv) en „Svoger“ til Fechtél; men da Frands Laurikéns Hustru benævnes Bente Poul'sdatter, maa der sammesteds ved „Svoger“ sandsynligviis være meent Svigersøn.

³²⁾ I Zwergii: sællandske Clericé S. 553 anføres dette leilighedsviis.

vise, hvoraf jeg ikkun vil anføre eet, fordi dette ogsaa i andre Henseender har Interesse. Brevet, jeg her sigter til, er dateret 18. Juli 1585, og lyder saaledes:

Frederik den Anden etc. Vor Gnist tilførn! Viid, at, som Vi Dig have befalet at skulle lade Os fortolke (fordolmesche) og paa Dansk udsætte hvad til Os var kommet, og Vi have Dig tilskillet paa Engelsk om det Forræderi, som var anstillet imod hviibaarne Fyrstinde, vor kiere Frænde (Fencke) og Søster, Frouken Elisabeth, Dronning af England og Hibernland etc.; Du ogsaa har overgivet det til Os oversat (fordolmeskit); da forfare Vi nu, i det Vi vil have ladet det udsætte fra Dansk paa Tydsk, at udi samme Oversættelse Meget er feilet, ogsaa en Part oversæet og ikke udsat paa Dansk; og tilskikke Vi Dig derfor baade den engelske og den tydske og danske Afskrift af samme Handel og Historie, bedende Dig og ville, at Du med alvorlig Flid vil lade det oversee, saa hvad der er forseet i den Oversættelse, som er skeet, kan blive rettet, og hvad som endnu ikke er oversat, ogsaa kan blive udsat paa Tydsk eller Dansk, og at der maa have god Agt med samme Oversættelse. Vi ere tilfands at forordne, at det derefter skal udgaae paa Tydsk paa Prent; og Du dermed vil lade Dig dermed tilbørlig være befalet og anliggende. Befalende Dig Gud. Actum Wiedhgaard den 18. Juli 1585³³).

³³) Sællandske Tegnelser Nr. 15, fol. 527—28. I Slutningen af et Brev af 2. Septbr. f. A. (sammesteds fol. 516—18) til Christoffer Balschendorff siges: „Vi giver Eder og naadigst at vide, at Vi have befalet en Bog at præntes der udi Kiøbenhavn, som er paa Tydsk udsat af Engelsk, om det Forræderie imod Dronningen (af England) og have befalet 20 Exemplaria deraf Os at tilskiffes. Thi bede Vi Eder og naadigst begiere, at I, naar samme 20 Exemplarer ere færdige, da vil lade dem indbinde, dog ikke anderledes end i gemmen Viss udi Pergament, eller anderledes, og Os dem tilsende“. Det er vel en af de med Hensyn til Marie Stuart foretagne Sammenførelser, her er Tale om; men ligesom dog ingen ret passer i Hen-

I øvrigt hed Frederik Keiels Hustru Kirstine Jensdatter. Allerede i 1581 havde de mistet 10 Børn³⁴⁾; om de havde flere veed jeg ikke. De skienkede allerede i levende Live to Legater til Byen, det ene paa 100 Daler, hvoraf Renten skulde tiene til Hielp til Sognepræstens Lon, det andet paa 300 Daler, hvis Rente 15 Daler, skulde gives til den Person, som prædiker Cathecismum om Foverdag til Aftenfang³⁵⁾, hvilket i øvrigt først tilfaldt den M. Alexander Hansen Skolemester, der sandsynligviis var en Broderføn af Frederik, og om hvem lidt mere nedenfor. Ogfaa gav han i 1591, da en Bygning købtes til en ny Præstegaard, 50 Daler til Hielp til Kiøbesummen, der uden Lovl var 300 Daler³⁶⁾. At han skulde være bleven naturaliseret af Frederik den Anden, som Worm i Vericon over lærde Mænd siger³⁷⁾, har jeg Intet seet til.

En anden af Sander Keiels Søner hed Hans og fik 1558 Livsbrev paa et Gannikdomme i Roeskilde, hvor han døde 31. Mai 1587³⁸⁾. I de helsingørskke Regnskaber forekommer han, for 1579, saaledes: Borgermestre og Raad skrev til Roeskilde til Mester Desiderius Skolemester, og Hans Keiel Gannik sammesteds, om at bekomme to Vocater (Hørere, Lærere) derfra, og for at Brevet maatte bestilles (besørget) noiagtigt, fik Bognmanden 1 Skilling. En Søn af Hans Keiel var Tancredus Keiel eller Cælius (Cælius var det latinske Navn for Familien), som var

---

seende til Tiden, saa sees det navnlig let, at vort Brev her, fra 1585, ikke har nogen videre Sammenhæng med hvad der kan være seet i Antledning af Dronning Elisabeths Brev af Marts 1587, der er indført i Nye Danske Mag. 4de Bd. S. 268—69.

³⁴⁾ See Hans Christensens fornævnte Dedication.

³⁵⁾ See om disse Legater Regnskaberne for 1589, 1598 og flere. Ogfaa Borgermester Brands Laurigen eller Skriver gav samme T.d et Legat paa 100 Daler til Præstens Lon.

³⁶⁾ Læmmer-Regnskabet for 1591.

³⁷⁾ 2det Bind Side 25.

³⁸⁾ Register Nr. 6, fol. 174. Pontoppidans marmora Danica, T. I. p. 28.

Løge i Kiøbenhavn³⁹⁾. En anden Søn af ham maa den Alexander Leiel have været, der mod Slutningen af det 16de Aarhundrede skal have tient som Rector i Helsingørsk Skole; thi fra 1596 til 1600 forekommer som Skolemester der en Alexander Hansen. I 1600 døde han; men sees endnu at have havt en anden Broder, Jacob Hansen, om hvem jeg dog Intet videre veed.

En tredje Søn af Sander var David Leiel, der blev Raadmand i Helsingør, da Broderen Frederik gik af, i 1579, og var det endnu i 1584; det synes som han da eller i 1585 er død. Han var gift med en Marine Lauritsdatter.

En Datter af Sander Leiel var gift med en Hans Olsen, som var Raadmand og siden Borgermester i Kiøbenhavn⁴⁰⁾.

Endelig har den Poul Leiel, hvis Navn Zwergius i „det stællandske Clerike“⁴¹⁾ siger at findes paa en Stol i Kirken i Helsingør med Aarstallet 1580, maaskee ogsaa været en Søn eller snarere anden Slægtning af Sander, skøndt jeg ikke ellers erindrer, at have seet ham omtalt. En Alexander Leiel nævnes blandt de skatydende „unge Karle“ i Helsingør 1599 og 1600. En anden af samme Navn findes i 1605 at have deeltaget i den da foretagne Reise til Grønland⁴²⁾. Senere Skud af denne Familie var den som Biskop i Aarhuus 1643 afdøde Morten Madsen Leiels Hustru⁴³⁾, og Wilhelm Leiel,

³⁹⁾ Zwergii: stællandske Clerike S. 553. — Worms Lexicon 1ste Deel Side 567. Nyerups Side 341.

⁴⁰⁾ Pontoppidans origines hafnienses S. 391 jvfr. 388.

⁴¹⁾ S. 553 Anmærkning n.

⁴²⁾ Histor. Tidsskr. 4de Bds. 1ste H. S. 147.

⁴³⁾ Pontoppidans annales ecclesie Danicæ 3r Theil. S. 170—73 og Zwergius l. c. S. 552—58. Worm i Lexicon over lærde Mand 2den D. S. 25 ff. beretter, at Morten Madsen ikke selv var en Leiel, men at hans Hustru var en Datterdatter af Frederik Leiel,

danst Commandeur i Ostindien i Christian den Fierdes sidste Regieringstid⁴⁴⁾. Endnu kan jeg bemærke, at der i 1572 i Cancelliets Protocoller⁴⁵⁾ findes Bestalling for en kongelig Skibshovedsmand Sander Eyddel; om han har hørt til Familien, veed jeg ikke.

Ogsaa Henrik Mogensen var adelig, som vi allerede tidligere i dette Bind ved en anden Leilighed har udviklet⁴⁶⁾. Hans Fader, Mogens Jensen, der var Foged paa Bergenshuus, Svigersøn af en i 1474 adlet Tolder ved Dresund og Borgermester i Helsingør Peder Hansen, samt derved uden Tvivl i Svogerskab med den bekendte Jørgen Røf eller Mynter, der blev adlet i Maret 1526, optoges selv allerede 1505 i Adelsstanden; men først hans Efterkommere, omtrent i Midten af det 17de Aarhundrede, skulle have antaget det til deres Vaaben svarende Tilnavn Rosenvlinge. Saa vel Henrik Mogensen, som hans Broder Jens, levede i Begyndelsen af Christian den Tredies Regiering som blotte Borgere i Helsingør⁴⁷⁾. Saaledes forekommer Jens endnu i Breve fra 1544 angaaende en Trolddomsrag, i hvilken de, tilligemed flere, afgave Vidnesbyrd⁴⁸⁾; imidlertid sees det

---

Tolder i Helsingør, der var en stoff Adelsmand og blev „naturaliseret af Kong Frederik den 2den“; jvfr. ovenfor Side 459.

⁴⁴⁾ See især en Afhandling om ham og den danske ostindiske Handel under hans Bestyrelse, ved Niebuhr, i det skandinaviske Literatur-selskabs Skrifter, 1805, 1ste Bind S. 142—69.

⁴⁵⁾ Siæll. Registre Nr. 11, fol. 8.

⁴⁶⁾ 1ste Hefte S. 81—82; jvfr. og de der i Anm. 32 citerede Steder.

⁴⁷⁾ At deres Forældre have boet eller i det mindste havt faste Eiendomme i Helsingør, sees af en Intervention, Henrik foretog i 1576, da en Frands Bøfsen vilde sælge sin Gaard i bemeldte By til en Hans Holst; Henrik Mogensen anførte, at hans Forældre havde overdraget den til Frands's Fader saaledes, at hvis den blev solgt, skulde den først iblandt Andre tilbydes Henrik. Han fik den ogsaa nu imod at betale Hans Holst hvad denne havde erlagt i Riøbesum.

⁴⁸⁾ Danske Magazin 3die Række 1ste Bind S. 66.

dog⁴⁹⁾, at Henrik Mogensen alt i 1542 har havt Oppebørsel og Regnskab for Helliggeisthuus. I 1544 var han Raadmand i Helsingør, som man erfarer af den nysommeldte Erldomsfag; 1558 blev han Borgermester. Imidlertid var hans Broder Jens i 1551 udvalgt til Raadmand, og nogle Aar derefter, formodentlig 1556⁵⁰⁾, udnævnte Kongen ham til Soldsfriver, og efter Sander Lelels, i Begyndelsen af 1560 indtrufne Død til Tolder. Han beklædte dog dette Embede ikke længe, da han døde i Slutningen af 1563 eller de første Dage af 1564, og blev da Henrik Mogensen udnævnt til Broderens Efterfølger. Henrik frattraadte sin Borgermester-Besidding i Aaret 1579, men Tolder vedblev han at være indtil ganske kort før sin Død i 1583.

Henrik Mogensen var, allerede førend han selv blev Tolder, Frederik den Anden bekiendt og vel anset af ham. I et Brev fra Kongen af 22. April 1560⁵¹⁾, som Svar paa adskillige af Jens Mogensens skraa efter hans Tiltrædelse af Tolder-Embedet opkastede Spørgsmaal, og deriblandt om Noget skulde møde paa Dresunds Solds Vegne ved det til bemeldte Aars Midtsommer berammede Møde (Herredag) i Odense, hvor der skulde træffes Afgjørelse af Uenighederne med Hansfestæderne, tilkiendegiver Kongen, blandt andet, i den nysommeldte Henseende: at han vil, at Jens Mogensen selv skal indfinde sig ved bemeldte Møde, og „at Du paa vore Vegne forhandler med din Broder, Henrik Mogensen, Borgermester der sammesteds (i Helsingør), at han udi din Fraværelse i dit Sted varer paa, med de andre vore Forordnede (Soldsfriverne) at oppebære hvad Told som falder der for Byen“

⁴⁹⁾ Af en Bemærkning fra 1552 i de helsingørste Protoc. Nr. 1, fol. 126.

⁵⁰⁾ Alt forhen havde Brødrene Commissioner for Kongen; i 1552 (Reg. Nr. 5, fol. 260) fik de Quittance for Klæde, de havde købt til Kongen til et Beløb af 4000 Tschimbdaler og 856 Daler lybst.

⁵¹⁾ Tegnelser Nr. 6, fol. 253—54.

o. s. v.⁵²⁾. Som Tolder havde han store Oppebørseler; disse afleveredes efterhaanden for saa vidt han ikke benyttede dem til Udbetalinger, der enten een Gang for alle vare bestemte at skulle skee af Øresunds-Toldens Indtægter, eller til Betalinger af de mangehaande forskjellige Varer o. s. v., som Kongen lod Tolderen bestille til sig, eller hvis Kjøbesum han lod anvise paa ham. For de succesfve Penge = Indbetalinger til Regjeringen fik Tolderen, stundom tilligemed Toldskriverne, Qvitteringer; men siden meddeelede ordentligvis General-Qvittering for hele Aaret. Jeg troer ikke, at det vil være aldeles ubeleiligt her at indføre en saadan General-Qvittering; skiondt jeg naturligvis maa tilstaae, at den ikke ene i og for sig kan tiene til betydelig Oplysning om Øresunds-Toldvæsenet i hine Tider; men hvilken det ei heller her kunde være min Hensigt at forsøge. En saadan General-Qvittance, af 6. Mai 1565, lyder saaledes:

Vi Frederik den Anden etc. Givne Alle vitterligt, at Os elskelig Henrik Mogensen, vor Tolder udi vor Riisstad Helsingør 33), Frederik Leiel og David Hansen, vore Toldskrivere der sammesteds, have udi Os elskelige Børge Trolles, vor Mands og Raads Nærværelse, gjort vor Rentemester, Os elskelige Jochum Beck,

⁵²⁾ Slutningen af Brevet kan ogsaa her anføres for Jens Mogensens eget Bedkommende: „Og som Du formelder om de Tønder at lade lægge (nemlig paa Anholt's Rev, Trindelen og flere Steder), lade Vi Os det vel befalde; bedende Dig og ville, at Du forhandler det med den søfarende Mand, at de sligt vilde fordre og begiere, efter som Du i din Skrivelse formelder, og at Du siden skriver Os til, hvor samme Tønder bedst og med mindst Beføstning kunne blive giorte og derefter lagte og forvarede. Og at Du altid skriver Os til hvad Tidender Du kan forsare, baade af Franckrige, Skotland, England, Rissland og andet Steds.“

⁵³⁾ Saaledes udtrykte man sig, skiondt det var mindre adæqvart; thi med Tolden eller Sifen i selve Byen havde de her omhandlede Mænd Intet at gjøre; den blev oppebaaren, som det synes, af Bysfogden.

paa vore Begne god Nede og Regnskab for Guld, Daler og dansk Mynt, som de paa vore Begne have oppebaaret af indenlandske og udenlandske Skippere og Kjøbmænd, som have seilet med deres Skibe og Gods, frem og tilbage, igiennem Øresund fra den 4de Januar Aar 1564, det første fornævnte Henrik Mogensen blev vor Tolder, og til den 31. December næst forleden i samme Aar; som er for adskillig Viintold, Skibstold, den hundrede Penge-told, af Skotter, Engelse, Franzoser og Andre; desligelste for Bluspenge, Tøndepenge og Skriverpenge; ligeledes for Toldsalt, Bly, Humle og andre Varer, som ere kjøbte efter Registræs Lydelse; deres Udgift deraf: først som er antvordet Os selv til Hænde i allehaande Slags Guld; antvordet Os elskelig Axel Urne, efter vor Befaling, at give vort Krigsfolk, som var Rosenobler; gibet for grovt Salt, engelsk Klæde, Papir, Cypresses-Kister, Hamp, Kabelgarn, Tagsteen, Tære, Boldavit (et Slags Lærred), Mosiner, Pommerantser, Apels (Äble-) Granat og Kiskkenkrudt (Urter); item antvordet Knud Skriver at betale Kabelgarn med, og givet en Skipper af Danskig i Betaling for hans Skib, kaldet Meyer; og udi andre adskillige Maader, efter deres Registræs, Regnskabs og Qvittancers Lydelse udgivet; det Ene imod det Andet beregnet, lignet og lagt, befindes, at fornævnte Henrik Mogensen har udgivet mere af Daler og Mynt end fornævnte Indtægt sig beløber 36½ Daler 1 Ort, 48 Mk. 5½ Sk. Danske, som skal afqvittes med ham i det første tilkommende Regnskab; item af Humle, Salt, Hamp, Boldavit og andre Varer, som ere kjøbte, har han alt-sammen fra sig leveret og antvordet, saa han deraf Intet skyldig bliver uden 37 smalle Læster 1 Ed. grovt Toldsalt, hvorfor han fremdeles skal stande Os til Nede og Regnskab. Thi lade Vi fornævnte Henrik Mogensen, Frederik Beiel, David Hansen og deres Arvinger qvit og fri for al ydermere Krav og Eftermaning af Os eller vore Efterkommere, Konger i Danmark, for fornævnte

deres Regnskab og overantvordte Register i alle Maader. Givet i Helsingborg 6. Mai Anno etc. 1565⁵³⁾.

I den foranstaaende Dvittering er selve Oppebørselens Beløb ikke anført. En anden af 6. November 1567, for Liden fra 8. Februar 1566 til 30 Decbr. s. A., angiver den da faldne Indtægt til: 3 Portugalsker, 6 dobbelte Rosenobler, 6108½ Rosenobler, 1 Henricus-Nobel, 16 dobbelte Ducater, 9 dobbelte Millereiser, 2 Keisers dobbelte Ducater, 6 dobbelte Keisers- og Prinds-Gyllden, 195½ gamle Engloter, 1 Gylden „Law“, 28 nye Engloter, 1 enkelt Ducat, 1 enkelt Crusat, 44 Kroner, 1157 Guldgyllden, 18430 nye Daler, 2½ Mk. 2 St. 2 Album Dansk og 5 Prindsedaler⁵⁴⁾. Som Udgifter anføres 554 Guldgyllden for 170 Væster saakaldet Toldsalt, 200 Daler til Universitetet, 200 Daler til Kiøbenhavns Magistrat, samt Betalinger for Humle, Hamp, Meel, Væskefrugt, Siære, Veg, Bogstrib (Sommer), Talg, „wigstorn“ (?), Salt, Steenful, engelsk Klæde, fransk Glas, Urter, Specerier, Vin og andre Varer.

For ogsaa at give Begreb om Omfanget, i det mindste i een Henseende, af de Forskrivninger, Henrik Mogensen gjorde for Kongen udenlands, troer jeg at burde indføre Indholdet af en Dvittance af 25. October 1572⁵⁵⁾ for Specerier m. m., der da vare forskrevne af ham fra Nederlandene, „Andorp“ (Antwerpen) og Amsterdam, og hvilke han siden havde modtaget og tilstillet Kongen. Disse Varer nævnes saaledes: et Kramfad, hvorudi var 600 Pd. Mandler; end et Kramfad, hvori 120 Pd. Peber, 150 Pd. Ingefær, 150 Pd. Riis, 20 Pd. Saffran, 30 Pd. Nelliker, 50 Pd. Kaneel, 20 Pd. Muskatblomme, 30 Pd.

⁵³⁾ Register Nr. 8, fol. 357 - 58.

⁵⁴⁾ Det Hese vil omtrent udgjøre 50,000 Daler, eller nu lige saa mange Specier; men foruden andet maa erindres, at den daværende Krig lagde mange Hindringer i Veien for Skibsfarten og Handelen, navnlig paa Østersøen.

⁵⁵⁾ Sællandske Register Nr. 11, fol. 30—31.

Suusblas, 25 Pd. Dadler, 1 Kist fuld af Oblater, 30 Pd. Annis, 30 Pd. Comin⁵⁶⁾, 12 Pd. Muskat, 10 Pd. Cardemomme, 10 Pd. Marmelade, 6 Stykker Haardug, 12 Pd. fyltede Muskat, 2 Drehooveder lange Svedsker, derudi var 846 Pd., 100 Pd. hvidt Suffercandi; 2 Kramfade hvori 1628 Pd. Canari-Sukker og koster hvert Pd. 6½ Sk.⁵⁷⁾; et lidet Fad, hvori 50 Pd. fint Sukkat, i et andet lidet Fad 25 Pd. Dadler; i et lidet Fad 100 Pd. Corender; 1 Qvartel Bisfabons Olie; 50 Pd. Ingefær i Suffercandi; i to engelske Tønder var 6 Kurve Rosiner; i 2 andre Kramfade 100 Pd. Mandel-Confect, 100 Pd. Ingefær-Confect, 100 Pd. Nellike-Confect; end 1 Parmasan-Ost, veiede 83 Pd., koster hvert Pd. 6 Styver; ligeledes var udi en engelsk Tønde 2 Kurve Rosiner; ½ Ahme Bisfabons-Olie, ½ Ahme Oliven; i et Drehooved var 369 Pd. Svedsker; 6 Canarifugle med 6 smaa Bure; end 2 store Bure; end en Sæk fuld med Canari-Fros, veiede 100 Pd. Fremdeles havde han forskrevet fra Danzig og fik i samme Døttering Tilstaaelse for Afleveringen af: 1 Ed. Mansaet, 1 Ed. Lynsaet, 3 Ed. Henupsaet⁵⁸⁾, 12 Døttinger Agurker, 1 Ed. dobbelt Pryssing, 4 Næster Cypres-Risser, 1900 Pommeranzer, og en Brasille-Kat kostede 17 gamle Daler 1 Ort.

Endog Frugttræer benyttedes Henrik Mogensens til at forskrive, saaledes som især en Skrivelse af 30. Septbr. 1569⁵⁹⁾ udviser. Deri beordres han at forskrive følgende til at indføres for Aarhus, til Brug i den Have, Kongen vilde lade

⁵⁶⁾ Er vel: Kommen.

⁵⁷⁾ Utydeligt, maaskee Styver, hvilket og passer bedre med Datidens Priser paa den Artikel.

⁵⁸⁾ Jeg kender ikke disse tre Artikler. Paa Manna- og Sennops-Fros tør man vel neppe tænke? „Brasille-Kat" er nok en Jaguar eller andet slegt vildt Dyr fra Sydamerika.

⁵⁹⁾ Tegnelser Nr. 10, fol. 430—31.

plante ved Skanderborg: 20 Morbærtræer, 20 Æbletræer (Nvæder?), 10 Figentræer, 10 hvide Blommetræer, 20 Moreltræer, 20 ungerske Blommetræer, 20 hvide velske Kirsebærtræer, 30 af alle Slags Pæretæer, 30 Valnødtræer, 15 Johans Æbletræer, 15 Johans Pæretæer, 100 af alle Slags Æbletræer.

Disse og mangfoldige andre Gienstande overdroges det Tolderne, og fornemmelig Henrik Mogensen, at anskaffe. Men vigtigere end alle dem, vare de flere politiske Hverv, som det paalagdes ham at udføre i hans Tolder-Stilling. Af disse vil jeg blot erindre om de ikke fældne Tilfælde — hvorpaa allerede foran er anført et Exempel ved Sander Feiel — hvor fremmede Skibe og Gods bleve anholdte ved Farten giennem Drefundet, til Satisfaction for Forurettelser, som vare paaførte Danmark eller danske Undersaatter, uden at vedkommende fremmede Regjeringer havde villet skaffe Fyldestgiørelse derfor; samt stundom for at erholde Betaling af Skuld, som danske Borgere havde tilgode hos den fremmede Stat eller dens Undersaatter. Fremdeles fik han i 1565 Commissioner paa at handle med de fremmede Skippere og Kjøbmænd, som kom der i Sundet, om at laane Kongen en Sum Penge mod Mogensens Brev og Segl, hvilke Penge skulde betales et Aars-tid efter; men hvilken Tid udlob, og mere til, uden at Betaling paafulgte, hvorimod Henrik Mogensen paalagdes „med Lempe“ at faae Tingen udsat⁶⁰⁾. Undertiden var det ogsaa Matroser, han paalagdes at forskaffe fra de forbiseilende Skibe; saaledes beordredes han under 18. Juni 1567⁶¹⁾ at skaffe

⁶⁰⁾ Breve især af 18. Mai 1565 og 6. Marts 1567; see mit Skrift om Skattevæsenet o. s. v. S. 171—73, hvor ogsaa en lignende Commission fra 1566 til den københavnske Borgermester Marcus Hef findes ommeldt.

⁶¹⁾ Tegnelser Nr. 9, fol. 350—51, jvfr. ogsaa en noget lignende Skrivelse til Henrik Mogensen, Frederik Feiel, David Hansen og en Christian Lange af 14. Marts 1561 (Tegnelser Nr. 7, fol. 651).

Kongen dygtige Vaadsmænd (3: Matroser), der især skulde bruges til Admiralskibet *Fortuna*, fra de fremmede Skibe, som seilede giennem Sundet; Kongen vilde give dem Maanedspenge, 4, 5, 6 eller 8 Daler for at faae de dueligste; hvorhos Mogensen dog ikke maatte tage Noget bort med Vold, node eller trænge Noget til saadan Tjeneste; og en lignende Commission fik han under 22. Marts 1580 om at bringe indtil 100 Matroser tilveie fra forbiseilende Skibe, hvor de end kom fra, men hvilken Befaling dog Kongen snart tilbagekaldte, deels paa Grund af Klagerne derover, deels fordi det ikke var vist, om det Skib (Sct. Oluf), hvorpaa de skulde tiene, vilde blive udrustet⁶²). Faa Aar i Forveien, da der kom nogle Skibe med Salt fra Spanien til Sundet, befalede Henrik Mogensen at anholde dem og paalægge dem at sælge 200 Køster deraf til Kongen og 400 Køster deraf til Borgerne i Helsingør, Kiøbenhavn, Malmø og andetsteds, for 38 Daler Køsten; og vel protesterede Skipperne herimod, men Kongen formeente, at de havde Gevinst nok alligevel, i det Saltet ikke havde kostet dem selv Halvdelen af bemeldte Priis i Spanien, og Tolderne befalede derfor ikke at lade dem passere, uden de indvilligede i hiin Handel⁶³).

Flere lignende Hverv paalagdes det Henrik Mogensen, ligesom flere af Dresunds-Toldere i hine Tider, at udføre; hertil kom andre, som vel ogsaa overdroges Flere, t. Ex. note Tilsyn med dem, der begave sig ind i eller ud af Riget, men hvorved der uden Tvivl i Særdeleshed tænkedes paa Tolderen ved Dresunds-Tolden. Her skal jeg endnu, som noget mere Individuelt med Hensyn til Henrik Mogensen, bemærke, at

⁶²) Brevet af 22. Marts 1580 i Siøllandske Tegnelser Nr. 14, fol. 337; Tilbagekaldelsen er af 3. Juni s. A., sammesteds fol. 339—40.

⁶³) Siøllandske Tegnelser Nr. 13, fol. 88—89.

han oftere blev beordret til Kiøbenhavn eller andetsteds hen af Kongen eller Andre paa dennes Vegne, snart for at erholde en mundtlig Bæfæd, snart af andre Grunde. Saaledes sees det af Helsingørs Ræmner-Regnskaber for 1556, at han da af Kongen var „forfreven“ til Kiøbenhavn for at høre en Sag i Rette (domme med i den) mellem en Mand af Frankrige og to kiøbenhavnske Skippere⁶⁴⁾; og i Regnskabet for 1560 opføres 3 Mk. 4 Sk. i Vognleie og Fortæring for ham, da han var i Kiøbenhavn, forfreven af Mogens Gyldenstjerne „om den Soret“, hvilke Udtryk sigte til den allerede i Begyndelsen af 1560 conciperede Soret, der udkom Aaret derefter, efter at først, i Folge Kongens Befaling i et Brev af 1. Marts 1560⁶⁵⁾ til Mogens Gyldenstjerne, denne havde sammenkaldt af Kiøbenhavn, Helsingør, Malmø, Landskrone og andre Steder, Mænd, som havde Forstand paa Søvæsenet, der med ham skulde giennemgaae samme Soret, og udslette og tilføie hvad dem syntes, hvorefter han igien skulde tilskikke Kongen Conceptet.

Som Borgermester var Henrik Mogensen ikke mindre virksom; han var idelig tilstede ved Forsamlingerne og tog Deel i Sagerne, førte Ordet, indledede og vel tildeels ogsaa afgjorde mange Ting. Her kom ogsaa hans hyppige Samtaler med Kongen i Betragtning, i det især han ofte fremførte paa Ting og de andre Forsamlinger Befalinger og Bud eller andre Bestemmelser og Tilkiendegivelser fra Kongen. Som et Exempel blandt flere kan her anføres hvad der passerede med Hensyn til den for Helsingør meget vigtige Indledning af Vandet ved en Mængde Rønder, eller den saakaldte Vandkunst. Da der ved Ræmner-Regnskabets Afslæggelse d. 21. Decbr. 1570 fandtes

⁶⁴⁾ Det udbetaldes i den Anledning Vognleie for Mogensen til og fra Kiøbenhavn af Byens Kasse, skiondt den Sag sandsynligviis slet ikke angik Helsingør. Bemeldte Vognleie var 4 Mk. (omtrent 1½ Specie).

⁶⁵⁾ Tegninger Nr. 6, fol. 220.

at man havde en temmelig betydelig Beholdning, bemærkede den anden Borgermester Jacob Hansen: at, som man vilde erindre, Henrik Mogensen tidligere havde berettet⁶⁶⁾, at Kongen havde tilbudt at lade „den Brønd eller Kilde“ indlede i Byen mod en bestemt Pengesum, hvilket menige Mand havde billiget, og ved 24 udvalgte Mænd ladet Henrik Mogensen give en Fuldmagt til at holde ham skadesløs i hvad han med Hensyn til Arbeidet handlede med Kongen. Nu meente Borgermestrene og Raad, hvori ogsaa hine 24 Mænd, der vare tilstede, vare enige, at den ovenberorte Beholdning kunde anvendes til Befordringen af dette Foretagende. Da der imidlertid i det samme kom Breve fra Kongen om en Skat af 1000 Daler, der strax skulde erlægges, forandrede den nystagne Bestemmelse, og Beholdningen blev anvendt til Betaling af Skatten⁶⁷⁾, og med Hensyn til Arbeidet m. v., forblev det som forhen bestemt. „Den sidste April“ 1572 læstes et Brev fra Kongen angaaende denne paatænkte Vandkunst, hvis Istandbringelse var bleven udsat, men om hvilken Kongen flere Gange havde talt med Henrik Mogensen. De 24 Mænd, som nu udnævntes til paa ny at beraadslaae derom, meente, at det vilde blive for stor en Byrde for Byen, uagtet Kongen vilde skaffe Kenderne, da allerede blot „Vandkunstneren“ skulde have 500 Daler. Men Henrik Mogensen erklærede, at Byens Fattigdom oftere var bleven forestillet Kongen. Man vedtog da nu, igjen at lade gjøre Beregninger og Undersøgelser. Derester stod Sagen igjen hen til 1576, da Henrik Mogensen,

⁶⁶⁾ Herom var Intet forhen anført i Protocollerne: eller ogsaa maa jeg have overset det.

⁶⁷⁾ „Jorndelst Gud og Benner“ fik Byen denne Byrde formildet derhen, at kun Halsdelen skulde betales med enkelte Daler, Halsdelen med anden dansk Mynt, $3\frac{1}{2}$ Mk. regnet for Daleren. (Jvfr. angaaende Myntens Beregning det i D. Mag. 3die Række, II. 3die Hefte indførte Kæmner-Regnskab fra Helsingør, for A. 1577.)

d. 1ste Octbr., i en Samling af Borgermestrene, alle Raadsmændene, Byfogden og endeel anseete Borgere, foredrog, at Kongen igien havde talt med ham om den Vandkunst at indlede i Byen, da han nu lod en anden lignende lede gennem Staden (til Kronborg eller Lundehave, det nuværende Marienlyst); at Mogensen havde bemærket, at, ligesom de forhen havde været hindrede fra at indlade sig deri, formedelt Skatter m. m., saaledes var der ogsaa i Aar udfreven en saadan; men at Kongen da havde befalet ham at lade sig forstaae for sine Medbrødre, at han vilde forstaae dem for denne Skat, om de vilde bekoste Vandledningen. Derfor begierede han nu, at de tilfaldte Borgere vilde paa Menighedens Begne gaae ud og beraadslaae, og, hvis de bleve enige om Arbeidets Overtagelse af Byen, da befuldmægtige Nogle til videre at forhandle derom. Dette skete; Alt bifaldtes, ligesom senere ogsaa hele Menigheden samtykkede, og Arbeidet blev da udført, uden at jeg her kan gaae videre ind i dets Detail. — Ogsaa sees det, at Henrik Mogensen intercederede nu og da med Hensyn til de Skatter m. v., der paalagdes Helsingør. Da saaledes d. 2. April 1565 Kongens Brev blev læst om at levere til Halmstad 20 Læster Öl, 10 Læster Brød og 200 Eder. Havre, tilkiendegav han, at han vilde gjøre sit Bedste for at Byen kunde slippe for Halvdelen af „Fetalien“ og al Havren; thi denne sidste var ikke at bekomme; derpaa tilføies i Protocollen, som uden Tvivl senere tilskrevet: „Dette bleff paa Heltten“. Næret efter beordredes Byen at levere 20 Læster Öl, 10 Læster Brød og 150 Sider Flest til Elfsborg; herved staaer i Marginen i Protocollen tilføiet: „Om denne store Proviant havde Borgermester Henrik Mogensen forhandlet hos nogle af kongelige Raad, saa vidt at de havde den undt paa 6 (store) Pund Meel, 6 Pund Malt og en halv Læst Fisk. Vil Kgl. Majestæt unde Byen dermed at være fri, da er det godt“. —

I den her omhandlede Henseende kunne vi ogsaa bemærke, at Ræmner-Regnskaberne ved Udgift til Vognleie, Fortæring m. m. vise, at Henrik Mogensen især under den svenske Krig næsten aarlig, og stundom flere Gange i eet Aar, var bortreist, fornemmelig til Kiøbenhavn, i Byens Grunde, hvilket sidste dog siældnere udtrykkelig betegnes nærmere. Et Par Gange træffes han endog paa Veien fra Kiøbenhavn til Helsingør. Da saaledes de i Aaret 1562 i Helsingør udstrevne 16 Vaads-mænd, efter at have faaet 6 Mk. i Tærepeng, begav sig ad den da sædvanlige Vej, Strandveien, til Kiøbenhavn, mødte de ham, der kom fra denne By, ved Hvidøre, og maatte han da igien give dem til Tærepeng 1 Mk., hvilken han i øvrigt siden lod sig erstatte af Byen; og i Aaret 1567 traf en Karl, der var leiet til at bære et Brev fra hans Collega, Borgermester Jacob Hansen, til ham i Kiøbenhavn, Henrik Mogensen ved Rounst (Rungsted). Af hans Færd i Henseende til Byen kan endnu bemærkes, at han funderede et Legat paa 200 Daler, hvis Renter, 10 Daler, skulde af Sognepræsten uddeles til fattige Syge; det blev dog nok først istandbragt 1596; thi før har jeg ikke seet det omtalt i Ræmner-Regnskaberne ⁶⁸).

For Resten vise ogsaa flere Smaatræk hen paa, at han, ligesom Sander Beitel og som de øvrige Magistrats-Personer, nu og da har vilst en større Myndighed, end de Paagieldende ansaae tilbørligt; som oftest er det imidlertid aabenbart, at disse sidste have havt Uret, hvorhos deres Forsælse i Regelen blev dem tilgivet. En af de værste Anker imod ham var den, der i August 1576 fremførtes af en Mikkel Rindknis af Flensborg; der var geraadet i Strid med Henrik Mogensens Søn

⁶⁸) De før 1591 og 1595 fattes dog; men i det før 1593 og de tidligere forekommer dette Legat ikke.

Willum, angaaende Betalingen af en Sum Penge, den Sidste i Marva havde — men som han han sagde, tvunget dertil — forpligtet sig til at betale Mikkel. Det oplystes, at denne havde yttret, hvad han ikke heller negtede, men tildeels gientog, at han ikke kunde faae Ret i Danmark (Helsingør) over Willum, hvis Fader var Borgermester og hvis Svogre vare Raadmænd. Herved sigtedes uden Tvivl især til Jørgen Maer, den Gang Raadmand, senere Borgermester, der var en Svoger til Henrik Mogensen, skiondt sandsynligviis nogle flere ligeledes vare i Slægt eller Svogerskab med ham⁶⁹). I øvrigt blev den omhandlede Sag, hvori Retten synes at have været paa Mikkel Rinckniis's Side, uden Tvivl i Mindelighed forliget, uden at der foretoges Videre med Hensyn til hiint stærke Udsagn⁷⁰).

Allerede i Aaret 1566 havde Henrik Mogensen, efter hvad han ved en given Leilighed yttrede paa Ting, begieret af Kongen Entledigelse fra sit Borgermesterskab som alt for byrdefuldt i Forbindelse med Tolder-Bestillingen, men uden at dette bevilgedes ham⁷¹). Først i Aaret 1579 gif han af lige som de tvende Toldskrivere, Frederik Leiel og David Hansen, der siden 30. August 1566 havde været Raadmænd. I Ting- og Raadstue-Protocollen for 13. Juli 1579 hedder det herom: „Samme Dag lod Borgermester Henrik Mogensen læse for menig Mand Kongelig Majestæts forseglede Brev, indeholdende, at han, Frederik Leiel og David Hansen skulde være frie fra Raadets Sæde og Henrik fra Borgermester-Embedet etc. og at (de blot skulde) tage vare paa Tolden, at

⁶⁹) Ligesom hans Broder sees forhen at have været Raadmand, saa blev og Henriks Svigersøn, Anders Hesh, det senere, 18. Januar 1579.

⁷⁰) Det kunde vel ogsaa bemærkes, at man synes t. Ex. med Hensyn til Brolægning, at have betænkt Strækningerne ved hans Gaard og i hans Stræde særdeles vel; der omtales saadan Brolægning i Regnskaberne for 1566, 67, 73, 74, 77 og maaskee oftere.

⁷¹) See dette Bind af Histor. Tidsskr. 1ste Hefte S. 76.

den ikke forsvømmes, som Kongl. Majestæts Brev lod, at være beklaget, at den fremmede, søfarende Mand ofte forsvømmes⁷²⁾.

Henrik Mogensen var en meget formuende Mand, og ved Handel, Søfart o. s. v. virksom i sit private, som i sit offentlige Liv. Han eiede adskillige Gaarde og Jorder i Helsingør, en Vase eller Brokar, fremdeles Skibe og Skibsparter, ligesom han og jævnlig fragtede Skibe til Handel. I blandt andet seer man, at han har ladet føre Salt til de østersøiske Havne. I 1570 eller 1569⁷³⁾ havde han saaledes med en Jens Willumsen, hvis førende Skib for Halsødelen tilhørte Henrik Mogensen og dennes Svoger Jørgen Maer, ladet føre 10 Læster hvidt Salt, 18 Tønder i Læsten, til Königsberg, hvorfra Skipperen førte tilbage til ham 2 Læster Hvede i Tønder, 10 Skpd. og nogle Lpd. Humle, 8 Edr. Brød, en Tønde Meel og 18 polske Gylden. Under 8. August 1571 fik han Tilladelse til aarligen at maatte lade et Skib paa 50 Læster med Salt løbe igiennem Sundet til Narva, frit uden Told og Kastgiæld⁷⁴⁾; og af en Proces i Octbr. 1577, hvorunder han, Frederik Leiel og David Hansen tiltalte en Skipper Claus i Kiøbenhavn, sees det, at de i Forening havde fragtet et Skib til at føre Salt med mere Gods her fra Sundet til

⁷²⁾ Dette troer jeg dog neppe er synderlig fremhævet i Brevet, der, dateret 10. Juli 1579 findes i Stællandske Registre Nr. 12, fol. 32—33. Jeg har kun ganske kort antegnet mig det, da jeg i sin Tid giennemgik Cancellie-Protocollerne, men det er slect med Bemærkning om at det af dette Brev sees, at Tolderne i Almindelighed som saadanne ikke skulde være fritagne for andre Byens Bestillinger, da de udtrykkelig fritoges derfor i Helsingør ved dette Brev. Og saa blev i 1591 Frederik Leiel Borgermester og David Hansen igjen Raadmand i Byen.

⁷³⁾ See Session af 20. Febr. 1570 i de helsingørste Ting- og Raadshuse; jvfr. den 29. Juni 1569.

⁷⁴⁾ Registre Nr. 10, fol. 387. Frederik Leiel og David Hansen fik en lignende Benaadning, hver for 30 Læster (sammesteds).

Narva⁷³⁾. Ogsaa udsolgte han, tildeels en detail, alle Slags Varer i Helsingør selv. Kæmner-Regnskaberne indeholde saaledes Poster om Betalinger til ham for engelsk Klæde til Byensvenden, en Gang 5 Alen, en Gang 7 Alen; fremdeles for adskilligt Bygnings-Materiale; for Vinduesglas til Raadhuset; Wiin (f. Ex. i 1563, for henved 21 Mk, da Kongen var paa Raadhuset, og i 1570 en Ahme rhinsk Wiin, der foræredes Christoffer Walchendorff, for 20 gamle Daler); Prysning og andet Ol (i 1568 en Tonde Prysning til 21 Mk., der foræredes til Otto Brade, og i 1571 tvende halve Tønder Prysning, for 24 Mk., og en Tonde Rostoffer, for 6 Mk., til Jørgen Munk); Pomeranzer (300 til Gæstebudet for Kongen i 1577, for 3 gamle Daler) m. m.⁷⁴⁾ Endnu kan bemærkes, at Henrik Mogensen var med i et af de Interessentskaber, der drev Vundgarns-Tisseri ved Helsingør.

At Henrik Mogensen ogsaa har været en Mand, der købte Bøger endog i fremmede Sprog, naar Leilighed dertil gaves, og sandsynligviis derefter læste dem, ser man af en Scéssion i de helsingørske Protocoller⁷⁵⁾; paa denne blev noget af en Claus Ihen Pennich efterladt Gods, hvis Pengebæls

⁷³⁾ Da Ladningens Værdi som det synes ikke antoges at ville blive tilstrækkelig til Indkøbet af de Varer, man vilde have tilbage, leveredes Skipperen, eller maaskee Frederik Leiels Betient („Dreng“; han, ligesom og Henrik Mogensen, havde sendt en saadan „Dreng“ med til Narva) en Sum Penge, som om Ratten blev rovet af nogle Russer, der kom ombord. Herfra reiste sig Striden mellem Henrik Mogensen, Leiel og D. Hansen paa den ene, og Skipperen paa den anden Side.

⁷⁴⁾ See Regnskaberne for Aarene 1557, 60, 61, 63, 68, 70, 76, 77. — Byen købte ogsaa 1568 en Tyr af ham, som han „opdrog“ til Byens Bedste; han fik 30 Mk. for den, samt 15 Mk. for dens Fodring fra Middelstadsdag 1567 til Paaste 1568.

⁷⁵⁾ Det var en 4de Februar; men jeg har ved en Skiodesløshed glemt at anføre Aarstallet; formodentlig er dette 1576 eller deromkring.

skulde uddeles blandt de Huusarme, vurderet, hvoriblandt en gammel „Saasetende“ (nok en Slags Vadsæt med Saas for), hvori 4 franske Boger, nemlig en Bibel, en Postil, en Psalmebog og en skreven Bog, hvilke Henrik Mogensen købte for $1\frac{1}{2}$ gammel Daler.

Han var tvende Gange gift, først med Carine Willumsdatter⁷⁸⁾, med hvem han havde i det mindste tre Sønner og en Datter; anden Gang giftede han sig i 1572, altsaa i alt Fald i en temmelig fremrykket Alder; dette sees af Kæmmer-Regnskabet for nysnævnte Aar, i det der til samme hans Bryllup foræredes ham af Byen 6 Tdr. Rostockerøl, à 7 Mk. Tonden⁷⁹⁾. Hvem denne sidste Kone var, er mig ligesledes ubekendt; kun hed hun Birgitte Mortensdatter, hvilket erfares af adskillige Documenter, og deriblandt tildeels af følgende Brev, hvorved Frederik Keiel og David Hansen bestikkes til Bærger for hende, hvorved maa bemærkes, at der vel ogsaa ellers findes nogle, men kun meget faa, og som en særdeles Gunst for den Paagældende eller den Udbøde, udgivne, umiddelbart ved Kongen foretagne Bærge-Bestikelser. Brevet derom til Frederik Keiel og David Hansen lyder saaledes:

⁷⁸⁾ En Peder Willumsen var alt i 1542 Byfoged i Helsingor. Muligen han har været en Broder til hende; han døde i 1561; Jens Jepsen, der var gift med en Datter af ham, blev da Byfoged, men levede kun kort (han døde omtrent ved Nytaar 1564); en anden Datter Margrethe, som havde været gift med en Peder Jensen, var Henrik Mogensen Formynder for, hvilket ogsaa bekræfter, at der har fundet et Slægts- eller Svogerislags-Forhold Sted her.

⁷⁹⁾ Der skal være gjort et Bryllupsdigt i Anledning af denne Forbindelse: „Epithalamium Henrici Magni, consulis Helsingorani“; det tillægges Capellanen i Byen, Hans Christensen, om hvem mere i de følgende (*Lyschauder: de scriptoribus danicis i Westphal. monument. cimbr. Tom. 3 pag. 470*); men jeg har ikke seet dette Digt, hvorefter der nu neppe eksisterer noget Exemplar.

Vor Günst tilførn! Vider, efter som Gud almægtigste har nu kaldet Henrik Mogensen fra dette Forgiængelige, og hans efterladte Hustru underdanigst har været begiærende, at, efterdi hun er fremmed der, og ikke har nærværende nogen Slægt eller Forbante, som kan overtage sig hendes Bærgemaal i hvad Sager, hende kan paakomme, Vi derfor ville tilskikke og forordne hende en Bærg og Formynder, som kunde lade sig være befaleet til Rette at haandhæve og forordre hende og hendes Anliggender, det Vi, efter hendes „Widuestandh“ (Enkestands) Leilighed, saa og efter den Günst og Naade, med hvilken Vi have været hendes afgangne Husbond og hende naadigt bevaagne, ikke have kunnet eller villet negte hende; og efterdi Vi forfare, at hendes afgangne Husbond udi sit Yderste har stillet synderlig Fortroende til Eder; da ville Vi derfor ogsaa have Eder betroet, tilskikket og forordnet at være for^{ne} Birgitte, Henrik Mogensens Efterleverkes Bærg. Thi bede Vi Eder, befale og hermed Fuldmagt give, at I rette Eder efter for^{ne} Bærgemaal Eder at antage, og for^{ne} Birgitte, Henrik Mogensens, at lade Eder være befaleet, hende og alle hendes retsfærdige Sager og Anliggender at befordre, haandthæve og forfremme til Rette, og udi Alting hendes Gavn og Bedste tilbørligen at vide og ramme som christelige, tilbørlige Formyndere og Bærger egner, og som I ville ansvare for Gud og være bekendt etc. Actum Nygaard den 11. Juli Aar etc. 1583 so).

Om det maaskee har været hendes Stedbørn (af hvilke især den ene synes at have været en urolig Mand) af hvilke hun frygtede for Stridigheder: eller om det var Tvistigheder fra de mange andre Forhold, hvori hendes afgangne Mand havde staaet, kan jeg

^{*)} Siællandste Tegnelser Nr. 15, fol. 236. Ogsaa Embedsmanden paa Kronborg, Johan Taube, fik under samme Datum Brev om at have Indsende med hvad Sager eller Trætter, hende maatte paafores, og at være hende til Rette beforderlig, saa meget skee kan med Lov og Ret.

ikke sig, saa meget mindre, som jeg ikke hidtil har giennemgaaet de hellsingørske Ting- og Raadstubbøger længere end til 1580 inclusive. Sine Stedborn vare, som alt foran sagt, 3 Sønner og en Datter⁸¹⁾. Den ene af hine, Willum Henriksen, var bosat i Hellsingør, og drev alt tidligt Handel. Vi have allerede i det Foregaaende berørt en Handelsreise, han gjorde til Narva; men han havde ogsaa en Factor der. Af nogle af Kammer-Regnskaberne sees, at han foruden sin eller sine Gaarde i Hellsingør eiede flere „Voder“ sammesteds. Om hermed er meent de Voliger, som omtaltes i en Ting-Forsamling sidst i November 1579, veed jeg ikke; men da tilkiendegav han, at han paa sin Havejord udenfor Kilden⁸²⁾ vilde opbygge et nyt Huus, og begierede han, at der maatte udnævnes Nogle til, paa Byens Begue, at have Tilsyn dermed med Hensyn til Byens Jord, som laae ved Siden deraf; formodentlig for at paasee, at han ikke byggede ind paa denne. „Borgermester“ svarede, at han ikke havde gjort sliq Begiering, da han tidligere havde bygget Huse der; men at det, siden han nu selv omtalte den Giendom, var bedst at spørge Menigheden med Hensyn til de Klager, der forttes over at de, som boede der, ikke vilde deeltage i Vagt o. s. v. og derimod brugte Prang og Forkiøb uden Byen m. m. Der udnævntes 12 Mænd, som, efter Veraad, udsagde, at det ikke var Byen nyttigt, at det tillodes at sætte flere Huse der end de, som nu

⁸¹⁾ Disse 4 og ikke flere nævnes ogsaa i et Afskald af 25. Febr. 1572 fra dem til deres Fader, da han havde skiftet med dem for deres Modrene Arv i Anledning af sit nye Egtelab. Niels Henriksen stod da endnu, som det synes, under Bærgemaal af Marcus Hef.

⁸²⁾ Uden Tvivl den endnu i Hellsingør værende Kilde, som nu nok kaldes Rosenkilden, men i hine Tider oftest benævntes Hestekilden. Deromkring havde ogsaa Henrik Mogensen Jord; muligens det var den samme som her omhandles, og som Sønnen da kan have faaet overdraget af Faderen.

stode der, og at allerede disse vare Byen til Skade, især for de nye Torvesteder, som der ere begyndte, saa og (fordi) sælsomt Folk indsættes der, som Kongen og Byen ingen Gavn have af, men Menigheden snarere Skade. Sagen blev imidlertid udsat, og siden ikke iglen foretaget.

En anden Søn af Henrik Mogensen hed Mogens og boede i Odense, hvor han først blev Raadmand og siden Borgermester⁸³⁾.

En tredje Søn var Niels, uden Tvivl den Niels Henriksen, som under 7. Mai 1585⁸⁴⁾ blev Soldskriver i Helsingør.

Datteren endelig hed Doritte og blev i 1573 gift med Anders Hef, en Broder til den meget rige og ansete københavnske Borgermester Marcus Hef. Til deres Bryllup, der holdtes af Henrik Mogensen, fik denne en halv Læst Rostokker-Ol forærendes af Byen⁸⁵⁾. Denne Anders Hef blev i Januar 1579 udvalgt til Raadmand i Helsingør, og var i øvrigt selv en rig og anset Mand⁸⁶⁾.

Henrik Mogensens Svoger var Jørgen Maer, der tidligere havde boet i Simbershavn, i 1565 nedsatte sig i Helsingør, den 30. August 1566 blev udvalgt til Raadmand, og

⁸³⁾ Om ham findes Afskilligt i Bebel-Simonsens Bidrag til Odense Byes ældre Historie 2det Bind 2det Hefte. Jvfr. og om nogle af hans Afkom Worms Lexicon 2den Deel Side 82—83.

⁸⁴⁾ Ciell. Registre Nr. 12, fol. 283—84. Fra de større Band-Mender lode nogle saa Mand Bandet lede videre til deres egne Gaarde, imod en aarlig Betaling fra 1584 af, som da kaldtes Poste-Penge. De, som dette var Tilfældet med, vare begge Borgermestrene: Jørgen Maer og Frands Lauridsen, Raadmand Hans Nielsen, de ved Tolben ansatte: Frederik Leiel, David Hansen, Morten Jensen og Niels Henriksen, samt endelig Billum Henriksen; hver gav 2 Mk.

⁸⁵⁾ See Kæmmer-Regnskabet for bemeldte Aar.

⁸⁶⁾ Han opkrævede den Stat, som paalignedes til at bestride Omkostningerne ved Banbleddningen. Han betostede for en Deel en Lysefrone til Raadhuset m. m.

i Mai 1578 af Kongen udnævntes til Borgermester i Helsingør. At han allerede ved sin Besættelse i denne Kiøbstad maa have besiddet Rigdom, kan sluttes af, at han strax kiøbte en Anders Wass's Gaard, der vurderedes til 1500 Mk. danske runde Penge, en den Gang meget betydelig Kiøbesum. Han døde Aar 1596 eller 1595. Paa dette Sted tør jeg imidlertid ikke gaae videre i Materien om ham.

Henrik's Broder, Jens Mogenssen, have vi allerede forhen omtalt. Her skulle vi endnu kun tilføie, at, medens vi næsten Intet kiende til selve Henrik's senere Descendenter, opregnes i det mindste een Linie af Jens Mogensens Afkom til ind i Midten af det 17de Aarhundrede i en Liigtale over hans Søn's Sønnedatter, der døde i 1661⁸⁷⁾.

Endnu skal jeg ifkun til Slutningen bemærke et Kongebrev af 13. Marts 1584⁸⁸⁾ til Borgermester og Raad i Helsingør, der havde, „efter deres Byes Privilegier“ fordret tiende Penge af Henrik Mogensens Moder, Broder og Arvinger som udenlandske, at, da alle disse vare boende i Flensborg og Kongens egne Underaatter, og der skatte og skylde, beder Kongen og vil, at de skulle forstaaene dem for bemeldte tiende Penge. Si at tale om den ved hans Død sikkert temmelig gamle Henrik Mogensens „Moder“ og en „Broder af ham“, boende i Flensborg, som jeg i det mindste ikke ellers har seet ommeldt, falder det ganske uforstaaeligt, hvorledes der kunde blive Tale om hans andre Arvinger sammesteds, da han jo havde Børn, men af dem, efter alt hvad jeg har kunnet mærke, ikke flere, end de førnævnte, der alle, med Undtagelse af den odenseiske Borgermester, boede i Helsingør; og en

⁸⁷⁾ H. S. Goiffes Liigtale over Fru Birgitte Billumsdatter, Jonas Heinemarks Enke. Kbhvn 1661. jvfr. dette Bind af Hister. Tidskr. 1ste Hefte S. 82 Anm. 32.

⁸⁸⁾ Siæll. Tegneser Nr. 15, fol. 324.

anden Henrik Mogensøn i Helsingør omtales ikke paa den Tid, hverken i Mandtals-Listerne eller i Ting- og Raadstu-Protocollerne for nysnævnte Kiebstad.

III.

**Om den franske Gesandt Caroli Dancæ i store Vænge-
nod og de her mod ham anvendte Tvangsmidler.**

Det er kun faa Aarhundreder siden, at de europæiske Regieringer begyndte at holde stadige, ikke for en enkelt Sag bestemte Gesandtskaber hos hverandre. Et af de tidligste Tilfælde af denne Art fandt Sted her i Danmark, hvor Charles Dancæ eller, som han lige saa hyppigen, navnlig hos os, bencævnes, Carolus Dancæus, opholdt sig som fransk Gesandt under hele Kong Frederik den Andens Regiering, efter at han allerede under Christian den Tredie en Tidlang havde fungeret som saadan. Der findes endnu flere Samlinger af en Deel af hans Depecher til det franske Hof, og af hans andre officielle Breve, samt mindre, diplomatiskke Opsatser¹⁾. I en saadan Opsats²⁾ omtaler han, at Henrik den Anden i Begyndelsen af sin Regiering sendte ham til Kongen af Danmark „pour y résider, et par même moyen pourvoir aux intelligences, que sa Majesté avait avec quelques princes et sieurs deçà.“ Da han havde, som han siger, satisfait à cette charge, vendte

¹⁾ En saadan Samling er trykt i Handlingar rörande Skandinaviens Historia, 11te Delen (eller Nya Handlingar 1sta Delen). Jvfr. i øvrigt Historisk Tidsskrift 4de Bd. S. 143.

²⁾ Discours de Sr. du Danzai des affaires de Dannemarc et de Suède, à Monseigneur Pinart, conseiller du roi, secrétaire d'état et des finances, le 12. d'avril 1575 (Handlingar etc. anf. St. S. 45 ff.). Pinart havde været sendt som Gesandt fra Kongen af Frankrig til Stodholm, og drog tilbage, som frem, igiennem Danmark.

han tilbage til Frankrig, hvor han dog ikke forblev længe, i det han paa ny sendtes til Danmark i Anledning af Christian den Tredies Bevægelser for at gienerholde de til Skotland pantsatte Orkenoer. Dette Anliggende berører han derpaa, og gaaer dernæst over til Forholdet mellem Frederik den Anden og Frankrig, og til Krigen mellem Danmark og Sverrig, i hvilken Henseende det var ham paalagt at søge at forlige Kongerne af disse Riger³⁾. Af hans Bestræbelser i den Retning fik Danmark, som bekendt og som han selv erkender, ingen syn-derlig Nytte; imidlertid var han unegtelig saa velvillig stemt mod Danmark, som hans Pligter mod hans egen Regiering blot tillod; skøndt den sidste Deel af hans her ommeldte „discours“ gaaer ud paa at vise, hvilken stor Fordeel Frankrig vilde have ved en Ægteskabs-Forbindelse, som man da paa-tænkte mellem en fransk Fyrste og en svensk Prindsesse, og ved saaledes, venskabeligt stillet mod Sverrige, at kunne raade over Eiland⁴⁾. Det er imidlertid ikke denne Mand's politiske eller diplomatiske Virksomhed, vi paa disse Blade agte at dvæle ved, men et andet Forhold, hvis Detail i adskillige Henscender frembyder særdeles karakteristiske Træk for den Tid, i hvilken han opholdt sig her. Han har neppe havt nogen Formue, og var ved Udgifter og Forskud i sin Stilling som Gesandt, ved Rejser og Ophold ogsaa i andre Lande, end Danmark —

³⁾ Han siger bl. m., at han især havde — hos den danske Regiering — søgt at udvirke dette ved at henpege paa Nederlandene, som sendte aarlig 4 à 600 Skibe gennem Sundet forbi Helsingør, og som droge store Rigdomme af denne Trafik, og at det kunde bestryktes, at de vilde benytte Leiligheden, bemægtige sig le détroit d'Elseneur o. s. v.

⁴⁾ Slutningen af denne Piece kan endnu bemærkes: „Vous savez, qu'il se fait bien peu de choses en France, que ceux, qui sont auprès du roi de Dannemark n'entendent. Je vous supplie, qu'ils ne recouvrent ce discours; car il y va de ma vie“ (anf. St. S. 85). I øvrigt synes Tingen ikke at have været saa farlig.

saaledes i Polen i Anledning af Henrik den Tredies korte Regiering i dette Rige — samt ved den af Urolighederne og Uordenene i Frankrig under Carl den Niende og Henrik den Tredie foraarsagede Udeblivelse af hans Gage, saa vel som af Betalingen for hine Udæg og Udgifter, efterhaanden kommen i betydelig Sield her i Danmark; hvilken Sield bestandigt steg og plagede den gamle Mand paa en Maade, som ikke kan andet end vække Medynk. Det er denne yderlige Forlegenhed og de med de senere Vedtægter for en Gesandts Stilling og Retligheder aldeles usorenelige Midler, hans herværende Creditorer virkelig anvendte eller lode ham frygte, og de Skridt, hvilke ogsaa den danske Regiering saae sig nødt til at foretage mod ham og Frankrig eller dets Undersaatter, vi her fortælligen skulle fremstille, dels efter hans ovenfor ommeldte Depecher og Breve, dels efter nogle danske Kongebreve, som findes i Cancellie-Registranterne.

Allerede i de første af de omtvønte Depecher, saasom i en af 25. Jan. 1575⁵⁾, ere hans Fordringer paa den franske Regiering og hans Sield her i Landet bragte paa Bane. Iblandt mere takker han der for 6000 livres og 1000 ecus, som Kongen — Henrik den Tredie — havde bestemt (ordonné) til ham; og da det er Penge, som Dancy selv havde laant og anvendt i Henriks og dennes Broders, Monseigneurs, Tjeneste, og han for Diebliffet presseres meget for at betale, beder han Kongen særdeles at befale selve Udbetalingen; og i et Brev af s. D. til Dronningen (Kongens Moder) omtaler han ligeledes sin Trang med Tilføiende, at han i 5 Aar, nu paa 6te, har betalt i Rente af hvin Sield 12 pCt.⁶⁾ Sine Klager og Bønner gientager han atter i en Depeche af 20. April s. A.

⁵⁾ Anf. St. S. 9 og 12.

⁶⁾ Utsaa langt over den dengang her bestemte Rentefod, 5 pCt.

Han fik imidlertid uden al Tvivl ikke det ham Tiltænkte; thi atter i A. 1580 — Depecherne fra 1576 til henimod Slutningen af 1580 findes ikke i den trykte Samling — møde os strax hans Beklagelser. Han siger saaledes i et Brev af 22. Octbr. 1580⁷⁾, at Kongen havde lovet at erstatte ham Omkostningerne ved at han (Danceus) forrige Aar stod Fadder hos Frederik den Anden⁸⁾, og at han ligeledes havde tilgode Omkostningerne ved en tidligere Reise til og Ophold i Polen, samt for andet Udlæg, som Alt var anerkjendt „par messieurs des finances, et aussi sept quartiers de mon état d’Ambassadeur, s’il n’y a été pourvu depuis peu.“ Han beder desaaarsag om Betaling.

Men hans Forventning slog feil; hans Penge-Forlegenhed og Uformuenhed til at opfylde de ham paahvillende Forpligtelser tiltog, og Forsigtighedsregler samt stærkere Midler begyndte at anvendes med Hensyn til ham. I et Brev af 16. Jan. 1581⁹⁾ til Rentemesteren Christoffer Walckendorff siger Frederik den Anden: at den „fransøske Legat“ er ham skyldig 3000 gamle Daler, som Kongen havde laant ham, hvilke skulde have været betalte forgangen December Maaned; at Kongen vel havde bevilget, at disse Penge maatte blive staaende længere hos ham; men at Danceus „er en gammel skrøbelig, bedaget Mand, saa at det kan være daglig at formode, hvad menneskeligt der kan tilstøde ham“. Det paalægges derfor Walckendorff (der var i Kiøbenhavn), dersom Danceus skulde ved Døden afgaae, medens Kongen er i Skanderborg, da at have Indseende med, at hans Gods ikke bliver forrykket, men maa blive beslaget (arresteret) og tilstede indtil de 3000 Daler

⁷⁾ Anf. St. S. 123.

⁸⁾ Til denne Konges næstældste Søn, Prinds Ulrik, der fødtes den 30. Decbr. 1578.

⁹⁾ Stæll. Tegneser Nr. 14, fol. 428—29.

ere betalte. Man seer saaledes, at Gesandten ogsaa var gjeldbunden til den Regjering, som han var sendt til; og uagtet Kongen ikke endnu krævede den alt forfaldne Fordring betalt, kan man begribe, hvor ubehageligt det Afhængigheds-Forhold, som herved naturligviis maatte opstaae for Dancus, har været ham; hvortil kommer, at han neppe er bleven uvidende om, hvorledes man, fra Regjeringens Side, allerede var betænkt paa at sikke sig hvad man kunde, i Tilfælde af hans Død. Men endnu værre gif det ham med hans private Creditorer her til Lands. I en Depeche til Henrik den Tredie af 25. Marts s. A. ¹⁰⁾ siger han, at den yderlige Nød, hvori han for nærværende Tid befinder sig, nøder ham til at underrette Kong Henrik om, at han er arresteret her, fordi han ikke har kunnet betale sin Gjeld, hvisaarsag han beder om Betaling, i det mindste af Halvdelen af sit Tilgodehavende. Denne Arrest var imidlertid, som det synes, ikke den nu ene eller især brugelige, men kun Iværksættelsen af den saakaldte Maning eller Indmaning, i Folge hvilken en Mand — navnlig en Adelig — forpligtede sig til, hvis han ikke til fastsat Tid betalte en vis Gjeld, da at begive sig hen paa et som oftest i Forveien bestemt Sted, en By, eller endnu snarere et bestemt Herberg, og ikke at forlade dette Opholdssted, før Gjelden betalte. I et Brev af ovennævnte Dato, 25. Marts 1581 ¹¹⁾, til Gensdrouningen anfører han nemlig, at han havde maattet forpligte sig mod sine Creditorer til ikke at forlade Kiøbenhavn, førend han havde betalt dem. Etne Klager gientager han alt igien i Depechen af 25. April s. A., hvoraf tillige sees, at han beregnede, at han ved Aarets Udgang vilde have 13000 Daler tilgode hos den franske Regjering ¹²⁾.

¹⁰⁾ Anf. Sted S. 131-38.

¹¹⁾ Anf. Sted S. 140.

¹²⁾ Anf. Sted S. 115.

I den ovenberorte, ubehagelige Stilling forblev han, som man maa antage, den øvrige Deel af 1581 og freudeles. I en Skrivelse af 29. Septbr. 1582¹³⁾ udtrykker han i Særdeleshed sin Skamfuldhed over ikke at kunne forlade Kiøbenhavn, nu da den danske Konge tager over til Jylland, for at overvintre der, og det ventes, at Kong Henriks Broders, Hertugen af Anjou, Gesandter — for Nederlandene — snart vilde indfinde sig der hos Kongen af Danmark; og i det følgende Brev af 22. Octbr. næstefter, siges blandt mere¹⁴⁾: „Sire, le Roi de Dannemarc est allé hiverner au pays de Jutland, et comme j'étais sur mon partement pour le service, je Vous jure Dieu, que le premier Trésorier du Roi et le capitaine de cette ville (Kiøbenhavn)¹⁵⁾ me vinrent se montrer et avertir de la promesse, que j'avois faite a ceux, auxquels je suis redevable, et n'ayant moyen d'y satisfaire, j'ai reçu la honte et ignominie, que souffrent ceux, qui sont redevables et faillent à leurs créditeurs de promesse. Qui sera cause, que je supplirai très humblement V. Mté., qu'il lui plaise ordonner, que je sois payé de ce qu'elle me doit de si longtems et si justement, afin que je puisse recouvrer mon honneur et ma liberté et continuer le service, que je lui dois, et aussi avoir égard à la charge, qu'elle m'a donnée, en laquelle j'ai toujours fidèlement fait mon devoir.“

Den Tilkiendegivelse, som fra Regjeringens Side, efter hvad der siges i dette Brev, saaledes stete for Gesandten, havde uden Tvivl sin specielle Anledning i en Ordre fra

¹³⁾ Anf. Sted S. 190—200.

¹⁴⁾ Anf. Sted S. 202—3.

¹⁵⁾ Christoffer Waldendorff og Christen Bind.

Kongen til Christoffer Waackendorff af 13. Octbr. 1582¹⁶⁾, der lyder saaledes:

Vor synderlige Gunst tilførn! Vider, at den franske Gesandt, Os elskelig Carolus Danceus, er Os 3000 Daler skyldig, som Vi nogle Aar forleden have laant og forstrakt ham, og den Termin, som hans Forfkrivning formelder, nu for en god Tid siden er forløben, Vi ogsaa nogle Gange have tilskrevet ham om for^{ne} Summe Penge og denne hidtil dog endnu ikke er bleven betalt, — og eftersom I vide, at Vi ere en stor Sum Penge skyldig udenlands, som Vi forleden Feide der havde optaget og aarligen maa forrente med vor og Nigets mærkelige Skade, hvorfor Vi ere tilfands at opskrive og lade indfordre hvad Penge, Os tilkommer, dermed engang at aflægge (afgiøre) vor og Nigets Gield, at Vi og Niget ikke altid aarligen skulle være beladte og besværede med sliig Nente og Skade, — da bede Vi Eder og ville, at I tager med Eder Os elskelig Christen Bind, vor Mand, Diener og Embedsmand paa vort Slot Kiøbenhavn, og begiver Eder med ham til for^{ne} Legat og alvorligen foreholder og siger til ham, at han endeligen maa tiltænke at betale Os for^{ne} Sum Penge til nu førstkommende Omslag, at Vi da vist, uden videre Forhaling, kunne bekomme samme Penge, saa Vi fremdeles kunne bruge dem til vor Omslags-Handel, og at herudi Alt maa blive uforsømt, saafremt Vi ikke skulle være forarsaget at sige om for^{ne} hans Brev og Forfkrivning, at det ikke er holdt og efterkommet, hvilket I efter Eders begavede Forstand (Beskedenhed) ydermere vidtløstigen ville og skulle paa vore Begne foreholde og formelde forbemeldte Legat, at han sig derefter maa have at rette.

¹⁶⁾ Sjøall. Tegnelser Nr. 15, fol. 120-21. Det er der dateret 1583; men dette er, efter Alt, en reen Keilskrift.

Kongen af Danmark fik vel neppe strax sin Fordring betalt. Imidlertid maa det dog være skeet i et af de følgende Aar; thi i de tvende Breve fra Frederik den Andens sidste Tid, 1587, hvis Indhold jeg lidt nedenfor skal meddele, omtales kun Dancel Gield til danske Undersaatte. I Henseende til disse private Creditorer blev hans Stilling som før; thi vel er Depechen af 16. Decbr. 1582 ikke længere dateret fra Kiøbenhavn, men fra Colledin (Kolding); men lige som han deri endnu taler om igjen at erholde sin Frihed og Fre, saaledes ere alle Brevene fra det følgende Aar — i hvilke der ogsaa findes Klager over at han holdes som Fange-paa Grund af sin Gield, — daterede fra Colledin, saa at han formodentlig kun har opnaaet en Forandring af det Opholdssted, hvortil han var tvungen, men ingen i Henseende til selve Evangen.

Derimod maa han være bleven fritaget i Slutningen af 1583 eller Begyndelsen af 1584, skiondt nok mere ved en Skaansomhed fra hans Creditorers Side, end ved Betaling af hans Gield. I en Depeche af 1. Febr. 1584¹⁷⁾ takker han Henrik den Tredie fordi han havde ordonneret, at hans Tilgodehavende skulde betales; „thi jeg sværger Dem til, at jeg er her forpligtet til som Fange at begive mig hen til hollket Sted mine Creditorer ville det, dersom jeg ikke betaler dem til den Tid, jeg har lovet“. Han taler endnu stærkere i et Brev af 18. Martis næstester til Enkedronningen¹⁸⁾: „ma condition est à présent telle, que je suis contraint Vous écrire, que si Vos Mtés. n'ont pourvu à ce qui m'est dû et a tant de fois été ordonné, ceci sera la dernière dépeche, que je leur serai, et faudra m'aller rendre prisonnier au lieu, qu'il plaira à mes créiteurs, qui m'est une douleur plus

¹⁷⁾ Anf. Sted S. 249.

¹⁸⁾ S. 267.

griève cent fois que la mort.* Endelig har man nok fort efter igjen for Alvor villet skride til Indmaningen, samt tillige stikke Sendebud til Regjeringen i Frankrig for at klage over ham; ligesom hans Creditorer havde ansøgt hos Frederik den Anden om Tilladelse til at anholde de franske Skibe, som maatte komme til Helsingør, indtil hans Gæld var bleven betalt. Alt dette siger han nemlig under de stærkeste Udbrud af Sorg og Græmmelse, i tvende Breve af 2. Mai 1584 til Enkedronningen og til Hertugen af Joyeuse¹⁹⁾, i hvilke han tillige beretter, at nysberørte Ubehageligheder allerede vilde have truffet ham, hvis ikke den danske Konges Gantsler havde vist ham den Gunst at svare (repondre) for ham. Han maa derefter have faaet gode Løfter fra Stemmet, men heller intet mere; thi i en Skrivelse af 28. Septbr. til Hertugen takker han denne for den Virksomhed, han har vist for at fremme hans Affairer, men tilføier, at han endnu ikke har modtaget nogen Frugt deraf.

Depecherne eller Brevene af 1585 vise, at hans Forlegenhed steg og steg. Han klager saaledes, under 10. Mai nysnævnte Aar²⁰⁾, igjen over at hans Fordringer et ere blevene betalte, skøndt han i 4 Aar har holdt En ved det franske Hof med stor Omkostning for at fremme Sagen. I 10 Aar, siger han, har han betalt Rente af 11000 Daler, saa at hans Gage neppe har kunnet slaae til²¹⁾; han erindrer om, at han derhos skal holde sig efter sin Charge, og at hans Gæld saaledes dagligen foreges, hvorhos han for Kongen

¹⁹⁾ Anf. Sted S. 270—74.

²⁰⁾ Anf. Sted S. 285—96.

²¹⁾ I et senere Brev af samme Aar anfører han, at han aarlig giver mere end 1000 Daler i Rente; det Høje er begribeligt, naar man betænker, at han maatte give 12 pCt. om Aaret, og at Gagerne i de Tider vare langt mindre i nominelt Beløb end nu.

gientager hvad vi ovenfor have uddraget af Brevene af 2. Mai 1584. Hans Brev af 18. Junii 1585²²⁾ viser, at Kongen af Danmark, efter sine Undersaatters Bøn, vilde sende en Adelsmand til Kongen af Frankrig, som det hedder stærkest i Brevet til Enkedronningen²³⁾: „pour savoir si je suis ici en titre d'Ambassadeur pour tromper, abuser et défroquer ses (den danske Konges) sujets, et pour cette cause mourir en une ignominieuse prison, où je ne puis penser sans une douleur et tourment insupportable, vu mon âge et mon innocence.“ Af Brevene af 16. Juli²⁴⁾ næstefter seer man, at Frederik den Anden nu virkelig havde sendt en af sine Secretairer, en Benedictus Borcht, til Frankrig for at klage over Gesandten hos Kongen. Danceus opregner i disse Breve, foruden andet, de Regjeringer, til hvilke han har været stiftet som Gesandt, og sin diplomatiske Virksomhed, til Bevlis paa hans tro Hengivenhed mod de franske Konger, under hvilke han har tiemt, og beder paa det indstændigste om at Henrik den Tredie vil give Kongen af Danmark saadant Svar, at denne saavel som andre Konger og Fyrster deraf kan see, at Henrik stedse har anseet ham, og endnu anseer ham for sin tro og underdanige (très humble) Diener et gentilhomme d'honneur et de vertu; og slutter han med at bede om Tilgivelse for den Frihed, han har brugt i sin Skrivelse, hvortil Fortvivlelse og Frygt har nødt ham.

Frederik den Andens ovenfor nævnte Skridt og Danceus egne Klager bevirkede vel, at Henrik den Tredie under 5. Septbr. og igien under 11. Novbr. 1585 ved Skrivelser til den danske Regjering søgte at holde ham i Veiret, og friede ham virkelig for Arrest; thi herfor takker han i Depecherne af

²²⁾ Anf. Sted S. 296.

²³⁾ Anf. Sted S. 301—2.

²⁴⁾ Anf. Sted S. 303 ff.

10. Jan. 1586²⁵⁾; men den ene af disse, til Gnekedronningen, viser tillige, at Penge havde han dog ikke faaet. I de følgende Breve af 28. April 1586²⁶⁾, hvor han omtaler de da værende kirkelige og i Forbindelse dermed staaende politiske Forhold, beklager han høiligen, at han af Mangel paa Pengemidler ikke kan skaffe de Underretninger og Oplysninger, som han ellers havde seet sig i Stand til; og i Depecherne af 18. August s. A.²⁷⁾ komme de tidligere Beklagelser igien i meget stærke Udtryk, saasom at Kongen dog ikke maa tillade, at han bliver den første franske Gesandt, som maa lide en saa uværdig Medfart, at døe for Gield i et vanærende Fængsel „comme un larron, trompeur et affronteur“, hvorhos han tilføier, at det var med største Møie han har hindret, at nogle danske Adelsmænd, som havde lovet for ham, sendte deres Bud til Frankrig for at flage.

Den foromtalte Samling af Breve og Depecher fra hans Haand standser hermed. Men tvende danske Kongebreve fra det følgende Aar udvise, at den ulykkelige Mand ikke fik Hielp. Den 23. Juni 1587²⁸⁾ tilskrev nemlig Frederik den Anden Tolderne og Toldskriverne i Helsingør, at efterdi Carolus Danceus, fransk Gesandt, nu med Alderdom og Livs Svaghed²⁹⁾ fast besværes, saa at med Tiden hans Ufgang og Endeligt fra dette sorgiængelige Liv maa befrygtes, og han er de danske Undersaatter en stor Summa Penge skyldig, og hine anholde om at hielpes til deres Betaling, „hvortil Vi og udi Tide ville være betænkt om Middel og Raad“, — saa paalægger

²⁵⁾ Anf. Sted S. 323, 326—27.

²⁶⁾ Anf. Sted S. 329.

²⁷⁾ Anf. Sted S. 338—39, 341—42.

²⁸⁾ Siæll. Tegnelser Nr. 16, fol. 200—201.

²⁹⁾ Alt i Brevene af 28. April 1586 omtaler Carolus Danceus selv, at han i 7 à 8 Maanedes har været angreben d'une fièvre continue, og at han ikke i 14 Dage havde kunnet skrive Depechen.

Kongen de ovennævnte Embedsmænd ved Øresunds-Tolden i Helsingør, at lade læse en med Brevet følgende Seddel — hvis Indhold ikke nærmere angives — eller mundtlig paa Kongens Vegne at foreholde alle franske Skippere, som komme der i Sundet, det Samme; saa længe indtil den franske Gesandt, og derefter endelig de danske Undersaatter, blive betalte, eller Kongen anderledes derom befaler, alt paa det at, dersom Vi til Videre forarsages, de da ikke skulle have at beklage sig over, at de ikke ere advarede.*

Denne Ordre efterfulgtes snart af en anden, som endeligen skulde bevirke Afgjørelsen af de danske Undersaatters Fordringer paa Danceus. Under 7 Septbr. s. A.³⁰⁾ tilskreves nemlig Tolderne i Helsingør saaledes:

Vor Gunst tilførn! Videt, at, efterdi den franske Legat, Os elskelig Carolus Danceus, er vore Undersaatter baade af Udelen og Andre, en stor Summa Penge skyldig, af den Marsag, at han ikke kan bekomme sin Pension³¹⁾ hos Kongen af Frankrig, og vore Undersaatter alligevel have betruet ham som en Herre (Herres) og Konges Gesandt, og forstrakt ham af deres Gods og Penge i det Haab, at det skulde redelig blive dem tilbagebetalt; saa have Vi, efter sliq Leilighed, nogen Tid siden forleden tilskrevet Kongen af Frankrig, at Hans Kierlighed vilde tage den Bestemmelse („giøre den Forordning“), at Hans Kierligheds Gesandt maatte bekomme sin deputerede Pension, at han derefter kunde betale og tilfredsstille vore Undersaatter og Andre, som han skyldig

³⁰⁾ Siæll. Tegnelser Nr. 16, fol. 233—34.

³¹⁾ Gage. Dette var imidlertid ikke allene Grunden; i det mindste viste Dancei egne Breve, at den blev ham betalt, skiondt vel ofte uregelmæssigt og ikke uden Befosninger for ham. Derimod var det hans øvrige anerkendte og til Udbetaling bestemte Fordringer, af hvilke de Danske skulde fyldestgøres.

er: hvilket høibemeldte Konge af Frankrig tierligen ved sin Skrivelse til Os har tilfagt at skulle skee, og det dog er forblevet og ikke efterkommet, af den Marsag, som vel er at agte, for den indvortes („innerlig“) Krigs Skyld, som begiver sig der udi Niiget; da, efterdi det vil komme vore Undersaatter til største Besvær og Skade, dersom de ikke før hans (Dancei) dødelige Afgang, om Gud hans Endeligt, menneskeligt ufornodendes, haver bestemt („forseet“), skulde blive betalt og forsviet, og han, saa gierne som han end vilde, ikke har anden Middell at betale med end den ham tilstaaede Pension, ved hvis Tilbageholdelse han er kommen saa i Gield: Da bede Vi Eder og ville, at I, naar I spørge og fornemme, at nogle franske Skibe ere formodendes der udi Sundet, da uforsømmeligen lade for^{ne} franske Gesandt det vide, for at han kan begive sig did til Helsingør og selv siden handle med for^{ne} franske Skippere og Kiobmænd, at de vilde forstrække ham med Penge, efter hvers Leilighed, og annamme deres Betaling hos Kongen af Frankrig af den ham tilkommende Restance. Dermed o. s. v. actum Koldinghuus d. 7. Septbr. 1587.

Det Middell, som her sigtes til, skiondt det ikke udtrykkeligen nævnes, nemlig at lade anholde de Handlende fra den fremmede Debtors Fædreland, som hændelsesviis kom til Creditorernes Fødeland eller til et tredie Rige, hvor disse havde Indflydelse — et Evangsmiddell, hvilket Frederik den Anden, saa vel som flere andre danske Konger og fremmede Fyrster i de ældre Tider oftere brugte — har sikkert viist sig lige saa virksomt i dette, som i de fleste andre lignende Tilfælde. De franske Skippere og Kiobmænd have efter al Sandsynlighed maattet betale, hvis de vilde videre frem, og derfor modtaget et Krav paa deres Regiering, som de vel enten slet ikke, eller kun med Vanskelighed, have faaet fyldestgjort. Men det var i alt Fald kun et ringe Tab for Henrik den Tredies Undersaatter ved Siden af den øvrige store For-

dærvælse og Ulykke, han, som før ham hans Broder Carl, havde bragt over Frankrige.

For Resten er dette vistnok kun Formodninger; thi med det ovenfor meddeelte Brev af 2. Septbr. 1587 standser hvad jeg veed om de her omhandlede Forhold.

I øvrigt kan det endnu til Slutningen bemærkes, at Danceus døde snart efter, 1589, og at han, der, efter Alt hvad man kan skionne, har været en retskaffen og kundskabsrig Mand, var yndet i Danmark baade af Høie og Lave. I et paa Latin skrevet Brev fra Frederik den Anden til Henrik den Tredie af 27. Novbr. 1580, der findes i den tidnævnte Samling, omtaler den danske Konge Danccus i særdeles hæderlige Udtryk; og at han selv midt under de ovenfor beskrevne ulykkelige Forhold stede sig til en nærmere Omgang med Frederik, sees af dennes Antegnelse i hans Skrivcalender³²⁾ for 1584, hvor Kongen under 7. Septbr. har optegnet: „Var den gamle franske Gesandt og en ung Fransos her i Jagt hos mig.“ Lige som Danceus tidligere havde opmuntret Tyge Brahe til at kundgiøre sine astronomiske Opdagelser, saa nød han og, kan man vel sige, den Gæst, at lægge Grundstenen paa Hveen til det berømte Uraniborg³³⁾. Alt der endelig ogsaa blandt Borgerne toges Hensyn til ham, kan man slutte af en Tilføjelse i Helsingørs Ting- og Raadstue-Protocol for 1578, 3die Febr., hvor det hedder: „Samme Tid foreholdtes den franske Kok eller Postebager, som nu boede i Davld Hansens Gaard ved Stranden, at for hans Herres og Husbonds, den franske Legats Skyld, vil man have ham forstaaet for hvad Skat og anden Lyng, han er bleven pligtig at

³²⁾ Om dem see Historisk Tidsskrift II Bind S. 31.

³³⁾ Inscriptionen paa Stenen, hvor dette er angivet, findes i J. S. Schlegels tydske Oversættelse af Christian den Fjerdes Historie. 1ste Th. S. 108.

udgive, siden han kom hid at bosidde; men hvad herefter kommer, skal han udgive efter sin Handel og Gyne naboes ligt o. s. v.

IV.

Om Skuespil og Skuespil-Forfattere i Danmark i det 16de Aarhundrede.

Den dramatiske Litteratur og Skuespilkunsten, der havde uddannet sig saa meget hos Grækerne og Romerne, svandt med disse Rigers Undergang; og det nyere Drama og den nye sceniske Kunst, som vi nu ville kunne stille mod hine antike Nationers, udviklede sig, om der end meget tidligt findes Spor til dem¹⁾, dog kun langsomt og giennem mange synderlige Former, som Tilfældet vel og havde været med det antike Drama og dets Udførelse. Det kan ikke paa nogen Maade være min Agt, at gaae ind paa dette nyere Dramas Historie; men her skal jeg kun erindre om, hvorledes i det 16de Aarhundrede, som vi her omhandle hvad Danmark angaaer, allerede Italienerne havde dramatiske Forfattere, som Ariost, Bibiena m. fl.; Spanierne: Cervantes og Lope de Vega; Franskmændene, foruden andre, Pierre Corneille, der, ligesom især Italieneren Bibiena længere Tid før ham, voxede at skrive Dialogen i den naturlige Prosa; Englænderne: Shakspeare og hans Forfæle, samt de flere berømte Skuespil-Forfattere blandt hans Samtidige; og Tydskerne: Hans Sachs og Jacob Ayrer. Samtlige disse Nationer havde derhos, i mere eller mindre streng Forstand, særskilte Skuespiller-Trouper, deels faste, deels ombvandrende, der alene eller væsentligst gavede

---

¹⁾ Man antager saaledes, at sceniske Forestillinger allerede fandt Sted paa Carl den Stores Tid, og i England siden Normannernes Erobring.

sig af med Opførelsen af dramatiske Arbejder; skøndt der tillige, i det mindste i nogle af de nævnte Lande, opførtes Skuespil ved Skoler, Universiteter og andre Læreranstalter, af Disciplene under Lærernes eller Forstandernes Styrelse. I Danmark kendtes hidtil, for saa vidt det 16de Aarhundrede angaaer, kun tre dramatiske Forfattere, hvortil jeg i denne lille Afhandling vil kunne føie en fjerde Mand og et af hans Arbejder, samt en Femte, hvis Navn jeg kun har fundet, uden endnu at kiende hans Digt; men ingen af disse vore Landsmænd vil kunne giøre nogen Fordring paa at stilles ved Siden af de ovennævnte Digttere, uden i alt Fald ved en Sammenligning med de maadeligere Arbejder af nogle iblandt dem. Et heller havde man dengang, saa vidt bekiendt, her tillands særegne danske Skuespiller-Trouper; men de dramatiske Arbejder maatte opføres af Skolernes Disciple, og, ved enkelte Leiligheder, af Studenterne; hvorved dog her allerede foreløbigen maa bemærkes, at det deels ved Lovbud blev gjort disse sidste til Pligt, deels uden Tvivl ved Sædvane i en Deel Skoler var blevet Praxis, at foretage sceniske Dvælsler, rigtignok især paa Latin, ved Udførelse af Plauti og Terentii Eystspil. Imidlertid maa de andre, fornævnte Nationers dramatiske Litteratur ei heller alene bedømmes efter de foran udhævede Forfattere; især gielder dette hvad Tydskland og Frankrig og for en ikke ringe Deel vel ogsaa hvad England angaaer. Mirakel-Skuespillene og Mysterierne vedbleve, i alt Fald i Frankrige og Tydskland, til ind i det 17de Aarhundrede, og næsten det samme var Tilfældet med de Franskes moralités og saakaldte sotties og farces, og Tydskernes Fastnachtspiele, Arter af Arbejder, der for største Delen ikke kunne henregnes til hvad vi nu kalde Skuespil ²⁾.

²⁾ I Sverrige maa det i det 16de Aarhundrede have gaaet lige som i Danmark eller maaskee endnu værre; sefr. Lénström: Svenska

Det er ikke at tvivle om, at ogsaa her i Danmark Skuespil ere blevne opførte en Tidlang før vi have vis Underretning om dem. Endnu i 1618²⁾ skal der hos Rectoren ved Aarhus Skole have beroet en gammel Protocol, hvori de adelige og andre Personers Navne vare opskrevne (t. Gr. i 1501 Kong Hans's Cantzler), der havde været Tilskuere ved de Comedier, Tragedier o. s. v., som Skolens Disciple — altsaa i det mindste allerede ved det nyankundte Aar — opførte ved den store Skolefest „Vor Store Frues Gilde“. Ogsaa en Comedie af Ridderen M. Christoffer Rafnsberg omtales inden Reformationens Indførelse. Vel mener Myrup³⁾, at samtlige de her berorte Skuespil rimeligviis have været paa Latin; men herfor vil dog neppe kunne føres noget fyldestgørende Beviis, og vist nok er det, at den første dramatiske Forfatter, hvis Arbejder vi have, og som kommer nær derefter, ingenlunde fremstiller sig for os som den, der foretager det allerførste, samlende Forsøg, hvad Feil man endog i øvrigt maa tillægge bemeldte Arbejder. Disse ere trende, hidtil utrykte, versificerede og rimede Skuespil, der findes i et Bind paa det Kongelige Bibliothek⁴⁾: „Om en Kiærling, som forførte en Kone

poesiens historia Ista Delen S. 147, hvor dog næsten kun Rydqvists Uttringer derom i „Nordens äldsta Skådespel“ anføres.

²⁾ Thura: idea historiae literariae Danorum p. 72.

³⁾ Den Danske Digtkunsts Historie, i Forelæsninger af Myrup og Rahbek, 2den Deel S. 3 Num.; jvfr. ogsaa Tauber: Historia scholæ cathedralis arhusiensis S. 21 om Morten Borup og hans Tid.

⁴⁾ Disse og de øvrige Haandskrifter, der ommeldes i det Følgende, have ved Overbibliothekarens, Hr. Conferentsraad Werlauffs Belvillie været mig udlaanede. Paa Universitetsbibliotheket findes nu intet af de nye berorte Skuespil. I øvrigt har Hr. Justitsraad Moltbech, der er i Besiddelse af en ved Langebek taget Afskrift af det Haandskrift, hvori Christen Hansens Stykker findes, havt den Godhed at laane mig denne Afskrift; den er saa meget mere vigtig, som det originale Manuscript, der alt paa Langebeks Tid, for omtrent 80

til Utroskab ved Hjælp af sin Hund; Paris's Dom og Den hellige Dorothea. Forfatteren af disse tre Stykker, hvoraf de to første nok ere originale, maa, efter en latinisk Anførelse bag efter Stykkerne, antages at være en Christen Hansen^{o)}, og Tiden, da Manuscriptet blev til, 1531. — Indholdet af det første Stykke maa jeg her korteligen anføre, og derved tillige give Begreb om Stykkets Tone og Værd. En Mand beslutter, for at faae Afløsning for sine Synder, at gjøre en Pilgrimreise, hvilket hans Hustru fraraader ham, men forgieves. I hans Fraværelse kommer en anden Mand, fatter Kierlighed til hende og begierer hende, men bortvises; hvorhos hans egen arrige Kone i det samme kommer til og driver ham bort, medens han blot beder om at slippe for Sug. Dernæst indfinder en Munk sig, som ligeledes frister den bortreiste Mand's Hustru, og derved siger, hvad Rahbet med Rette finder at være nogle af de bedste Vinter i Stykket:

Seer til hvorledes Eder mig (jeg) behager.
 Skjotter ei Kappen, jeg haver paa;
 Jeg kaster hende op i en Braa,
 Saa staaer igien en Mand fuld strunk,
 I Braaen ligger da den sorte Munk.

Nar siden, hist og her maa have været meget vaarselig at læse, nu er dette end mere. — Jvfr. for Resten Nyerup og Rahbet, l. c. S. 131—61 og Maanedsskriftet Minerva 1ste Aarg. S. 766—82 og 2den Aarg. 1ste Bd. S. 313—15.

^{o)} Han ansøres af Nyerup l. c. S. 121 som Skolemester i Odense 1531; men ligesom han dog i den, sammesteds S. 155 afstrakte latiniske Bemærkning ved Enden af Skuespillene kun kaldes „pædagogus juventulis in parochia divæ virginis, prælato suo vivente Magistro Andrea Glob“: saa kan han, hvis den af Claus Berg givne Beretning er rigtig, bl. m. om at Petrus Palladius i 1531 fraaadt som Skolemester i Odense; og Claus's Fader, M. Frank Berg, samme Aar kom i hans Sted (Dansk Magazin 1ste Bd. S. 26), ikke paa den Tid have været Rector i Odense.

Sam bortviser hun ligeledes, i det hun tilføier:

Skulde jeg endelig gjøre ilde,
En Hofmand jeg hellere have vilde

Desuagtet afviser hun ogsaa en saadan Hofmand, der træder op, haaner Munken, og derpaa selv erklærer hende sin Kierlighed. Da ogsaa han seer sig forkastet, begiver han sig hen til en gammel Her, der, efter Lofte om god Betaling, tilsiger ham sin Hielp og maner Dievlen saaledes:

Broder Dievel og Gileberth!
Løber og sætter op Eders Stiert!
Beljevub med dine Gumpener alle!
I skulle mig alle til Fode falde,
Dg gjøre snart hvad jeg Eder beder,
Eller jeg skal hudstryge Eder.
— — — — falske List,
Dg seer, at det bliver vist.
I skulle ægge hiin favre Qvinde,
At hun maatte lade til sin Vinde:
Uhydsfkhed med en Mand bedrive,
At hun maatte sin hos ham blive⁷⁾.

Hun tilføier vredt, da Dievelen ikke strax svarer:

Vaasse Lyre! Jeg maner Dig,
At Du snartlig svarer mig!
Jeg maner Dig ved Salt og Brød,
Ved Heyre, Gøg og Ribder Rød⁸⁾.

⁷⁾ Linierne fra „Eller jeg skal hudstryge Eder“ har Nyerup neppe kunnet læse, thi han har udeladt dem; og jeg har først da jeg fik Langebeks Afskrift at see, nogenlunde kunnet forfølge Sperene af de fleste Ord. Noget har dog alt han ikke kunnet finde ud af, og et Par af Linierne synes neppe at være ret læste.

⁸⁾ Af denne Linie har Nyerup læst:

Ved — — Gøg og Ribder Rød;

Den følgende Linie, der er meget utydelig, har han reent udeladt. Langebek har læst ligesom jeg, kun at han, som jeg troer: urigtigen,

Ved Norve Skier og Wendelstaf!
 Jeg maner Dig ved alle Tredqvinde,
 Alle de, man kan i Verden finde,
 Ved alle de Kierlinger, der kan i Verden være,
 Hvor de ere, fiern eller nær;
 At Du ei længer skuter Dig,
 Men snartlig kom^{o)} nu hid til mig.

Dievelen kommer nu, faaer sine Ordre om at gaae hen og .tude den Qvinde i Ore og raade hende Ukydsfhed at gjøre*. Hans Tale nytter imidlertid ikke; han maa gaae tilbage til Heren med uforrettet Sag, og jages af hende med haarde Ord hjem igien til Helvede. Derimod forsøger hun nu selv .en anden Kunst.* Hun gaaer nemlig med sin Hund hen til den forladte Qvinde, anstiller sig forrignfuld og fortæller, da hñn spørger om Grunden til at hun er bedrøvet, at Hundens egentlig er hendes Datter, der var bleven begieret af en ung Mand, men ikke vilde være ham til Billie, og derfor pludselig blev omkøbt til en Hund. Herover bliver den Anden angest og vil nu, uden videre Motivering, gierne modtage Hofmanden, der ogsaa strax er ved Haanden.

Det andet meget korte Stykke, der er det uheldigste af de tre, behandler den bekjendte Strid mellem Juno, Pallas og Venus om Gblet og Paris's Dom. Det tredje og længste bestaaer i en Oversættelse af et i Aaret 1507 i Leipzig trykt latinsk Skuespil; Oversættelsen er, som alt sagt, versificeret, men Originalen i Prosa. Da det er en Oversættelse, kunne en Deel af Stykkets talrige Feil ikke tilskrives Christen Hanssen; nogle faa Steder, især en Beskrivelse af Paradis, hæver sig lidt over det Dvrige.

---

har læst Heyne for Heyne (Englen Heire). — „Bed Norve Skier“ o. s. v. skal maaskee betyde: Bed Norges Skier, og Wendelstagen, den farlige Passage fra Nordsoen ind i Kattegattet.

^{o)} Nperup har: kommer hid til mig; Langebet: kommer nu hid til mig.

For Resten kan det bemærkes, at der navnlig i de to første af disse tre Stykker forekomme adskillige meget uteerlige Udtryk, hvoraf dog nogle i det første Stykke ere udprykkede og andet mere Tugtigt sat i Stedet. Ogsaa adskillige tydske Ord findes og tage sig besynderligt ud; saaledes tiltaler Juno et Sted Paris med et: „myn leffwe kyndt“ (liebes Kind); „sterfwe“ (sterben) forekommer i Dorothea; m. m.

Fra Christian den Tredies Tid have vi ingen Underretninger i den her omhandlede Materie, uden at Aarhus Skoles Disciple Fastelavns Mandag 1546 opførte et Skuespil (legede en Leeg), for Kongen, som derfor gav dem og Skolemesteren 30 Mk.¹⁰⁾ Ogsaa indeholder en Bemærkning af Peder Eyv, at M. Peder Terpager, Aar 1696, sendte ham fra Ribe „to gamle haandskrevne Comedier, som synes i Christian den Tredies Tid at være skrevne. 1) Om Judith, som ei er fuldkommen. 2) Plauti Aulularia, ogsaa udsat i danske Rim, efter de Tiders Enfoldighed¹¹⁾. — Med Frederik den Anden begyndte en urolig Tid; og at navnlig under den svenske Krig de dramatiske Dvælses et og andet Sted have været afbrudte, fremgaaer blandt andet af disse Linier i prologus til den ribeske Rector Høgelunds Susanne:

Vi have holdet stille udi lang Tid
 Med Leeg og Lyst,
 Og havt derimod noget Rudet til Tid,
 Og været tyft.
 Nu takke vi først Dig, evige Gud, o. i. v.

hvorved der i Marginen er anført „Taksigelse til Gud for

¹⁰⁾ Ifølge Rentemesteren Jørgen Pedersens Regnskab (i Geheime-Archivet); Hübertz: et Blik paa Staden Aarhus og dens almindelige Historie. S. 53.

¹¹⁾ See „Udtog af Peder Eyvs Boglade“ i de Suhmske Samlinger 1ste Bindes 2det Hefte S. 99.

Fredsfordrag imellem Danmark og Sverrig, som blev forkyndt den 28. Januar Aar 1571.

At man imidlertid ikke overalt lod sig ved Krigen og dens Plager berøve den sieldne Udspredelse, som den her omhandlede Forlystelse kunde afgive, og at dette end ikke var Tilfældet med en Stad, der laae langt nærmere end Ribe ved Krigen's Skueplads, og mere end de fleste af Dernes og Nørre-Jyllands Kiøbstæder maatte lide under de Tragedier, der spillede paa hin Side Øresundet, nemlig Helsingør, dette sees af at der i Aarene 1565 og 1566 tvende Gange blev opført Skuespil i denne Kiøbstad. I Ræmmer-Regnskabet for det sidstnævnte Aar, 1566, anføres nemlig, under 12. Jan., til Hans Christensen, som dengang var Skolemester eller Rector, men i Juli samme Aar blev Capellan i Helsingør¹²⁾, „som Borgermester og Raad forærede ham med, for sin Spektakel og Leeg, som han gjorde i Juul forgangen, gav jeg ham rund Mynt 10 Mk.“; og under 2. Martis ligeledes: „End gav jeg Herr Hans Christensen, som Borgermester og Raad forærede ham med for sin Spektakel og Lege, han gjorde udi Fastelavn næst forgangen, rund Mynt 12 Mk“. De nærmest følgende Aar findes Intet denne Gienstand vedkommende i Regnskaberne; men efter det for 1571 fik bemeldte Herr Capellan Hans Christensen, der da tillige igien fungerede som Skolentester, „for de tvende Lege, han agerede i Fastelavn, 20 Mk.“ Og saa de tre følgende Aar, da han endnu vedblev at tiene som Rector ved Skolen, opførte han Skuespil. I Regnskabet for 1573 anføres saaledes: „Herr Hans Christensen, fordi han havde ageret en Leeg eller Spektakel paa Raadhuset Anno

¹²⁾ Hvad jeg fornemmelig af de helsingørste Protocoler og Regnskaber har samlet om ham og om den anden helsingørste Dramatiker Albrecht Hansen, udenfor deres sceniske Virksomhed, vil fortueligen blive anført ved Slutningen af denne lille Afhandling.

1572¹³⁾ 20 Mk. Daaft, hvilke vare ham udbetalte af det forrige Aars Kæmner, men nu først førtes til Regnskab med det Besøb, hvortil de efter Pengevæsenes Forandring¹⁴⁾ bleve at omskrive, nemlig 10 Mk.; og fremdeles Aar 1573 for et Spektakel eller Leeg, han i Pintsedag 73 agerede paa Kirkegaarden, foræret 10 Mk.* Endelig læser man endnu i Regnskabet for 1574: „Herr Hans Capellan, som og er Skolemester, har i Fastelavn 74 ageret en Leeg eller Spektakel med sine Skoleborn paa Raadhuset, og fik, efter Borgermesters og Raads Befaling, for sin Umage 10 Mk.“ Som man her seer, finder man vel en ny Skuespil-Forfatter nævnt i disse Regnskaber; men intet af hans Stykker navngives eller betegnes, og vel omtales han for Resten i Literaturen, og selv af Myerup og Rahbek, i deres oftnævnte Værk¹⁵⁾, umiddelbart efter de tvende hidtil bekjendte dramatiske Skribenter fra Frederik den Andens Tid (Hegelund og Justesen Randh), men ikkun som Forfatter af et Slags Læredigt: Lykkens Hiul, skrevet som det synes 1579, og trykket 1581. Imidlertid har jeg været heldig nok til at udfinde et af hans Skuespil. Naar man nemlig sammenligner det nyseævnte af ham under hans Navn udgivne Digt: Lykkens Hiul med det hidtil kun i et Haandskrift bevarede Skuespil Kortvending¹⁶⁾, hvis For-

¹³⁾ Der siges ei: naar, eller ved hvilken Leilighed.

¹⁴⁾ See Anmærkningerne til Regnskabet af 1577, i D. Mag. 3die Række II. Bd. 3die Hefte.

¹⁵⁾ 2den Deel Side 83—88 handles om Hans Christensen Sthenius, hvilket sidste var et Tilnavn, under hvilket han isærigt sieltmere forekommer. I Worms og Myerups Forfatter-Lexica findes han dog under: Sthenius.

¹⁶⁾ Dette omhandles hos Myerup og Rahbek Side 108—22 og 166: Disse Forfattere havde visnok al Anledning til at anstille en Sammenligning; men Myerup har endog Side 121—22 ladet afstrykke 16 Verslinier af „Kortvending“, hvoraf de 14 første ere erklærende med de 14 sidste af de Linier, han Side 85 har afstrykt af „Lykkens Hiul“. Alt uden at blive denne særegne Identitet vaer.

fatter hidtil var ubekendt, saa vil man gienfinde en meget stor Deel af hiint Digt i denne Comedie, snart i større, snart i mindre Partier; snart aldeles uforandret, snart omfat, eller med andre smaa Forandringer. Men ligesom det er klart, at disse Overensstemmelser ikke kunne være grundede i, at begge Bærkerne t. Ex. skulle være Oversættelser ved tvende Forskiellige af et og samme udenlandske Skrift, hvortil der i øvrigt ei heller findes noget Spor: saa maa det vel ogsaa ansees aldeles utvivlsomt, efter Hans Christensens Stilling og Skribent-Virksomhed, ikke mindre end efter den hele Maade, hvorpaa Comediens Vers ere benyttede i Digtet, at der ikke kan være Tale om, at her een Forfatter skulde have betjent sig af en Andens Arbejde ved Sammensættelsen af sit eget.

Om dette Skuespil „Kortvending“ maa jeg, efter det saaledes Anførte, tale nærmere, og derefter fremhæve adskillige blandt de mange Beviissteder for min nysaanførte Mening.

Stykket er deelt i tre Acter. Først forudskiftes dog en prologus; denne efterfølges af en Fisser, som anmelder Kortvending, og endelig kommer denne noget mystiske Person, en Art fornuftig Lykke, selv frem paa Scenen, hvor han forbliver, som det synes, hele Stykket igennem, uden at dog de andre see ham eller tage Hensyn til ham. I den første Act fremtræde derpaa, enkeltvis efter hinanden, en Greve, en Canik, en Munk, en Sognepræst, en Krigsmand, en Borgermester, en Kræmmer, en Kiøbmand, en Embedsmand (Haandværker), en Husfru, en Bonde, en Borgerføn og en Borgerdatter. Disse udtrykke i Monologer, i mere eller mindre hovmodige Toner, den Velvilfredshed, de føle ved deres Stillinger, men efter hver enkelt Persons Tale kommer Kortvending med sine Grindringer og Trudser om, at deres Lykke snart skal vendes omkring. I anden Act optræde paa samme Viis en fattig Ridder, en Skriver, en Capellan, en „Pebling“ (Discipel), en

Stalddreng, en „Snaphane“, en „Pospilt“, som har gaaet omkring med en blind Stodderkærling, en fattig Kjøbmand, en Haandværker, en Skioge, en Bonde, en Tjenestdreng og en Tjenestepige. Samtlige disse udtale sig ligeledes, hver for sig, om deres uhyggelige Stilling, for det meste med Haab om at Gud vil unde dem noget Bedre; og paa samme Maade, som i 1ste Act, følger ogsaa her efter hver Enkelt Monolog en Tale af Kortvending om, at han vil forandre deres Skiebne, men til det Bedre. Imellem 2den og 3die Act foregaae Forandringerne, der udvortes antydes ved at Skuespillerne bytte Klæder „sic ut comes recipiat vestes equitis aurati, canonicus scribæ, monachus capellani, et sic de aliis juxta ordinem“, medens en „actor“ udvikler sig om Verdens Omskiftelighed. Derefter træde alle Personerne, fra begge Acterne, op efter hinanden, først Greven, der nu er bleven forarmet, saa Ridderen, der er traadt i hans Sted, dernæst Canniken, der har mistet sit Canonicat, og Capellanen, der nu har faaet Sognene, som laae dertil, o. s. v. Alle udtrykke de deres Følelser ved de Forandringer, der ere foregaaede med deres Stillinger. Endelig udtaler ogsaa Kortvending sig igjen over Afverlingen i Meenneskenes Skiebne, som i Naturens Gang, og om Modsætningen hertil i Gud, hos hvem Alt er fast. Han afsløses af en Epilogus, som fortsætter samme Betragtninger. Efter hver Act fulgte derhos en Sang eller Vise, hvor altid to af de i Acten forekommende Personer „skulde quæde fore“ og de andre „quæde efter“. Sangene, som havde en fælles Melodie, findes med Moderne til denne dag i Vogen. Som det synes, ledsagedes Sangen af Dands; i det mindste hedder det i Begyndelsen af den første:

Du lader os dandse og quæde
Med Verdens Fryd og Lyst o. s. v.

Da jeg, om lidet, maa anføre nogle temmelig store Partier af Comedien for at godtgjøre min Mening, at den og Lyffens Hiul have samme Forfatter, tør jeg her ikke give Prover af Kortvending. Det alt Sagte vil vise, at Stykket, der alene bestaaer af en Række af henved 60 Monologer, er saa udramatisk som det vel kunde være. Vel ere adskillige af disse Enetaler holdte meget godt i de talende Personers Charakterer (ei at tale om den Fremstilling af Tiden, der tildeels ubevidst er lagt i deres Udsagn og Beskrivelser); men desuagtet, og uagtet man maa beundre den Kunst, hvormed det saa ofte tilbagevendende Thema dog udvikles med nogenlunde Forskiellighed i Udtryk — saa er det dog ikke let begribeligt, hvorledes det har været muligt for Tilskuerne, at udholde den bestandige Gientagelse, som naturligtvis aldeles ikke kunde undgaaes. Men vi maa ikke glemme, at i hvin Tid, hvor Comedien og dens Forfatter stensynligen betragtedes med gunstige Bine, gjorde man i enhver Henseende langt ringere Fordringer end senere; hvorhos det ogsaa maa bemærkes, at en ikke liden Deel, navnlig i 3die Act, synes at være udeladt ved Opførelsen, i det Forfatteren ved et i Marginen tilføjet „tacetur“ har antydet, at et betydeligt Antal Vers af hver Enkeltes Replik skulde udgaae, medens det ved et „dicetur“ er betegnet, hvor man igjen skulde begynde.

Rigtigheden af hvad jeg har anført om Forfatteren af „Kortvending“, samt at dette har været et af de Skuespil, Hans Christensen i Aarene 1566—74 lod opføre i Helsingør, vil sees ved den herefter følgende Sammenligning imellem bemeldte Comedie og Eredigtet „Lyffens Hiul“. Dette sidste Digt ¹⁷⁾, som dog ogsaa er saa sieldent, at det næsten kan sættes lige med Haandskrifter, hvisaarsag jeg ei heller har turdet lade

¹⁷⁾ Foruden Udgaven af 1581 (i 4to), findes der et nyere Aftryk, Kbhvn. 1737 (8vo). Jeg har benyttet Qvartudgaven.

nig noie med blotte Henviisninger til Udgaven, indeholder, efter en lang Fortale eller Dedication i Prosa til Niels Pedersen Golding, Skriver paa Frederiksborg og Kronborg, 3 Sider almindelige Sætninger om Lykkens Ustadighed, dernæst „Exemppler“ hentede fra Historierne om Moses, Joseph, David, Croesus, Polycrates, med mange flere, paa omtrent 11 Sider, og endelig en fornemmelig af moralske og religiøse Erindringer og Formaninger bestaaende Slutning paa omtrent 6 Sider. Det er i Særdeleshed denne sidste Deel tilligemed de 3 første Sider, eller omtrent Halvdelen af hele Digtet, som indeholder de foremeldte Ligheder med Comedien Kortvending og navnlig de, som findes i Epilogen og den foran samme staaende Tale af Kortvending selv. Men for Resten findes der ogsaa i det Døvrige af Digtet og Skuespillet flere kortere Steder, som have en meer eller mindre fuldkommen Lighed. Her skal jeg kun bemærke, at Orthographien er temmelig forskjellig, for saa vidt den i Digtet er mindre antik end i Skuespillet¹⁸⁾. Noget kunde dette maaskee tilskrives den Omstændighed, at Digtet er lidt yngre end Comedien; men meest maa uden Tvivl Grunden dertil søges i, at, som man oftere seer Exempel paa fra hlin Tid, Sproget under Prentningen blev — maaskee af Correcturer¹⁹⁾ — moderniseret, og ikke ganske glengav det Forældede, som Skriftsproget endnu i Almindelighed beholdt.

¹⁸⁾ J. Ex. ved at der bruges d for th (saasom det for thet), ved at Vocaler og Consonanter ikke fordobles saa hyppigt (vil i Stedet for wiill) o. s. f.

¹⁹⁾ Da det meste, der blev prentet, trykkes i Kiøbenhavn, og der ikke var at tænke paa en Forsendelse af Correctur-Arkene til de i Provindserne sig opholdende Forfattere; maa der sikkert i Hovedstaden have været Mænd, der i Almindelighed paatog sig Correcturen af de forskjellige Bøger.

Kortt wending.

— — — — —
 Saa wiill thet oc ssa flere gange,
 Att the skulle grede oc bliffue fulld bange,
 Thet nu wdi glede oc frygdtt monne lessue
 De erre wdi werden Riige oc gessue ²⁰⁾.
 Bessynnderligg skulle the aduaritt werre,
 Thet aff guds ord wille inthet lerre,
 De giissue ther paa sset ingen agtt ²¹⁾,
 Men troge paa theris Rigdom oc magtt ²²⁾.
 Hure ²³⁾ thennem skall paa thet siisthe gaa,
 Thet skulle the well att wiide faa.
 Thy woether ether selluff, ther well haffue fatt,
 Att y falde ide wdi Skarnitt bratt;
 Thy werden er megitt Behendellig,
 De Lycken er ssa saare ²⁴⁾ omuendellig.
 Thet ²⁵⁾, wy nu wdi henderne haffue,
 Thet kandtt ²⁶⁾ snarlig gaa aff lassue.
 Epther sollfind kommer gierne regen,
 Thet er itt wist oc gammeltt tegen;
 De epther regen ther tør weder kommer,
 Thet seer wy bode winther oc sommer.
 Epther dagen kommer then mørcke natt;
 Epther natthen kommer oc dagen bratt.
 Epther winther kommer woer wdi huerth aar;

²⁰⁾ De foranstaaende tre Linier findes i Lykkens Piit S. 1 saaledes:

Somme igien gaar det fuld bange,
 Somme lessue i Fryd oc Glæde;
 — — — — (2 Linier overspringes her)
 Somme i Verden ere rige oc gessue.

²¹⁾ Denne og de efterfølgende 25 Linier findes i Lykkens Piit Side 2—3 med de herefter angivne Forandringer. Denne Linie lyder i L. S. saaledes: Den største part gissuer her paa ingen act.

²²⁾ Herpaa følger i L. S. 6 Linier, der ikke, det jeg troer, forekomme i Kortvending, — ²³⁾ „Men hure“ i L. S. —

²⁴⁾ 3 L. S.: De Lykkens Piit er. — ²⁵⁾ L. S.: Huad.

²⁶⁾ L. S. tilføier: vel.

Epther woer ²⁷⁾ then skone Sommer mandtt faar;
 Epther Sommer kommer indtt gledellig hast ²⁸⁾,
 Ther stambler off høs oc korn tiill trost
 Emodtt then winthers frost oc kny,
 Før endtt hun ²⁹⁾ kommer saa huas tilby.
 Epther stricke latther ³⁰⁾ kommer storriig oc graad;
 Epther wiillde rede kommer gode Raadtt;
 Epther som gud thet haffue wiill,
 Ther meddel oc lempe skaber althing tiill.
 Her wiill alltt werden omkiffthelig werre ³¹⁾,
 Som wy aff thenne leg monne ³²⁾ lerre;
 Dien wdi hymmelen er cuiig glede
 Guds kierre Børn Guindellig rede.
 Hees lifffens ³³⁾ fader er allting fast;
 Ther bliffuer ingen ting omkast ³⁴⁾;
 Ther er løst, euindellig att werre,
 Wdi glede oc frygd, oc ikke herre.
 Tænder stelfff tiill om i wille diidtt!
 Slaar ikke tiill werden ethers liidtt!
 Beder trolig gud, som magtt ligger paa,
 Att wy mue alle hymmerig faa!

Epilogus:

(De første 8 Linier har jeg sprunget over.)

Thy werden er ganste sfigellig ³⁵⁾,
 Thet mercker huert, som wiill.

²⁷⁾ L. S.: Vaaren.

²⁸⁾ L. S. har i denne Linie „Sommeren“ og „hin“.

²⁹⁾ L. S.: „hand“ og „før“ (i Stedet for: saa).

³⁰⁾ „Stridelader“ i L. S.

³¹⁾ Denne og de følgende 11 Linier findes i L. S. Side 19 med følgende Forandringer. I denne Linie, i Stedet for „allt werden“ har L. S. „altingest“. — ³²⁾ L. S.: „aff daglig Forsarenhed maa“.

³³⁾ L. S.: „lifffens“ (= Livsens, Livets). — ³⁴⁾ L. S.: kulkast.

³⁵⁾ Denne og de følgende 10 Linier lyde i L. S. (S. 3, umiddelbart efter den ovenanførte Linie: Ther middel og lempe skaber althing tiill) saaledes i 8 Linier:

Wladig oc ſaare behendellig
 Omjaar hun mett ſitt ſpiill.
 Vdi werden er ingen ſtadighed,
 Ther warer wdi nogen tiidtt.
 Hand er wiiff, thet Retthelig wed
 De woether ther paa mett ſliidtt.
 Vdi mange maade ſaar werden feget,
 Huem ther wiill agthe wpaa.
 Thy ſkulle wy ſee off wdi ſpejel,
 Huor thet monne andre gaa.
 Men hand er wiiff, ther lerre kandtt ³⁶⁾
 Wdaff ind andens ³⁷⁾ ſtade,
 De ³⁸⁾ tage ſig ware ſom ind mandtt,
 Huadtt handtt ſtall giøre oc ³⁹⁾ lade.
 Ingen troo werden for megitt well;
 Hun er ſſaa ſnartt ⁴⁰⁾ omuentt;
 Hun tager ind herre oc giør ind trel,
 En huſſbund oc giør ⁴¹⁾ ind ſuendtt.
 Saa kandtt hun oe ſſaa ⁴²⁾, tuertt emod,
 En ⁴³⁾ ſuendtt tiill herre giørre,

Verden er gantſke ſuigelig,
 Wladig oc ſaare behendelig;
 Hun omgaar vnderlige met ſit Spil,
 Det mercke huo ſom acte viſ.
 I Verden er ingen Stadighed;
 Hand er jo wiiff, det rettelige ved.
 I mange maade da ſlar hun feil,
 Som vi maa ſee off paa andre i Speil.

³⁶⁾ I Henſeende til det følgende, ſom findes i L. S. Side 15 ff., maa jeg i Almindelighed bemærke, at medens epilodus i Skueſpillet her er ſtrevet med tilſvarende Riim i hver anden Linie, er derimod Lyffens Hiul heelt igiennem ſtrevet med de til hinanden ſvarende Riim i hver tvende paa hinanden følgende Linier. Man ſeer alligevel, at en ſtor Deel af hiin epilodus er benyttet i Lyffens Hiul. I øvrigt begynder denne Linie i L. S. ſaaledes: Saa er hand derfor.

³⁷⁾ L. S. tilføier: Wlyde oc. — ³⁸⁾ L. S.: „At“.

³⁹⁾ L. S. „enten giøre eller“. — ⁴⁰⁾ L. S.: Saa ſnart er hendis Sind.

⁴¹⁾ L. S.: „giør hun til“. — ⁴²⁾ L. S.: „ret“.

⁴³⁾ L. S. tilføier: „armer“.

Om Lycke hun er ellers godtt;
 Slight maa wy mangen steg ⁴⁴⁾ høre.
 Saa gaar ⁴⁵⁾ werldens hiull oc omkring,
 Att thenn, som førre wantt ⁴⁶⁾,
 Handtt taber ingen ⁴⁷⁾ slyn gode ting,
 Ther tiill maa sette ⁴⁸⁾ pantt;
 De then, som førre hagde liden Lycke
 De lidtt ⁴⁹⁾ armodtt oc nødtt,
 Han finder igen fulld gott itt stycke
 De kommer ⁵⁰⁾ tiill Bierringh oc Brødt ⁵¹⁾.
 Ingen Creatur gjør gierningh slygh
 Nielt slyn ⁵²⁾ forssynn eller agtt,
 Men gud allenest wdi hmyerig,
 Som alting haffver i magtt ⁵³⁾.
 Handtt landtt ene allting foruende
 Epther slyn forssyn oc ⁵⁴⁾ naade;
 Hans magtt skulle wy oe ther aff kiende,
 Att handtt landtt allting ⁵⁵⁾ Naade.
 Handtt tog Daud ind faare hørde,
 Ther wochede lam oc faar ⁵⁶⁾,
 De tiill indtt welldig Konning gjorde
 Som ther scriffuett staar ⁵⁶⁾.
 Nabogodonozor wor ind Konning oc herre,
 Hannem tog gudtt, tuertt emodtt,

⁴⁴⁾ L. S. tilføier: oc idelige.

⁴⁵⁾ L. S. tilføier her: „all“, men ubelader det følgende: oc.

⁴⁶⁾ Denne Linie lyder i L. S., tilveels dog paa Grund af Omflytningen af Linierne, saaledes: „Som før haffde Lycke oc altid vant“.

⁴⁷⁾ Skal vel være: igjen. I L. S. hedder det: Att mangen taber.

⁴⁸⁾ L. S. tilføier: Borgen oc. — ⁴⁹⁾ L. S.: „Dog han tilførn led.“

⁵⁰⁾ L. S. tilføier: igjen.

⁵¹⁾ Efter disse Vers følge i L. S. to Linier, som ikke forekomme i Comedien. — ⁵²⁾ L. S.: De icke wi met vor.

⁵³⁾ Herefter følger i L. S. 8 Linier, hvortil her ikke findes tilsvarende; derpaa: hand landt ene allting foruende, o. s. v.

⁵⁴⁾ L. S. tilføier: hellige. — ⁵⁵⁾ L. S. tilføier: styre oc.

⁵⁶⁾ Disse to Linier ere ubeladte i L. S.

De stette hannem aff, att hannem bleff werre,
 Forthty handtt wer icke godtt ⁵⁷⁾.
 Koning pharao wor oc welldiig nock,
 Handtt plagiitt Israels folk ⁵⁸⁾;
 Hans hierte wor hordere end ind stoek,
 Ther mosses wor theris told ⁵⁹⁾.
 Koning pharao sid ⁶⁰⁾ aff gud ind straff;
 Gud wille siitt folk beuare ⁶¹⁾;
 Handtt drucknitt wdi thet røde haff
 Mett alltt syn her oc stare! ⁶¹⁾
 Koning Saul gik thet oc illde mett ⁶²⁾;
 Koning Balthassar lige saa;
 Andre bleff herrer wdi ⁶³⁾ theris stedtt ⁶¹⁾,
 Som gudtt wille thet skulle gaa.
 Men Joseph hand bleff ind velldig mandtt;
 Hans Brødre wille hannem fortrycke:
 Handt bleff indtt herre wdi egipti landtt,
 Som gudtt gaff hannem tiill Lycke.
 Aff sliigt historier oc mange flere,
 Som vy wdi scriptionen finde ⁶⁴⁾,

⁵⁷⁾ 3 L. S. hedder det, i Stedet for disse 4 sidste Linier:

Nabogobonozor stotte han tuert imod
 Aff Sædet, for hand vaar icke god.

⁵⁸⁾ og ⁵⁹⁾ Disse to Linier ere udeladte i L. S.

⁶⁰⁾ L. S.: „Derfor sid hand.“

⁶¹⁾ Disse to Linier udelades ligeledes i L. S.

⁶²⁾ Denne og følgende Linie ere i L. S. trukne sammen til een: „Kong Saul og Balthasar gik det ilde med.“ — ⁶³⁾ L. S.: „Konger i.“

⁶⁴⁾ Hverster læser man i L. S. 6 Linier, hvoraf kun een har en siern Liighed med den her følgende. Dernæst følge (S. 18) Linierne „Aff sliige Historier“ o. s. v. Erindringen om Joseph forekommer derimod et andet Sted, længere foran, S. 4—5, saaledes:

Joseph vaar oc en fangen Mand;
 Siden kom hand til Rige og Land.
 Dg vaar sæe totum i Kongens Hoff,
 Bestillede Alting met Ære oc Loff.
 Dog hans Brødre ville hannem fortrycke,
 Gud gaff hannem ligeuel fuld god en Lycke.

⁶⁵⁾ Disse tre Linier udelades i L. S.

Ther aff skulle wy ⁶⁶⁾ merke oc lærre.
 Suor gudtt handtt er tiill sfinde ⁶⁵⁾.
 The hoffmodige giffuer handtt gierne ⁶⁷⁾ itt stødt
 Oc trycker thennem aff side ⁶⁸⁾;
 The ydtmyge giiffuer handtt gierne Brødt ⁶⁹⁾
 Ther siig wdi hannem glede ⁷⁰⁾.
 The Rettferdighe hielper hand fram,
 Att the haffuer ingen nødt;
 Handtt woether oc theris Børn fra skam,
 Att the icke tygge (o: tigge) theris Brød.

— — — —
 Thy lader os elcke oc frycthe gudtt,
 Wdi hannem alene werre glade ⁷⁰⁾,
 Oc rette oss epther hans ordtt oc Budtt:
 Saa kandtt inthet skade.
 Lader oss oc wor hierter ydmyge
 Under guds welldighe handtt,
 Att wy molthe komme glade oc tryge
 Thiil hymmerig, wor federne landtt.
 Lader oss forlade wor hoffmodighedt,
 Som erre kun ⁷¹⁾ skarn oc dreck,
 Oc neder trycke wthy ⁷²⁾ ydmyghedt
 Vort Legom then arme molldseck ⁷³⁾.

(Her ere 36 Linier udeladte, som findes i Kortvending, men ikke i
 Lyffens Hiul.)

⁶⁶⁾ L. S.: „Stulle wy sttelige.“

⁶⁷⁾ L. S.: „At Gud giffuer altid de Hoffmodige.“

⁶⁸⁾ L. S.: „hjelper hand aff all Nød.“

⁶⁹⁾ I Stedet for denne og de følgende Linier indtil: „Thi lader oss elcke
 o. s. v. har L. S. kun:

De Subfryctige oc Fromme hielper hand fram;

De Dnde oc Uguelige skal faa Skam.

⁷⁰⁾ L. S. udelader denne Linie, saa og i det Følgende de Linier: „Saa
 kandtt inthet“ o. s. v. til: „federne Landt“ incl.; derimod indskydes
 snart efter to nye Linier.

⁷¹⁾ L. S.: „Paa Gaden ligger vel nok.“

⁷²⁾ L. S.: „Oc leffue klerlige i“.

⁷³⁾ L. S.: „Hvad er vort Legeme uden en arm Muldseck.“

Att handit gaff oss syn eniste søn ⁷¹⁾
 Her neder thiill Jorderigh;
 For hans skyld wiill hand høre vor Bønn
 De giffue oss hymmerig,
 Formedellst hans horde død oc pine,
 Som handtt wiillde for oss liide,
 For vore synder oc icke for syne;
 Ther mett frellste oss aff quide.
 Thy wiille wy alle gladelig quede
 De Bede gud alle sammen,
 Att handtt wiill giffue oss hymmerigs glede;
 Ther tiill siger alle
 Amen!

Saa vidt om Kortvending og dens Forfatter. Den næste dramatiske Skribent, af hvem vi tillige have et, men ikke heller mere end eet Skuespil tilbage, er Peder Jensen Segelund ⁷²⁾. Stykket hedder „Susanna, comitragædia,

⁷¹⁾ Til denne og følgende Vinter svarer i L. S. nærmest disse otte, der findes S. 19:

Bede Gud trolige, som mact ligger paa,
 At wi maa alle Himmerige faa;
 Thi hand gaff oss sin eniste Søn;
 For hans Skyld vil hand oc høre vor Bøn.
 Hand taalde sin haarde Død oc Pine,
 For vore Synder oc icke for sine.
 Hand frellste oss aff all Rød oc Smerte;
 Wi vilde hannem taale met Mund oc Hierte.

⁷²⁾ Født i Ribe 1542; deponerede 1561; reiste derpaa udenlands; 1569 blev han Rector ved Ribe Skole; 1580 lector theologiæ og Sognepræst til Vester-Bidsted; 1588 Sognepræst til Domkirken og Provst; 1595 Bisshop; døde 1614. See Ryerup: Digtkunstens Historie 2den D. S. 6. „Susanne“ er trykket i Kjøbenhavn 1578. Om det og de andre trykte Skuespil fra denne Tid see i øvrigt Schlegel i Anhanget til 1ste Bind af hans Oversættelse af Slanges Christian den Fierdes Historie, Wandalls Efterretning om danske Skuespil, foran i 1ste Bind af Originale Skuespil, 1776, og Rahbek og Ryerup i det omtvante Bærk 2den Deel S. 1—20 og 27—41, samt 47—82.

en mærkelig Leeg, udtagen af Bibelen udaf Daniels Historie, om den ærlige Qvindes Susannæ Kydsfhed og underlige Befrielse o. s. v. Dette Arbeide er en rimet Oversættelse af Xysti Betuleii (Sirius Birch) i Augsburg 1537 udgivne latinske Comoedia tragica: Susanna. Hegelund oversatte dette i Aaret 1576 og lod det opføre i Ribe ved sine Disciple; og da det latinske Stykke Aaret efter var, ved Festsighederne i Kiøbenhavn i Anledning af Christian den Fjerdes Daab, d. 2den Juni, blevet opført samme Steds af Professore og Studenter ved Universitetet⁷⁶⁾, giennemgik Hegelund paa nyt sit Arbeide, og udgav dette strax efter⁷⁷⁾. Oversættelsen er, som det af Myerup anførte udførlige Sted viser, meget fri, og en Deel har Hegelund selv tilføiet, endog hele Scener, der dog ingen Indflydelse have paa Handlingen i Stykket; ja han har endog givet et Tillæg af en rimet Monolog, kaldet calumnia seu diabolus personatus, der er næsten lige saa stor som selve Skuespillet, og var bestemt til at fremføres, i Stykker, mellem Acterne. I øvrigt behandler dette Drama den bekjendte Historie om Susanne og de tvende Gamle, der af Kongerigghed bagvaskede hende, og paaførte hende dermed en Anklage paa Livet, som hun kun ved Propheten Daniels Wiisdom blev frelst fra. Men ligesom Behandlingen ingenlunde er dramatisk, saa er der ikke heller — naar enkelte, især

⁷⁶⁾ See Hefens Frederik den Andens Historie S. 397 og Conferentsraad Werlauuffs Afhandling om Sophie af Mecklenborg i Hist. Tidsskr. 3die Bind S. 48—49 og dertil hørende Anmærkning.

⁷⁷⁾ Efter Hegelunds Udtryk i Dedicationen til Dronning Sophie er det mig dog ikke tydeligt, om han allerede i 1576 havde oversat det, og det paa rimede Vers, samt tilføiet Digtet om Bagvaskelse, eller om dette ikke er skeet i den dertil rigtignok meget korte Mellemtid fra Begyndelsen af Juni 1577 og indtil 12te August s. A., da Dedicationen er skreven. Han havde da maaskee det nysævnte lange Digt liggende færdigt, og i saa Fald blev Tingene meer begribelig.

ved Hjelp af Pſalmernes Udtryk ſammensatte Steder undtages — i Digtets Enkeltheder eller Dictionen nogen virkelig Poesie at mærke. Da Andre — navnlig Wandall, og Rahbek med Nyerup — allerede have anført en ſtor Deel Prøver af dette Arbejde, tør jeg imidlertid ved at henviſe til dem, anſee mig fritagen for at citere flere ſaadanne. Jeg vil ſaaledes kunne forlade dette Stykke, i det jeg kun endnu har at bemærke at, da Frederik den Anden under 2. Februar 1574 ſkientede 20 Køſter Korn til 30 Disciplens Underhold i Viborg Skole, ſkal Anledningen hertil have været⁷⁵⁾, at Kongen der i Skolen ſaae Skueſpillet „Susanne“ opføres ved Disciplene, og deri fandt ſaa ſtor Behag, at han gjorde denne Donation. Dette kan imidlertid, ſom Nyerup ſeneſt⁷⁶⁾ meente, ikke have været Hegelunds Oversættelse af Betuleii Skueſpil, thi denne blev forſt udarbejdet ſenere; men ſvarere maa det nok have været ſelve Originalen. — Fremdeles kan det maaskee ogſaa her, hvor vi oſtere have nævnt ſaa vel Studenternes ſom Skole-Disciplenes ſceniske Foreſtillinger i diſſe Aar, 1574 — 1577, være Stedet at bemærke, hvorledes diſſe omtales, befales eller forbydes i nogle af den Tids Beſtemmelſer. Herhen hører den i 1574 givne Befaling, at der blandt Communitets-Ovellerne ved Univerſitetet ogſaa af Studenterne ſkulde opføres Comedier af Terentii⁸⁰⁾; fremdeles den Beſtemmelſe der findes i det Aar 1575 approberede Reglement for Stipendiatarerne i Viborg Skole⁸¹⁾, at iblandt Skoleovellerne

⁷⁵⁾ Thura: Idea historiæ literariæ Danorum. S. 77.

⁷⁶⁾ Hiſtorisk-ſtatifiſk Skildring af Tilſtanden i Danmark og Norge o. ſ. v. 3die Bind 1ſte Halvpart S. 59. I Digtkunſtens Hiſtorie 2den Deel S. 16, ſynes han at være af den Formening, at det var Betuleii latinſke Original, Disciplene spillede for Kongen. At dette Skueſpil ikke var oversat førend af Hegelund, ſiger denne, at han ſelv har anſtillet Underſøgelſer om.

⁸⁰⁾ Bechmann: Historia communitatis regiæ hafniensis S. 22.

⁸¹⁾ Nyerup: hiſtor. ſtat. Beſkrivelse. o. ſ. v. 1 c. S. 58 og 62.

Dpførelse af latinske Skuespil ikke have den nederste Plads; og at, naar sige Dpførelser skulle see, ere de Alle pligtige at være tilstede (og hjælpe) ikke blot ved Indretningen af Theatret (ad theatri exstructionem), men ogsaa ved selve Dpførelsen af Stykket, under en Mulct af en „semidenarium“. Videre kan her mærkes, at derimod Claus Theophilus, Rector ved Kiøbenhavns Skole, i sine 1573 udgivne Skoleregler forbød Udførelsen af Skuespil, især danske (prohibemus — — — exhibitiones fabularum præsertim danicarum⁸²⁾). Som han, var der vist nok ogsaa Flere, der i de Tider havde en- deel mod denne Art Forlystelse at erindre; men paa den anden Side var der meer eller mindre forstandige Grunde nok til at vedblive disse Dveller, hvoriblandt ogsaa den af Hege- lund berorte, vist ikke uvirksomme Omstændighed, at det var en stor Glæde for Byens Borgere at see deres Børn

„i Klæder holde,
Hvorledes de sig kille og skaac,
Dg artig holde.“

ligesom det var Børnene „en Priis“; hvortil kom

„De fattige Personer nu I oc kiende,
Som ere her mange;
Dg dennem med Tiden noget Gødt tilvende,
Naar I Marsagen fange.“

Hertil kan endnu føies den her, som tildeels ogsaa uden for Dan- mark, noksom bekendte Yndest, Kongen selv nærede for Skue- spil og deres Udførelse; en Yndest, som allerede Udskilligt af det Ovenstaaende tyder hen paa, og som udtrykkeligen omtales t. Ex. i den Gustrøvske Rector Francisci Omichii Dedi- cation til Frederik den Anden af hans Comedie om Dionysius og Damon og Pythias⁸³⁾, hvor der siges, at Forfatteren har

⁸²⁾ Rperup l. c. Side 62, jvfr. dog Side 21.

⁸³⁾ Trykt i Rostod 1578. Jeg har ikke selv seet Bogen, men anfører

ikke allene ofte hørt af Andre, hvorledes Kongen „einen sonderlichen geneigten Willen und Wohlgefallen an seinen Comœdien tragen solle“; men at han ogsaa selv havde erfaret det, da han, ved Kongens og hans Gemalindes Nærværelse i Gustrów hos hendes Fader, havde paa Slottet maatte agere Comœdien om Daniel for dem. — Et heller var dette det eneste Stykke, der blev Frederik den Anden dediceret; det var ogsaa Tilfældet med „Samsøns Fængsel“, hvorom nedenfor, ligesom Hegelunds „Susanne“ blev dediceret til Dronningen.

Jeg kommer fra denne Digression tilbage til Hegelund og hans dramatiske og theatraliske Virksomhed. Ved Slutningen af hans „Susanne“ har han indført en „epilogus generalis“ til dette tilligemed to andre Skuespil, om Jephtha og om Abraham, hvilke vare blevne opførte samme Tid, 1576, i Ribe. Af disse var det første, der betegnes som en „latinsk tragœdia Georgii Buchanani“, maaske dennes egen, latinske Original. Det andet Stykke beskrives som „en Leeg Georgii Kollenhagen, hvilken Seffren Scriffuer, Borgermester i Kolding⁶⁴⁾ udsatte aff Tydsk paa Dansk“. Denne Oversættelse haves ikke. Af Hegelunds egne Arbejder vare der fem i det Resenske Bibliothek: om Abel og Cain, om Abraham, om Lazari Opvækkelse, om de ti Spedalske, og om den rige Mand og Lazarus. Men disse brændte med Bibliotheket i 1728.

Den næste danske Skuespil-Entrepreneur og formodentlig dramatiske Forfatter, vi skulle nævne, har man hidtil ikke kiendt som saadan. Det var Mester Albret Hansen, Skolemester i Helsingør, en Son af Hans Albretsen, der var Biskop

---

dette efter Ryerup i Digtkunstens Historie, 2den Deel S. 16—17 hvor det hidhørende Stykke af Dedicationen er aftrykt.

⁶⁴⁾ Formodentlig Severin eller Søren Kiær, den Tid Borgermester og Tolder i Kolding. Om nogen Virksomhed af denne Mand i sig en Mening veed man ellers, det jeg troer, aldeles Intet.

i Siælland. Om ham hedder det i Ræmmer-Regnskabet for 1580: „Efter Borgermesters og Raads Befaling er givet og foræret Mester Albret Hansen, Skolemester, for den Historia, han med sine Personer ageret nu forgangen Sommer Anno 1580, fik 15 gamle Daler.“ Mere har jeg imidlertid ikke fundet om ham.

Endeligen nævne vi den sidste os bekendte dramatiske Forfatter under Frederik den Anden eller i det 16de Aarhundrede: Hieronymus Justesen Ranch⁵⁵⁾. Vi have trende Stykker, alle trykte, af ham, og disse, navnlig de tvende sidste af dem, ere, efter min Mening, de bedste af samtlige det firtende Aarhundredes danske Skuespil. Den første Comedie, Kong Salomons Hylding, blev skreven og efter Santsler Niels Raases og Biskop Peder Thogersens „Befaling“ leveret Skolemesteren i Viborg, Peder Høg, for at han skulde lade den opføre ved Christian den Fierdes Hylding i Viborg, 1584; da den vandt Bifald udgav Ranch den i Trykken⁵⁶⁾ Aaret efter. Jeg tør her ikke fylde Pladsen med Prover af dette Stykke, saa lidet som af hans andet Arbejde, „Samsons Fængsel“, skøndt især dette, foruden adskillige andre Fortrin, ogsaa paa flere Steder frembyder en vel aspasset Dialog, som ellers er sielden fra den Tid; ligesom der ogsaa forekomme nogle Sange, hvilke ere værd at mærke, hvorhos der endelig fin-

⁵⁵⁾ Født 1539; han var Sognepræst i Viborg og døde 1607. Han skal selv have spillet i Stykkerne, og det den lystige Person eller Arlequin, som Baskiær kalder det (poetiske Skueplads S. 142); han havde denne Underretning fra Christ. Griffens Manuscript om Viborg.

⁵⁶⁾ Om Udgaverne af dette og de to andre Skuespil af Justesen Ranch henviser jeg til Nyerup i Digtkunstens Historie 2den Deel. Af „Samsons Fængsel“ har jeg, under Udarbejdelsen af denne Afhandling, ikke kunnet faae noget trykt Exemplar, men benyttet det Haandskrift med 6 gamle Comedier (hvoriblandt „Samsons Fængsel“), som omhandles af Nyerup anf. Sted S. 123 og 136 - 37. Deri mangler dog, som det synes, Slutningen af „Samsons Fængsel.“

des adskillige effectfulde Situationer, t. Ex. da det Huus i Gasa, i hvilket Samson er seet at gaae ind til et letfærdigt Fruentimmer, men som han har forladt ved Midnat, noget efter bliver omringet af alle Philisternes Krigsfolk, hvoraf dog Ingen har Lust til at binde an med den frygtede Fiende, og det nu pludselig opdages, at han allerede er gaaet bort, som man tillige i det samme erfarer, med Byens Porte paa sin Ryg. Det tredje Stykke hører til en anden Genre; det hedder Karrig=Nidding, og dets Indhold er i Korthed, at en rig, men gierrig Mand (Karrig=Nidding), der synes, at der gaar meget for meget med hjemme i hans Huus, beslutter at luffe alle Stemmer i Huset, at forklæde sig som Tigger, og derefter vandre til fremmede Steder. Dette udfører han; men imidlertid indfinder der sig en anden Vættel i hans Huus, som, da Niddings Hustru klager over, at hun Intet kan give ham, efter som hun selv, skøndt rig, maa lide Sult formedelst Mandens Sierrighed, aabner sin Tiggerpose, der er fuld af gode Ting, Mad og Viin, for hende og Huusfolkene. Hun bliver indtagen af Tiggeren, og behandler ham som sin Mand. Manden kommer nu tilbage; men hine have forandret saa meget, og paa staae alle, deriblandt ogsaa Tjenestefolkene og en Nabo, med saa stor Fripostighed, at han er gaaet feil, at de tilsidst virkelig faaer ham dette indbildt, hvorefter han igjen begyver sig bort for at søge sit Huus andetsteds, efter at han endnu med stor Glæde har nydt den Mad og Drikke, hans Kone af hans eget Spisekammer og Kielder har givet ham som en trængende Tigger. Hele Stykket er vist nok holdt i en lavere Sphære, men flere Steder med god Virkning; og stundom bliver Dictionen endog characteristisk og smuk, naar man kun ikke vil støde sig over enkelte Ord og Udtryk. Et saadant Sted troer jeg dog til Slutning at turde meddele:

Cubulus (en af Karrig-Niddings Naboer).

— — — —
 I havde en deylig og dydig Qvinde,
 Hvis Lige neppe er at finde;
 Ja vist er det en deylig Bif,
 Med smukke Sæder og Spansk vorit Lif;
 Hvor hun gaar, kand hun brafvere,
 I Gang og Trin ret vel passere,
 At Eders Hierte maa sig fryde,
 I flig en Qvinde ene kand nyde.

Nidding.

Ah, I kiender ick Fru Odeland end,
 Hun har ret lærdt at bruge sin Tænd,
 Hun har en Giertarm i sin Bug,
 Som Storken og Giessen, den stemme Slug;
 Sin Børn og Følk det samme hun lær;
 U-mætsom og bondløs alle de er;
 Tre gange om Dagen vil de hafve Mad;
 Hvor skulde jeg nogen Tid være glad?
 At hun er en smuk og deylig Bif,
 Med Lader og Sæder, et velstabt Lif,
 Det gifver mig kun passelig Glæde,
 Uden hun vilde holde op at æde.

Cubulus.

D hører dog Eders Kone til rætte,
 Før I saa fanger an at trætte.
 Hører, Jutta, Nabo'rste kiere!
 Kommer end lidet nærmer here!
 Hvi seer I dog saa mager ud?
 Med blege Kinder og runken Hud?
 Gya, hvad I er meget forvend,
 Frem for det første jeg eder kiend'.

Jutta (Karrig-Niddings Hustru).

Min gode Cubule og gamle Ven,
 Mon I saadant paa mig kand kiend'.

Ja, ja, min Nidding larver det saa,
 Som I vel veed og kand forstaa;
 Hvor Sult og Hunger er i Gaarde,
 Der maa Deylighed staae uden faare;
 Thi den rette Marsag til Deylighed
 Er Ude og Dricke, som hver vel veed.

Nidding.

En Slug, en Fraadher er altid mager,
 Det er hendis egen Masve, hend' plager;
 At hun seer ud saa gusten og bleeg,
 Er tør og gastig som Bard paa Eeg,
 Vulder hin mange kræsne Rætter,
 Med hvilke hun sig daglig mætter,
 Fraadher og fylder op og ned;
 Det er Marsag, som hver vel veed;
 Thi en Fraadher bliver aldrig feed;
 Der har Eubule min Beskeed.

Tutta.

Gud naade mig fattig, hungrig Qvinde!
 Mine kræsne Rætter faar jeg at finde;
 Det er min Last, som jeg nu klager,
 Sligt i min Mund som intet smager;
 Ja, vil det siæ til Bond og Grund,
 At sligt gaær langt uden min Mund.

Men hermed standser ogsaa det Gode paa dette Sted,
 som allerede de næste Replikker af Niddings Tyende udviser:

Beengier.

Fanden maa tiene i den Gaard,
 Hvor Nøglen hænger ved Mandens Laar.
 Hvor Manden skal tappe og Mad tilreede,
 Der skal hans Tiund' ei blive feede.

Knæp.

End meer den stemme sultne Knar
 Har Nøglen til vert Mæste-Kar.

Det er kun lidet, som jeg endnu har at føle til hvad jeg allerede har anført om de ældre Skuespil. I de alvorlige blandt disse søgte man ved adskillige Midler at bringe en Afverling, snart ved meer eller mindre vel anbragte Sange, Oder o. s. v., og snart ved Indførelsen af en comist Person, der imidlertid ikke havde nogen Indflydelse paa Stykkets Handling eller Gang. Fremdeles ledsagede man Stykkerne med Prologer og Epiloger, undertiden flere under forskellige Former, rimede Beretninger om Stykkernes Indhold m. v. I Prologerne indeholdtes ogsaa ordentligvis Grindring til Tilskuerne om at sidde stille og høre vel til, i Epilogerne Tak for at Tilskuerne havde siddet stille og hørt opmærksomt til, samt, t. Ex. i Hejelunds „Susanne“, Tak til

— — alle dem, som disse Dage
Med vore Personer havde Umage,
Dennem at udslæde og staffere —

Heraf seer man tillige, at Acteurerne vare costumerede, og i adskillige af Skuespillene findes ogsaa, ved Person-Fortegnelserne, angivet den Dragt, de skulle være iforte, eller de Vaaben m. v., som de skulle have i Hænderne. At ogsaa et Slags Theater blev indrettet eller oprettet, seer man af den forhen anførte Bestemmelse i det viborgske Skolereglement, at Alle skulde være tilstede og hjælpe „ad theatri exstructionem“; men ligesom der ikke kunde være Tale om noget særligt, ene dertil bestemt Locale, som i Paris og London, hvorimod Skuespillene opførtes snart paa Raadhuset eller i Raadhuss-Gaarden, snart paa Kirkegaarden eller i Slotsgaarden: saaledes var der endnu mindre at tænke paa Coulliser, Decorationer, Scene-Forandring o. s. v., og naar Prologus i „Salomons Pyl- ding“ siger;

I spetter os ikke, vi ringe Klærte,
Men agt hvad vi forgive (foregive) og mærke:

Den Bygning kaldes Hierusalem,
 Her holder Kong David Huus og Hiem;
 See der hiin Stion og deilig Zion;
 Her staaer og Israels Kongelig Thron;

faa var dette ikke mere Theater-Virkelighed, end det Følgende:

Vaag op, Kong Davids Psalter og Harpe,
 Med listig Røst og Strenges skarpe!
 Vaag op, Du himmelske Herre-Skare!
 Tag nu Salomons Hylдинг vare! o. s. v.

Vi have hidtil talt om danske Skuespil og Skuespillere i Danmark i det 16de Aarhundrede⁸⁷⁾; vi have endnu kun lidet at tilføie om Skuespil, opførte her paa hliin Tid i udenlandsk Sprog eller af Udlændinger, om hvilke Oienstande, der forhen Intet har været bekendt.

I de oftere nævnte Helsingørske Ræmner-Regnskaber hedder det, for 1579⁸⁸⁾: „End efter Borgermesters og Raads Befaling er givet Cajus Organist⁸⁹⁾ og ham blev foræret for hans Umage, han agerede en tydsk Spil⁹⁰⁾ eller Comoedie 20 Mk. Som det nu er synderligt nok, at der alt dengang blev givet tydske Forestillinger her til Lands, saa vil man dog uden Tvivl endnu studse mere ved i Ræmner-Regnskabet for

⁸⁷⁾ Det kan dog endnu bemærkes, at der i Resenii bibliotheca p. 206 nævnes: „Løgn og Sandheds Tratte“, Comoedie af P. Hansen 1502. Hr. Conferentsraad Werlauff, som har havt den Godhed at giøre mig opmærksom derpaa, har tilføiet den Hypothese, at denne Peder Hansen kunde være den samme som forekommer i Worms Lexicon 1ste Tome S. 506.

⁸⁸⁾ Der er egentlig to for dette Aar, et aflagt af Frederik Leiel, for Tiden fra St. Thomæ Dag (21. Decbr.) 1578 til 12. Juli 1579, da han traadte ud af Raadet, og det andet, aflagt af Mads Laurfen, for den øvrige Tid. Hvad ovenfor anføres i Texten findes i Leiels Regnskab.

⁸⁹⁾ Han heed Cajus Smedickæn, og var Aaret forud, 1578, forstrevet fra Husum, da den forrige „Orgelmester“ i Helsingør var død.

⁹⁰⁾ Spiel, Skuespil.

1585 at finde, blandt flere Anførseler om Reparations-Arbejder paa Raadhuset: „giffuet for att lade ferdige (istandsætte) thett Plankewerck imellem Lauritz Schriffuers⁹¹⁾ og Raadhus Gorden, som Folk ved (rev?) neder thend Tid the Engelske lechte (legede) i Raadhus Gorden 4 St.“ Om dette sidste, der i øvrigt er lige saa enestaaende i Regnskaberne⁹²⁾, som det Nysaanførte om den tydske Comedie, maa jeg tale noget nærmere.

Tieck⁹³⁾ omtaler et Aar 1620 udkommet Bind af en Deel paa Tydsk oversatte Skuespil, hvis Titel han anfører saaledes: „Engländische Comedien und Tragedien, das ist: Sehr schöne, herrliche und außerlesene geist- und weltliche Comedi- und Tragedi-Spiele, sampt dem Pickelhering, welche wegen ihrer artigen Inventionen, kurzweiligen auch theils wahrhaftigen Geschicht halben, von den Engelländern in Deutschland, an Königlischen, Chur- und Fürstlichen Höfen, auch in vornehmen Reichs-, See- und Handelsstädten seynd agirt und gehalten worden, und zuvor nie in Druck außgangen. Anjeto allen der Comedi Liebhabern und Andern zu Lieb und gefallen, dergestalt in offenen Druck gegeben, daß sie gar leicht darauff Spielweiss wiederum angerichtet, und zur Ergeßligkeit und Erquickung des Gemüths gehalten werden können.“ Herved bemærker Tieck, at der saaledes her er Tale om Personer,

⁹¹⁾ Byggriveren, der boede i en Afdeling af den vidtloftige Raadhuus-Bygning.

⁹²⁾ Jeg har giennemgaaet disse Regnskaber fra det første Aar, for hvilket de endnu have, 1556 indtil 1600 incl.; see i øvrigt om dem Danske Mag. 3die Række, 2det Bind 3die Hefte, hvor jeg har meddeelt det for 1577, med en Deel især sammenlignende Anmærkninger.

⁹³⁾ I Fortalen til Deutsches Theater, 1ster Bd. S. XXIII ff. — Jvfr. ogsaa Bärensprung Materialien zu einer Geschichte des Theaters in Mecklenburg-Schwerin, i Jahrbücher des Vereins für mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde. 1ster Jahrg. 1836 S. 87 ff.

som gjorde Skuespilkunsten til deres Kalb, men føier ogsaa strax hertil det Spørgsmaal: „Men hvem vare de? Skulle vi, efter ovenstaaende Titel, antage dem for virkelige Englændere? Eller var det unge Tydske fra Hansfestædernes Contoir i London, eller Eventyrere, der bragte hine Oversættelser af de meest populære Skuespil til os (Tydskland)?“ Han tillægger endnu, at det ei heller var umuligt, at Yndere af Skuespilvæsenet paa Speculation reiste til London, og vendte tilbage med et Forraad af Manuscripter og indstuderede Roller, og saaledes forsøgte deres Lykke i Tydskland; samt at det synes, at de behagede overalt; at Magistraterne i Stæderne kom dem og sildigere Troupes festsigen imøde; saa og gik en af de ældste Skuespillere, som findes navngiven, Cassenius (der formodentlig var i hiin Troup, da han spillede omkring 1600) siden blev Doctor i Theologien og dansk Hofpræst²⁴⁾. I det mindste nogle af disse Tvivl, hvilke man, som det synes, endnu ikke er kommen ud af i Tydskland, lade sig uden Tvivl opløse ved den ovenfor meddeelte Post i det hellsingørske Regnskab om Anvendelsen af 4 Sk. paa at sætte et omstyrtet Plankeværk op igien; thi at de „Engelske“, som der omtales, og som maa have været Skuespillere, have været virkelige Englændere, lider vel ikke nogen Tvivl, og da der tillige ingen Anledning er til at antage, at Englændere her i Landet have spillet paa Tydsk, maa man formode, at deres Forestillinger, i alt Fald paa den Tid, virkelig ere givne paa Engelsk; Noget, som de med saa meget mere Held kunde gjøre i Hellsingør, som en stor Mængde Englændere og Skotter samt Descendenter af saadanne vare nedsatte der i Byen; ei at tale om at der stadigen

²⁴⁾ Det var maaskee en Misforstaaelse og Sammenblanden med en Anden, muligens med den Johannes Cassenius, der omtrent 1670 var Hofpræst hos Ditlef Rankau, Stattholder i Holssteen, om hvem Worms og Myerups Forfatter-Lexica kunne eftersees.

fandtes Skibe fra disse Nationer paa Rheden, saa og at adskillige Andre, s. Er nogle af Kjøbmændene, som drev Handel paa England og Skotland, og de Mænd, der vare ansatte ved Øresunds-Tolden, m. Fl., forstode dette Sprog. Hertil kom endnu, at, paa en Tid hvor Skolecomedierne dog hist og her, eller nu og da, opførtes paa Latin, maatte Mange være vant til som Tilskuere kun at følge med Stykket saavidt det lod sig begribe af Acteurernes Miner og Gesticulationer, uden at forstaae selve Ordene. Ogsaa forklare de ovenfor nævnte Omstændigheder, hvorledes en engelsk Skuespiller-Troupe kunde falde paa at søge Helsingør, og det allerede omtrent 15 Aar førend de vides at være komne til Tydskland. Danmark og Helsingør vare hine søfarende Nationer vel bekendte⁹⁵⁾; disse vidste, at endel af deres Landsmænd opholdt sig eller boede der; ja selv om de agtede sig til Tydsklands, Englænderne ogsaa vel bekendte østersøiske Handelssteder, var den naturligeste og formodentlig mindst bekostelige Vej⁹⁶⁾ en Søreise, hvorved de kom glennem Øresundet og

⁹⁵⁾ Man kommer her halvt uvilkaarligt til at tænke paa Hamlets Elsenor og dets Castle, paa de omvankende Skuespillere, som spillede sammesteds for den melancholiske Prinds og hans kongelige Forældre o.s.v.; skiondt alt dette neppe, naar alle Omstændigheder overveies lidt nærmere, vil frembyde noget Argument i Henseende til vor Materie.

⁹⁶⁾ Efter Tiedts Beretning, anf. St. S. XXIII, skulle engelske Skuespil-Trouper ogsaa stundom i hine Tider have begivet sig over til Nederlandene, ligesom og Johan Sigismund af Brandenburg 1614 lod hente „et Compagnie Comoedianten“ fra England og Nederlandene. Jvfr. og Bärenburg, anf. Sted S. 87, hvor der findes aftrykt et Andragende af 31. Marts 1606 til Magistraten i Rostock, i hvilken By flige Acteurer havde ageret en Tid lang „med deres Musik, geistlige og verdslige Historier, Comoedier og Tragoedier“, om at erholde et Vidnesbyrd om deres Forhold, hvilket Andragende findes underskrevet: „Gehorsame Marggrefen von Brondenborgs Diener, Engelsche Comme-dianten“, og saaledes viser, at denne fyrste alt for 1611 havde en sllig Troupe.

faa der benyttede sig af de anførte gunstige Omstændigheder til ogsaa underviis at skaffe sig en Fortieneste. Mærkelig er isøvrigt tillige den Iver, hvormed i det helsingørskke Tilfælde denne Forlystelse er bleven søgt, som det synes, ogsaa af den lavere Almue, saa at det endog er gaaet ud over Raadhusets Plankeværker.

Der staaer endnu ifkun tilbage for mig, overeensstemmende med hvad jeg allerede foran har anført, at forsøge paa her samlet at meddele de Oplysninger, jeg har kunnet sanke sammen om de førnævnte tvende helsingørskke Dramatikere, Hans Christensen Ethenius og Albret Hansen. Den Sidste, Albret Hansen, vil jeg først omtale, da det kun er lidet, man veed om ham, og jeg ikke kan tilføie noget betydeligt. Han var en Son af Superintendenten i Siøllands Stift, Hans Albretsen, og blev 1576⁹⁷⁾ antagen til at være Skolemester i Helsingør fra Michelsdag. At han giftede sig i Helsingør, seer man af Ræmner-Regnskabet for 1578, hvori der er opført 10 Mk. til 4 Fierdinger Drektid, i Alt 20 Spd., som bleve ham forærede til hans Bryllupskost. 1580 agerede han, som anført, en „Historie“, „med sine Personer“ (Disciple) i Helsingør. I 1581 bleve han og Hans Christensen „vocerede“ til Kiøbenhavn, „promoverede“ og fik „gradum magisterii“, i hvilken Anledning Byen forærede dem tilsammen 3 Rosenobler, Stykket beregnet for 4 gamle Daler, altsaa 24 Mk. (12 Specier) i Alt. Samme Aar var han syg og „under doctore“, og fik af Byen paa Grund af denne sin Sygdom 20 Mk. Endelig forlod han ogsaa i dette Aar Rectoratet og Byen og blev Sognepræst til Nicolaikirke i Kiøbenhavn. I Aaret 1591 blev han Biskop i Aarhuus og døde 1593 som saadan.

⁹⁷⁾ See de Helsingørskke Protocoller, Session den 13. Septbr. 1576.

Trykte af ham Hayes ifkun en „Troste-Prædiken“ over Kong Frederik den Andens Død, og nogle „Bededags-Prædikener“.

Hans Christensen Ethenius kalder sig stadigen Roschildensis, og dette maa være Hiemmel for at han er født i Roskilde Kiøbstad. Hans Fødselsdag var, som han selv anfører⁹⁸⁾, den 25. Novbr., og Aaret skal, efter Worm⁹⁹⁾, have været 1544. Om hans Forældre veed man Intet, uden at de døde i hans Ungdom¹⁰⁰⁾. Efter Hans Christensens egne Ord maa man antage, at Christoffer Waldendorff har taget sig endeel af ham, skiondt det ikke engang kan sees, om dette har været i hans unge Dage¹⁰¹⁾. Af et Sted i et

⁹⁸⁾ I „En liden Vandrebog, indeholdendis atskillige smukke Bonner oc trostelige Sange“ o. s. v. Af de forskillige Udgaver har jeg benyttet den i Christiania 1659 udkomne. Heri findes og: „En liden christelig Betractelse paa min Fødsels Dag, som er den 25 Novbr., paa hvilken S. Catharina Dag falder, ætatis 44.“

⁹⁹⁾ Forfatter-Vericon, under Ethenius. Hvilken Hiemmel han har havt, veed jeg ikke. Hvis det Ansørie forholder sig som han siger, maa den i forrige Anmærkning ommeldte „liden Betractelse“ være skreven i 1588.

¹⁰⁰⁾ See den før nævnte „Betractelse“.

¹⁰¹⁾ „En Prædiken Cæcilii Cypriani — — item den Ulde Davids Psalme, med en smukt Udleggelse oc Forklaring, alle Christne i denne farlige næruerendis tid saare nyttelige; vdfatte oc fordanskede aff Hans Christenson S. Roschild., Prædikere vdi Helsingør. Anno 1578“; er dediceret til Waldendorff, og siges der i denne Dedication bl. m.: „Dette mit ringe Arbeide, min fromme Her Rente-mester, gunstige Herre oc Faddere, ville jeg lade vnder Eders E. B. F. Raffn vdgaa, at jeg der med kunde i nogen maade beuise mig mod Eders E. B. F. taknemmelig for mange Eders F. Belgierning, som mig wuerdig aff Eders F. ere beuifede“ o. s. v. Af Ordene „min Faddere“ maa man i øvrigt ikke slutte, at Christoffer Waldendorff har staaet Fadder til ham; thi saaledes nævnes f. Ex. i Fortalen til Vigprædikenen over Mette Ulfstand, hvorom i den følgende Anmærkning, ikke blot hans daværende Superintendent M. Mogens Madsen som „min Fadder, Herre oc gode Ven“; men ogsaa Fru Hildeborg Grubbe, Sigvard Grubbes Husfru (til disse Ulftefoll er denne Prædiken over deres „Moder“ dediceret) kaldes

andet af hans Skrifter ¹⁰²⁾, hvor han omtaler et Rilm, han havde seet paa et Beenhuus „in Germania“, kan man see, at han har reist udenlands. Naar Worms Udsagn om hans Fødeaar er rigtigt, maa han imidlertid være kommen til Embede, og det et ikke ubetydeligt, i en meget ung Alder; thi i den foran ved en anden Leilighed ¹⁰³⁾ nævnte „Droste-skrift for christelige Forældre, naar deres Vorn blive syge eller døe“, siger han selv, i Dedicationen til Frederik Keiser og dennes Hustru, der er underskrevet den 21. Februar 1581, at det da var 15 Aar siden, at han blev kaldt „for en Skolemester hid til denne By“, altsaa i 1565 eller 1564, paa hvilken Tid han, som født i 1544, kun var 20 eller 21 Aargammel. Allerede den 12. Juli 1566 blev han, i Følge de helsingørske Protocollers Udvisende, paa Byens Raadhuus af Borgermester, Raadmænd og Byfoged samt Sognepræsten og en Deel af Borgerne, hvis Navne anføres i Protocollen, antagen til Capellan i den hidtilværende Capellans Sted, der havde op sagt sin Tjeneste. Med dette Embede forenede han snart igjen, fra 6. Novbr. 1570, sit forrige, i det han da antoges til Skolemester i Byen, „at gjøre Tjeneste baade i Skolen og Kirken“ mod aarlig Løn 60 Mk. dansk og i Stedet for Kost 75 Mk. dansk, hvorhos han tilfagde, hver Loverdag Eftermiddag „at synge Discant“ med Ungdommen og Børnene i Choret til Aftensang, hvorfor han aarlig skulde have 15 Mk. Skolemester- eller Rector-Tjenesten fratraadte han igjen i 1574;

---

der „min kære Fadderse“. Meningen er vel snarere, at de ommeldte Personer have staaet Fadder til hans Børn, eller været Fadder med ham.

¹⁰²⁾ En Liigprediken — — holden den 16. Dag Maii Anno 1602 offuer — — — Fru Mette Biffstands Ligs begraffuelse. Kbhvn. (Dedicationen er dateret 20. August 1603. I det Kongelige Bibliotheks Exemplar mangler Slutningen af Bogen.

¹⁰³⁾ See Side 457.

men vedblev at være Capellan indtil 1583, da han blev kaldet til Sognepræst i Malmö, hvilket Embede han, som før bemærket, endnu beklædte 1603. Om der senere er foregaaet nogen Forandring i hans Embeds-Stilling, eller naar han er død, ved jeg ikke. I Aaret 1567 giftede han sig; thi i det helsingørske Kæmner-Regnskab for dette Aar anføres 20 Mk. „ruud Mynt“ for en feed Stud, der blev ham foræret, da han skulde gjøre sin Bryllupskaast; i dette Ægteskab havde han 16 Børn, hvoraf dog otte døde deels i 1580, deels i de nærmeste Aar for dette ¹⁰⁴).

Han nød stor Yndest hos dem, han kom i Forhold til, og efter de Egenheder, Eyschander tillægger ham ¹⁰⁵), var dette intet Under; thi herester var han særdeles bevandret i de verdslige og geistlige Videnskaber, havde stor Forstand, var udmærket ved Sædelighed, hvorhos han var behagelig i Omgang, en fortræffelig Taler og Digter, heldig Oversætter o. s. v. Disse gode Egenheder, eller en Deel af dem, maa han dog virkelig have besiddet, allerede efter hans Skrifter at domme, om just ikke i den Grad, som Eyschanders Ord tyde paa.

¹⁰⁴) I den før nævnte „Christelige Betræctelse“ o. s. v. i Bændrebogen hedder det:

„Mit Ægteskab haffver Du velsignet ocfaa
 Oc forlænt mig med sexten Børn, store oc smaa.
 I Helsingør hvilis de otte deris Been,
 Ere vel henflotte fra Sorrig oc meen;
 En Gravskrift lod jeg der offver dem sette,
 Saa Iudendis som her efter følger dette:

Denne Gravskrift, paa 16 Linier, anføres dernæst med en latinff Underretning om, at den er sat den 9. Septbr. 1580.

¹⁰⁵) I hans „de scriptoribus daniis libellus“ (Westphalen: monumenta cimbrica Tom III. p. 47°), hvor han beskrives saaledes: „Vir in divinis literis et secularibus præclare versatus, in habendis ad populum concionibus magnæ existimationis, ingenio clarus, moribus spectabilis, et conversatione festivus ac affabilis, orator et poeta insignis, interpres industrius et felix.“

Som Digter t. Gr. vilde han nu neppe blive regnet blandt de fortræffelige. Derimod har han sikkert nok været „conversatione affabilis“; for ikke at tale om hans Forhold til Walckendorff og Sigvard Grubbe, samt dennes Hustru, som vi foran have berørt, sees det, at han, da han boede i Helsingør, har staaet i særdeles god Forstaaelse med samtlige Byens Magnater: han skrev saaledes som alt foran omtalt¹⁰⁶⁾, et Bryllupsdigt, da Borgermester og Tolder Henrik Mogenssen indgik sit andet Ægteskab; til Frederik Beiel og hans Hustru dedicerede han, som ligeledes omtalt, et Bærk; og tilskrev endvidere den meget formaaende Frands Lauridsen eller Skriver, som vi oftere have omtalt, en anden Bog¹⁰⁷⁾. Ja, selve Helsingørs By synes han at have dediceret en Samling af Bonner eller Psalmer; thi paa anden Maade kan det neppe forklares, naar det i Ræmner-Regnskabet for 1571 hedder: „Sr. Hans Christensen, Capellan og Skolemester her i Helsingør blev med foræret, fordi han har udsat og ladet paa Tryk udgaae Bede-Bøger og andet Nyttigt, siden han kom hid, denne Menighed til Gode, 36 Mk.“¹⁰⁸⁾. Naar nu hertil kommer hans Virksomhed i Skole og Kirke, og den dog altid mere usædvanlige Fornøielse, han ved Opførelsen af Skuespillene forskaffede Byens Indvaanere, saa er

¹⁰⁶⁾ Side 476 Anm. 79.

¹⁰⁷⁾ *Pianum exercitationum* l. l. ad Franciscum Scribam. Hafn. 78. see Lyschander l. c. Det har lige saa lidet været mig mueligt at faae denne Bog at see, som det ostmmelede epithalamium, skøndt ogsaa hiint vilde have megen Interesse for mig. Formodentlig eksisterer der ikke heller deraf nu noget Exemplar.

¹⁰⁸⁾ Dette Skrift har jeg intetsteds seet anført. Sandsynligviis er det nu ikke til. Her kan i øvrigt af Regnskabet for 1572 endnu følgende maaskee fortjene at mærkes: „Item kom hid til Byen en fremmed Karl af Tydskland, en Astrologus, havde nogle Tavler, vare giorte om Himmel-Løb og skrevne denne By til Foræring, som dog intet var synderligt at ansee; blev samme Karl foræret, som jeg (Ræmneren) gav ham paa Byens Begne, og han beholdt selv sine Tavler, 4 Mk.“

det ganske begribeligt, at han var særdeles vel anskreven i Helsingør. Foruden de flere Beviser herpaa, vi allerede i det Foregaaende leilighedsviis have ommeldt, kunne vi her endnu bemærke, at der i Regnskabet for 1583, i hvilket Aar han forlod Helsingør, findes under 22. Mai: „Efter B. og Raads Befaling givet Magister Hans Christensen til en ventlig Forøring for hans lange Tjeneste, en Portugaloser eller 33 Mk.“

Jeg skal ikke tilføie videre om Hans Christensens Skrifter, end at ogsaa disse i sin Tid vare meget afholdte; saaledes ere adskillige af dem flere Gange oplagte, og den før nævnte Vandrebog sees i en Tid af 14 Aar at være trykt tre Gange, i alle de tre nordiske Riger: i Christiania 1659, i Kjøbenhavn 1666 og i Lund 1673, og det uagtet det ikke kan betvivles, at der jo maa have været tidligere, nu ubekendte Udgaver af Bogen, ligesom der og i et Slags Epilogus til den siges:

Jeg hedder Vandrebog, og det med rette — —
 Jeg vandrer fluren til Land og Vand,
 Jeg findes baade hos Qvinde og Mand,
 Etlich tusind Exemplaria, som Du seer,
 Ere trykte af mig baade her og der, o. s. v.

Hans fleste Skrifter har jeg i det Foranstaaende havt Leilighed til at nævne, og de saa, som det ikke er Tilfældet med, kan man finde i Worms og Myerups Forfatter=Verica. Kun skal jeg, for dog ogsaa at give en Prøve af hans Tale, her slutte med at anføre et Sted af hans Vigprædiken over Mette Ulfstand, saa meget hellere, som det tillige fører vor Tanke tilbage paa den Virksomhed hos ham, for hvis Skyld han overhovedet er bleven omtalt saa meget i denne lille Afhandling ¹⁰⁹).

¹⁰⁹) Denne Prædiken afviger i øvrigt i det Hele en Deel fra den sædvanligere Art af de ældre Vigtaler, der næsten kun give Skrifsteder og Stamtavler.

„Til det fjerde, siger Moses, vi fortære vore Aar lige som en Snack. — Eller lige som it Fabel, Spil eller comædia bliffuer agerit. — Vdi saadanne Comædi- Spil der sticis en til en Konge, hand gaar met en smucker Sammez eller Floyels Kiortel paa De en Guld Kiæde om Halsen; En anden sticis til en Naadsherre, den tredie en Krigshoffuigmand, en anden en Jomfru, en Dienere oc Suend, en Bonde, oc saa hen ad. Saa kommer huer frem, at tale oc udfige sin Legse oc Nim. Naar Legen er nu udspillet, legger huer sine Klæder oc Habit fra sig oc gaar til Skolen igien, oc ere arme fattige Pablinge, som de vaare for. Saa deler oc Gud sine Gaffuer vd iblant Mennisten; den ene givr hand til en Herre, den anden til en Saend; huer gaar i sin Habit oc Lylighed herfor, lige som en Persona scenica vdi Comedier; naar hand haffuer forrettet oc bestillet sin Actum, saa er det vde med hannem, oc kommer en anden vdi hans sted; hand legger saa sin Habit og Embedsklæder fra sig, oc mand fører hannem vdi en Digskorte oc Jordelagen igien, oc følger hannem til den sorte Skole, det er: til Jorden, oc holder paa hannem met Skoul oc Spade.“

Anmærkninger.

Til Side 411.

„**Høitkevoque**“. Først efterat det her berorte Sted var trykt, er jeg bleven gjort opmærksom paa, at dette Ord kunde trænge til en Forklaring. Naar jeg forhen saae det Brev, hvori Ordet findes, og hvorpaa jeg havde tænkt ved her at benytte det, havde jeg derved altid forestillet mig en bedækket eller lukket stadselig Vogn, saaledes som disse kiendtes og brugtes her i Riket, allerede en Tid før Frederik den Andens Regiering, og det forkom mig, at jeg et eller et Par andre Steder havde seet det samme Ord i en Forbindelse, som ledede mig paa denne Forestilling. Men da jeg søgte efter hvor jeg troede at kunde finde Hiemmden til min Forklaring af Høitkevoque, var det mig ikke muligt at træffe nogen saadan, ligesaa lidet som jeg i Lexica har kunnet faae fat paa noget tilstrækkeligt etymologisk Underlag for den mulige Betydning af hiint, sandsynligviis hollandske eller nedertydske Ord. Jeg har troet helst at burde lade afstrykke hele det omberorte, korte Brev, hvori Ordet benyttes:

„Johann Jellesenn¹⁾ sic Breff som effther følger.“

Frederich. Vor synnerlig Günst tilfornn! Wii bede Etther och begiere, atti wille bestille oc lade giøre till wortt Behoff enn liiden Høitkewogenn, att sex Personer ther vdi kann fare, och I thennd paa thet allersmökiste met ald sin Tilbehoringh oc Redschaff wille lade ferdig giøre, och nar same Wogenn er rede, I tha wille sticke Oss thennd ind for Helsingher. Huad thennd kommer at koste, wille Wii Etther til Lacke lade betale, och Etthers Wmagh nadigst bekiennde. Datum Kiopnehoffn thennd xii Dag Augusti Aar etc. 66²⁾.

¹⁾ Johan Jellesen Falkner var Kiobmand i Amsterdam, og havde hyppigen Forretninger for og Bestillinger fra Kongen. Hans Son nedsatte sig 1570 i Danmark.

²⁾ Tegneskrift Nr. 9, fol. 8.

Hvad jeg forresten har samlet sammen om de flere Slags Bogne, som brugtes i Danmark i det 16de Aarhundrede, samt om de Gienstande, som dermed staae i nær Forbindelse, det tør jeg ikke her give mig til at fremsætte, men maa bevare det for en anden Leilighed.

Til Side 436.

Med Hensyn til Sagen mod Jacob Ulfeldt og hans tvende Ledsagere paa den diplomatiste Reise til Rusland, bør dog endnu bemærkes, at Kongen ved Brev af 16. Juli 1579³⁾ tilkiendegav dem (som deri siges af Rigsraadet at være domte for Forsømmelse af deres Instrux paa bemeldte russiske Reise), at Kongen, for Raadets Forbøns Skyld havde ombaget den Tiltale, der kunde have imod dem, saa de og Arvinger skulde blive fri og utiltalte i alle Maader; og at Kongen herefter, som tilforn, vilde være dem en naadigst Herre og ikke tillægge dem nogen ydermere Misgunst. Smidlertid optoges Jacob Ulfeldt dog ikke igien i Rigsraadet, ligesom Dalum Klosters Lehn blev ham frataget.

---

³⁾ Sættandske Registre Nr. 12, fol. 368—69. Mit Uddrag af Brevet har jeg overseet, da det foran om Jacob Ulfeldt Anførte blev nedskrevet.
